

Eesti majanduse konkurentsivõime hetkeseis ja tulevikuväljavaated

Aruande lühiversioon

Töögrupi juht prof Urmas Varblane

Autorid

Prof Raul Eamets
Prof Toomas Haldma
Prof Helje Kaldaru
Vanemteadur Jaan Masso
Prof Tõnis Mets
Prof Tiiu Paas
Prof Janno Reiljan
Prof Jüri Sepp
Dots Kulno Türk
Teadur Kadri Ukrainski
Prof Maaja Vadi
Vanemteadur Tiia Vissak

Materjalide ettevalmistamisel osalesid

Prof Ruth Alas
Anneli Kaasa (PhD)
Mark Kantšukov
Kadri Karma
Kerli Krillo
Kristjan-Olari Leping
Margo Liik
Jaanika Meriküll
Dots Kaia Philips
Triin Sepp
Dr Erik Terk

Küljendanud Katrin Leimann
Kujundanud LOOVVOOL

Käesoleva aruande tellis Eesti Arengufond Tartu Ülikoolilt
28.06.2007 sõlmitud töövõtulepingu alusel ja see valmis
Tartu Ülikool majandusteaduskonnas 29.11.2007

Eesti Arengufond on 2006. a. seaduse alusel asutatud avalik-õiguslik organisatsioon, mille eesmärk on algatada ja toetada Eesti majanduses ja ühiskonnas muutusi, mis aitavad majandusstruktuuri ajakohastada, ekspordi kasvu tagada ning kõrget kvalifikatsiooni nõudvaid töökohti luua. Nimetatud eesmärkidel teostab Arengufond koos erasektoriga põhikapitaliinvesteeringuid alustavatesse ja kasvule orienteeritud tehnoloogiaettevõtetesse ning viib läbi arenguseiret.

© Eesti Arengufond, 2008

ISSN 1736-6550 (trükis)
ISSN 1736-6569 (võrguväljaanne)

Saateks

Edu ei too kunagi endaga üksnes uusi võimalusi ja õnne, vaid ka enam vastutust ja suuremaid kohustusi. Muret selle üle, kuidas saavutatut hoida ja edasi minna. Edasiseks eduks on vaja teada enam ja täpsemalt, mis toimub meie endi majanduses ning kuidas see sobitub järjest kiiremini areneva ja muutuva maailmaga.

Jõudmaks täpsemale selgusele, milline on Eesti majanduse konkurentsipositsioon ja väljavaated 21. sajandi piirideta maailmas, tellis Eesti Arengufond Tartu Ülikooli majandusteadlastelt uuringu „Eesti majanduse konkurentsivõime hetkeseis ja tuleviku-väljavaated“. Uuringu eesmärgiks ei seatud pelgalt Eesti ettevõtete tänase konkurentsipositsiooni kaardistamist, vaid ka võimalike tulevikutsenaariumide analüüsi ja sellest tulenevaid soovitusi ebasoodsate arengute vältimiseks.

Oluline on mõista, et meie probleem pole mitte selles, mis juhtub Eesti majandusega lähiajal, ega ka selles, millisel moel majanduskasv hetkel aeglustub, vaid selles, et riigi majanduse tänane struktuur ei võimalda meil

ka kaugemas tulevikus rikaste riikide hulka jõuda. Liiga suur osa meie inimestest töötab selleks ebapiisava tootlikkusperspektiiviga ning valdavalt siseturule suunatud valdkondades.

Kui me omame ühelt poolt soovi edukatele Euroopa riikidele järele jõuda, peame teisalt tõsiselt mõtlema, kuidas suuremaid struktuurinihkeid majanduses esile kutsuda, neid juhtida ja kiirendatud korras ellu viia. Eesti on piisavalt väike, et seda teha. Samas tuleb selle nimel meil kõigil järgnevatel aastatel oma mõttemaailma muuta, senisest „laiema pilguga“ maailma vaadata ja üksteisega koostööd teha. Täna ja homsed ettevõtjad peavad otsima ärimudeleid, millega on võimalik Eestist maailma minna. Haridusjuhid leidma võimalusi, kuidas tänastesse õppuritesse rohkem globaalset vaadet ja ambitsiooni süstida. Veelgi enam, me peame otsima üheskoos teid, kuidas häid inimesi välisriikidest Eestisse õppima ja seeläbi ka tööle tuua.

Käesolevas analüüsiraportis näevad Tartu Ülikooli majandusteadlased Eesti eelistatuma arengutsenaariumina n-ö Põhjatähe poole liikumist. Mida see tähendab ja millised on alternatiivsed lahenduskäigud, leiad käesolevast kirjutisest.

Head lugemist ja säravaid mõtteid soovides,

Ott Pärna

Eesti Arengufondi juhatuse esimees

Sisukord

1. Probleemipüstitus: miks on vaja majandusstruktuuri arengu küsimustega tegeleda läbi konkurentsivõime prisma	7
2. Hinnang Eesti majanduse rahvusvahelisele konkurentsipositsioonile	8
3. Mis suunas liigub Eesti majandus ja selle konkurentsivõime	18
4. Millised on Eesti ettevõtete käitumismustrid - kuidas nad toime tulevad ja tulevikku tõlgendavad	31
5. Eesti majanduse arengu võimalikud stsenaariumid	39
6. Strateegilised arengusuunad ja poliitikasoovitused Eesti majanduse konkurentsivõime säilitamiseks ja tugevdamiseks	47
7. Lisad	56
1. Eesti laenukoormuse kasvu tootlikkus (SKP juurdekasv kroonides Eesti välisvõla ja Eesti pankade laenujäägi ühekroonise juurdekasvu kohta)	56
2. Eesti kaupade ekspordi juurdekasvutempo aastatel 2005 kuni 2007 (% eelmise aasta sama perioodiga võrreldes)	56
3. Tööjõu tootlikkus (lisandväärtus töötaja kohta) Eestis võrreldes EL teiste liikmetega 2006. aastal (protsentides)	57
4. Eesti töötleva tööstuse töötaja tootlikkus 2004. aastal (% vastava riigi tasemest)	58
5. Eesti ja Taani töötleva tööstuses töötajate jaotuse võrdlus (Eestis vastavas harus töötavate töötajate osakaalu suhe Taani tasemesse protsentides 2004. a)	59
6. Postindustriaalse teenusmajanduse arengutaset iseloomustava üldnäitaja (F1) väärtused	60
7. Tehnoloogilise innovatsiooni keskkonda iseloomustava üldnäitaja (F2) väärtused	61
8. Migratsiooni sihtriikide ja Eesti aastapalkade keskmine suhe majandusharuti	62
9. Eesti migratsiooni sihtriikide keskmiste aastapalkade suhe Eesti palkadesse 2006. a (kordades)	63
10. Jääktulu ühe töötaja kohta Eesti majandusharudes 1996-2005 (tuh, krooni aastas)	64
11. Tootlikkuse ja põhivaraga varustatuse areng Eesti töötlevas tööstuses 2000-2005 (tuh, krooni töötaja kohta aastas)	65
12. Eesti majandussektorite järjestus tööjõu tootlikkuse (lisandväärtus töötaja kohta) alusel 2005. a, tuh krooni	66
13. Eesti tootlikkuse tase (lisandväärtus töötaja kohta) võrdlusaluste riikide tootlikkuse taseme ja Eesti tööstuse hõive struktuuri korral protsentuaalselt nende riikide tasemest	67
Viidatud allikad	68

Joonised ja tabelid

Joonised

1.	Konkurentsivõime kujunemise hierarhiline süsteem	8
2.	Eesti võrdlus konkurentsivõime valitud kategooriates Euroopa Liidu viie parima riigi keskmisega (EL 5 parima keskmine = 100 protsenti, 2006 aastal, osaliselt ka 2004, 2005, 2007)	11
3.	Perioodi keskmine majanduskasv dekomponeerituna allikate lõikes	13
4.	Eesti välisvõla ja SKP suhte muutumise võrdlus teiste Euroopa Liidu uute liikmesriikidega ajavahemikus 2000 kuni 2006	14
5.	Eesti töötleva tööstuse toodangu mahu muutus 2007. a võrreldes sama kuuga aasta varem (%)	16
6.	Inflatsioon (THI aastane muutus) Eestis ning Euroopa Liidus	16
7.	Töötleva tööstuse töötaja tootlikkuse võrdlus mõnedes EL liikmesriikides 1995-2005 (lisandväärtus töötaja kohta tuh EUR aastas)	20
8.	Eesti ja Taani tegevusaladel töötajate jaotuse võrdlus (vastavas harus töötavate töötajate osakaalu suhe Eestis ja Taanis, protsentides 2004. a)	21
9.	Majandusstruktuuri iseloomustavate üldnäitajate (faktorite) väärtused EL-i riikides 2005. aastal	23
10.	Töõjõukulu Eesti töötleva tööstuse valitud allharudes (protsentides Aasia riikide tasemest)	25
11.	Materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringud EL riikide töötlevas tööstuses 2004. aastal (töötaja kohta aastas, tuh EUR)	27
12.	Eesti töötleva tööstuse mõnede harude põhivaraga varustatuse ja tootlikkuse areng ajavahemikus 2000 kuni 2005 (lisandväärtus ja materiaalne põhivara töötaja kohta, tuh krooni)	28
13.	Hinnang lisandväärtuse loomisel kõrge, keskmise ja madala tootlikkusega majandusharude ettevõtete käitumismustritele (I, II, III tüüp)	37
14.	Eesti majanduse arengu võimalikud stsenaariumid	40
15.	Eesti sotsiaal-majandusliku arengu tegurite süsteem	48
16..	Tootlikkuse arendamise tegurite süsteem	52

Tabelid

1.	Konkurentsi ja konkurentsivõime tasandid	9
2.	Eesti arengutaseme ja -potentsiaali näitajad (2007)	9
3.	Eesti positsioon konkurentsivõime tegurite lõikes	10
4.	Eesti majandusharude tootlikkus (2004. a, protsentides võrdlusriikide tasemest)	19
5.	Konkurentsivõime probleemid ning mõned võimalikud lahendusteed	51

1. Probleemipüstitus: miks on vaja majandusstruktuuri arengu küsimustega tegeleda läbi konkurentsivõime prisma

Eesti majandus on pidevalt ja kiirenevalt kasvanud alates 2000. aastast. Viimasel ajal on hakanud ilmema märgid, mis viitavad võimalikele ohtudele arengu jätkusuutlikkuses ja majanduskasvu aeglustumisele seniste kasvuallikate ammendumise tõttu.

Eesti kui väikeriigi puhul on siseturu piiratuse tõttu majanduskasvu oluliseks allikaks müügiedu maailmaturul. See sõltub nii ettevõtete võimekusest efektiivselt kasutada olemasolevaid ressursse ja neid juurde luua kui ka majanduse võimest struktuurset kohaneda maailmaturul toimuvate muutustega. Sellise võimekuse kujunemisel on oluline osa valitsussektori suutlikkusel luua selline institutsiooniline raamistik ja avalik infrastruktuur, mis võimaldaks olemasolevate ressursside parimat kasutamist. Eesti rahvusvahelises konkurentsivõimes toimuvad muutused on otseseks tagasisideks, mis osutavad muudatuste vajadusele nii Eesti majanduse harustruktuuris ja tootmistegurite kasutamises kui ka ühiskonna institutsionaalses ülesehituses ja infrastruktuuris.

Käesolevas töös on välja toodud ja analüüsitud neid tegureid, millel on põhinenud senine Eesti majanduskasv ja kuidas oleks seda võimalik säilitada ka pikemas, see on 5-10 aasta perspektiivis. Tulevikustsenaariumide koostamisel ei ole piiratud üksnes üldise makromajandusliku analüüsiga, vaid on uuritud ka majanduse harustruktuuri dünaamikat ja ettevõtete võimet kohaneda muutuvate oludega.

Lähtuvalt ülesandepüstitusest püütakse vastata järgmistele küsimustele:

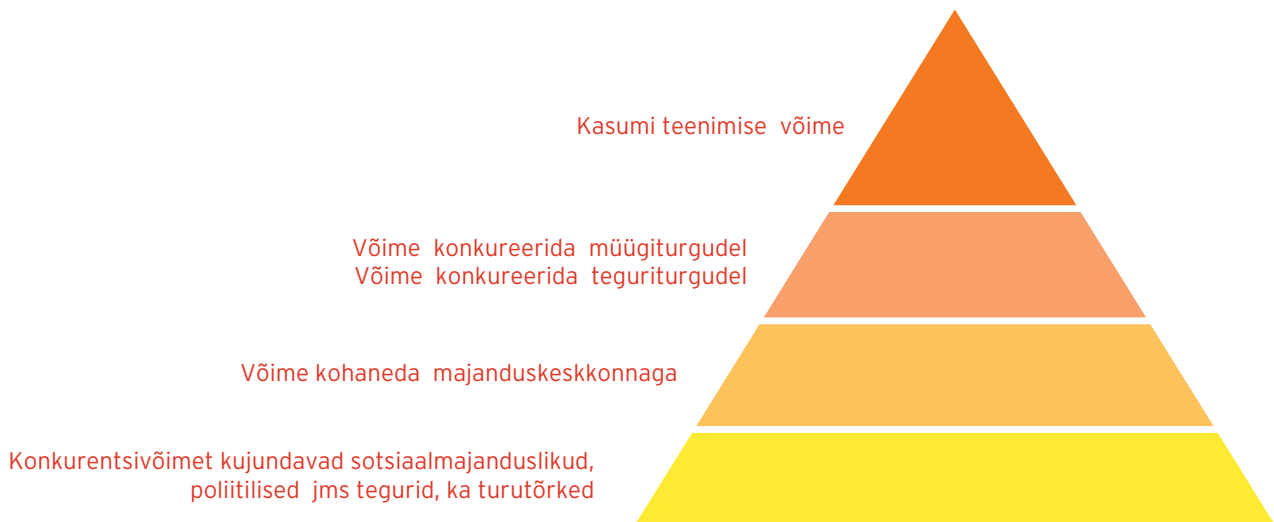
1. Millisesse arenguetappi on Eesti oma majandusarengus jõudnud, milline on Eesti majanduse rahvusvaheline konkurentsipositsioon?
2. Millises suunas areneb Eesti majandus, selle harustruktuur, tootmistegurite kasutamise tootlikkus, tööjõukulud, innovaatus?
3. Millised on Eesti ettevõtete käitumismustrid praeguses olukorras ja kuidas on need hinnatavad tulevikuarengute prognoosimise aspektist?
4. Missugused oleksid Eesti arengu võimalikud stsenaariumid keskpikas perspektiivis?
5. Mida tuleks ette võtta, et ebasoodsaid arenguid vältida ja toetada soodsaid?

Nendele küsimustele vastamiseks viis töörühm poolt läbi Eesti majanduse rahvusvahelise konkurentsivõime analüüsi, kasutades rahvusvahelisi ning Eesti makromajanduslikke ja majandusharu tasandi statistilisi materjale. Samuti uuriti ettevõtete tegelikku käitumismustrit, intervjuerides 14 ettevõtte juhti, koostades ekspert hinnangud 25 ettevõtte kohta ja kasutades varasemaid uurimusi paljude ettevõtete kohta. Saadud tulemuste põhjal koostati Eesti arengu võimalikud stsenaariumid ning pakuti välja üldised strateegilised arengusuunad ja poliitikasoovitused Eesti majanduse konkurentsivõime säilitamiseks ja tugevdamiseks.

2. Hinnang Eesti majanduse rahvusvahelisele konkurentsipositsioonile

2.1. Konkurentsivõime mõiste ja mõjurid

Suhteliselt üldtunnustatuks võib pidada konkurentsivõime püramiidmudelit (vt joonis 1), mis võimaldab nii saavutatut analüüsida kui ka ettevaatavat strateegilist planeerimist. Teenimisvõime (jooksva kasumi teenimine ja pikemas perspektiivis kasumi teenimist võimaldava turuosa võitmine) sünteesib lõppkokkuvõttes kõik teised konkurentsivõime aspektid: võime konkureerida müügi- ja tootmistegurite turgudel, suutlikkus kohaneda majanduskeskkonnaga.

Joonis 1. Konkurentsivõime kujunemise hierarhiline süsteem

Allikas: autorite koostatud

Riigi või majandusharu konkurentsivõime praktilise mõjutamise seisukohalt on oluline rõhutada, et konkureerimine toimub kahelt tasandil (vt tabel 1):

- Mikrotasandil konkureerivad ettevõtjad omavahel müügiturgudel, pakkudes oma tooteid ja teenuseid;
- Makrotasandil seevastu võistlevad riigid (valitsused)¹ mobiilsete tootmistegurite (töäjõud, kapital) pärast.

Makrotasandi konkurentsivõime on instrumentide rollis eelkõige immobiilsed ehk kohalikud tootmistegurid: õigus- ja haldussüsteem, infrastruktuur (sh teadus-, haridus- ja tervishoiusüsteemid) ning avaliku sektori poolt pakutavad teenused, mis aitavad kaasa konkurentsivõime arendamisele.

¹ Eesti tavakeelekasutuses on *riik* ja *valitsus* sageli kasutusel sünonüümna. Siinkohal mõeldakse tegelikult riiki kitsamas mõttes ja valitsust laiemas mõttes ehk avalikku võimu kui poliitika subjekti.

Tabel 1. Konkurentsi ja konkurentsivõime tasandid

Tasand	Mikrotasand	Makrotasand
Tunnus		
Konkurendid	Ettevõtjad	Riigid (valitsused)
Eesmärgid	Kasum, turuosa suurendamine müügiturgudel	Mobiilsete tootmistegurite ligitõmbamine
Instrumendid	Ettevõtted, tooted, teenused	Füüsiline ja institutsionaalne infrastruktuur, avalik sektor

Majandusharu konkurentsivõime kujuneb kahe tasandi subjektide - valitsuse ja ettevõtjate - tegevuse koosmõjul. Kui valitsus ei suuda riigis luua sellist keskkonda, mis meelitaks majandusharusse mobiilseid tootmistegureid, siis süveneb sellel riigil majandusharu asukohana konkurentsihalvumus. Samas ei tasu valitsuse kulutused ettevõtlusele soodsa keskkonna loomiseks end ära, kui tootjad ei suuda neid kasutada maailmaturul parema konkurentsipositsiooni hõivamiseks (Ida-Saksamaa näide!).

Tegelikult sõltub konkurentsivõime kõigil tasanditel ka hetkel raskesti mõjutatavatest teguritest nagu ajalugu, kultuuritaust, geograafiline asukoht jne. Viimati mainitud aspektid moodustavad ühe osa riigi rajasõltuvusest (*path dependency*), mida tuleb arengu prognoosimisel, aga ka jooksvas poliitikas ja ettevõtluses arvestada. Rajasõltuvus ilmneb inertsina ühiskonna väärtushinnangutes, hoiakutes ja sellest tulenevalt ka kasutatavates poliitikates. Eesti rajasõltuvus tuleneb ühelt poolt aastakümnetest, mil majandus toimus totalitaarse plaanimajanduse tingimustes, kuid teisalt ka viimase 15 aasta jooksul valitsenud väga liberaalsest lähenemisviisist majanduses.

2.2. Eesti rahvusvaheline konkurentsipositsioon

Järgnevalt uuritakse lähemalt Eesti positsiooni rahvusvahelises sotsiaalses, majanduslikus ja majandus-poliitilises ruumis. Eesmärgiks on täpsustada Eesti tugevusi ja nõrkusi teiste riikide hulgas, püüdes seejuures eristada arengutaseme ja arengupotentsiaali näitajaid. Metoodiliselt tuginetakse erinevate rahvusvaheliste organisatsioonide koostatud edetabelitele ja pingeridadele, mis üritavad teha mõõdetavaks ühiskonnaelu mitmesuguseid kvalitatiivseid külgi. Neist enim tuntud on järgmised kolm analüüsiobjekti (vt tabel 2).

Tabel 2. Eesti arengutaseme ja -potentsiaali näitajad (2007)

Näitaja (institutsioon)	Eesti positsioon	Väärtus
Inimarengu indeks (ÜRO)	44.	0,86 (max Island 0,968)
Majandusvabadus (HF)	12.	78,1 (max Hongkong 89,3)
Majandusvabadus (FI)	14.	7,8 (max Hongkong 9,0)
Ettevõtlusega tegelemise lihtsus (WB)	17.	Ei määrata (1. Singapur)
Konkurentsivõime (IMD)	22.	74,3 (max USA 100)
Konkurentsivõime (WEF)	27.	4,74 (max USA 5,67)

Allikas: ÜRO, HF, FI, WB, IMD, WEF

- **Inimarengu tase**, mida mõõdab ÜRO poolt koostatav inimarengu indeks (HDI).
- **Majandusvabadus**, mida empiiriliselt uurivad *Heritage Foundation* (HF) USA-s ja *Fraseri Instituut* (FI) Kanadas. Ettevõtlusvabadust uurib Maailmapank (WB) oma seerias *Doing Business*.
- Majanduslik **konkurentsivõime**, mis leiab väljenduse nii Maailma Majandusfoorumi (WEF) kui ka rahvusvahelise juhtimisinstituudi IMD (*International Management Development*) vastavates indeksites.

Inimarengu üldindeks näitab eelkõige juba saavutatud arengutaset kõige laiemas mõttes, ühendades teenimisvõime hariduse ja tervise näitajatega. Majandusvabadus seevastu on puhtinstitutionaalne tunnus ning sellisena suunatud riigi arengupotentsiaali avamisele. Konkurentsivõime on aga konstruktsioon, kus saavutatud tase (eelkõige teenimisvõime) ja arengupotentsiaal kokku saavad.

Siirderiikide **inimarengus** oli märgatav käänupunkt 1990-ndate aastate keskel. Kuigi teenimisvõime langes oluliselt, ei olnud inimkapitali kvaliteet siirdeprotsessidest sedavõrd mõjutatud. Seetõttu oli majandussüsteemi ümberkorraldamise järel võimalik ka sellele kui teatud reservile (potentsiaalile) tugineda ning saavutada teiste riikidega võrreldes suhteliselt kiirem majanduskasv. Nüüdseks on Eestis see reserv realiseeritud ega kujuta endast enam arengueelist.² **Arengupotentsiaali** spetsiaalnäitajad viitavad siiski Eesti jätkuvatele konvergensivõimalustele arenenud riikidega. Eriti märgatav on see erasektori raamtingimusi arvestavate majandus- ja ettevõtlusvabaduse indeksite järgi hinnatuna, kus Eesti paikneb maailma riikide hulgas teises kümnes. **Konkurentsivõime** koondnäitajad, mis sünteesivad kõiki arengueeldusi, aga arvestavad ka juba saavutatud arengutaset, annavad Eestile maailma riikide hulgas koha kolmandas kümnes.

Paraku tuleb tunnistada, et keskmised näitajad on siin mõneti petlikud. Maailma majandusfoorumi Global Competitiveness Index diferentseerib arengu tegureid kolmel staadiumil: 1) ressursipõhisel, 2) efektiivsuspõhisel ja 3) innovatsioonipõhisel. Üldindeksi alusel on Eestil siirderiikide hulgas suurim arengupotentsiaal. Seejuures on Eesti positsioon viimastel aastatel olnud stabiilselt 25.-27., kusjuures nihked on tingitud eelkõige uute riikide lisandumisest (vt tabel 3). Soodsaim on just efektiivsus-egurite hinnang, seda eriti tehnoloogilise valmisoleku osas (16.-19.).

Tabel 3. Eesti positsioon konkurentsivõime tegurite lõikes

Arengu staadium	Tegur	Koht 2006	Punkte 2006	Koht 2007	Punkte 2007
Ressursipõhine	Põhiinstituutsioonid	31.	4,67	34.	4,74
	Infrastruktuur	36.	4,34	36.	4,38
	Makromajandus	15.	5,87	14.	5,85
	Tervis ja põhiharidus	36.	6,25	30.	6,06
Efektiivsuspõhine	Kõrgharidus ja täiendkoolitus	26.	4,69	23.	5,18
	Kaubaturgude efektiivsus	25.	5,01	27.	4,95
	Tööturu efektiivsus	23.	4,74	26.	4,76
	Finantsturgude areng	39.	4,76	31.	5,10
	Tehnoloogiline küpsus	16.	5,29	19.	5,07
	Turu suurus	81.	3,36	91.	2,89
Innovatsioonipõhine	Ettevõtluse areng (keerukus) (<i>Business Sophistication</i>)	37.	4,38	44.	4,39
	Innovatsioon	32.	3,69	31.	3,75

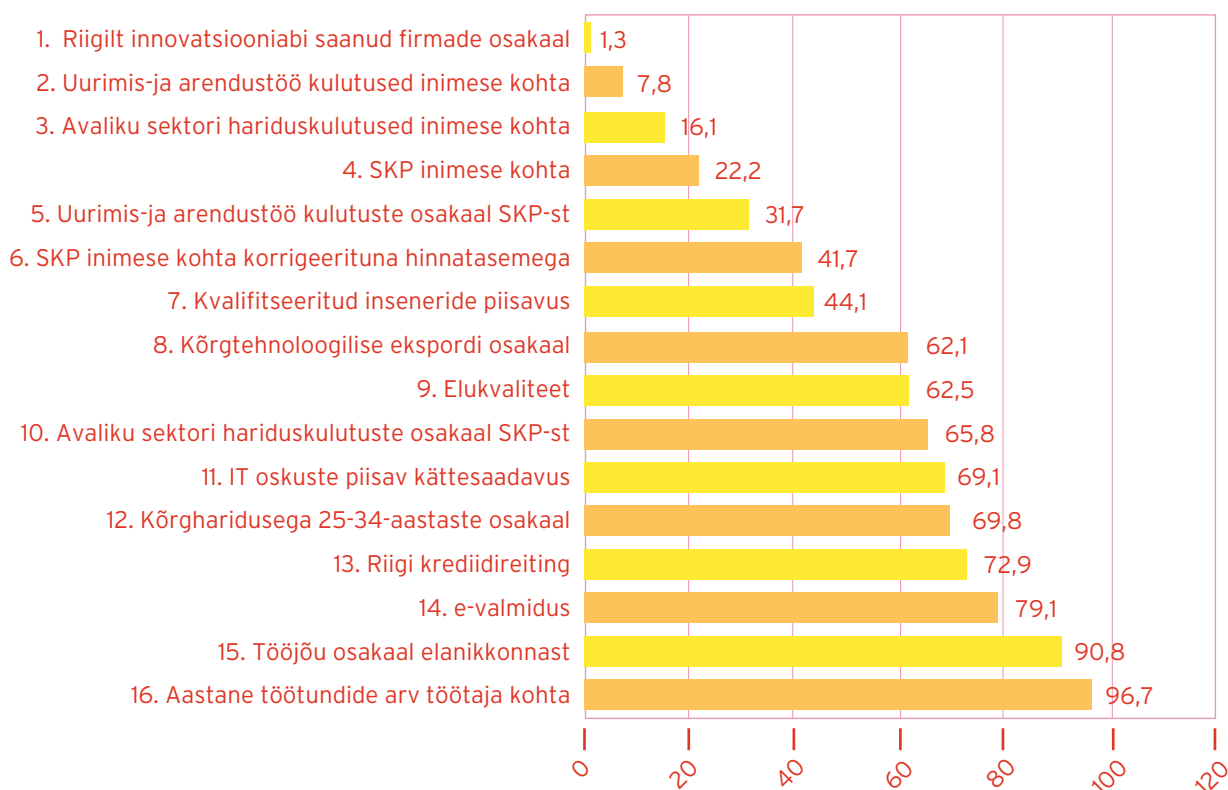
Allikas: GCR 2006, 2007

² Mitmetes siirderiikides ei ole õnnestunud inimkapitali suhteliselt kõrget kvaliteeti teenimisvõimeks muuta „reformipeetuse“ tõttu. Äärmuslikuks näiteks on siin Kuuba.

Teine valdkond, kus Eesti kuulub esikahekümnesse, on makromajandus. Väike koduturg on Eesti paratamatu ettevõtlustingimus. Turu suurusele antud kesise hinnanguga tuleb ilmselt leppida. Murelikuks peaks seevastu tegema ettevõtluse arengule (keerukusele) antud vägagi kriitiline hinnang. Silmas on peetud eelkõige ettevõtlusvõrgustike ja klastrite madalat arengutaset Eestis. Sisuliselt on kriitilise hinnangu saanud kogu Eesti innovatsioonisüsteem, mis praegusel juhul veel kindlasti endast arengueelist ei kujuta. Seda kinnitab eriti ilmekalt WEF poolt tehtav Lissaboni protsessi eduanalüüs EL riikide lõikes (viimati *Lisbon Review 2006*). Võrreldes USA ja Ida-Aasiaga, ilmneb Eesti mahajäämus eriti selgelt innovatsioonipõhise arengustaadiumi tegurites.

Tervikuna kajastub rahvusvahelistes edetabelites Eestis loodud soodne turumajanduslik institutsionaalne alus ning ka selle piisavalt hea „turundamine” rahvusvahelisele avalikkusele. Paraku võib sellest piisata arenguks ressursi- ja efektiivsuspõhises staadiumis, kuid jääb väheseks innovatsioonipõhisel arenguetapil maailma tippriikide hulka jõudmiseks.

Joonisel 2 on näidatud Eesti seisundit Euroopa Liidu liikmesriikide hulgas võrrelduna viie edukamaga konkurentsivõime loomise ja realiseerimise eri aspekte kirjeldavate näitajate alusel. Kui Eesti suhteline mahajäämus töötundide arvus töötaja kohta ning tööjõu osakaalus elanikkonnast on suhteliselt väike, siis tootlikkuses on erinevused

Joonis 2. Eesti võrdlus konkurentsivõime valitud kategooriates Euroopa Liidu viie parima riigi keskmisega (EL 5 parima keskmine = 100 protsenti, 2006 aastal, osaliselt ka 2004, 2005, 2007)

Allikad ja märkused. Rea 1 andmed on saadud allikast Pro Inno Europe (2007), European Innovation Scoreboard 2006; rida 14 pärineb allikast Economist Intelligence Unit (2007), The 2007 e-Readiness Rankings; kõik ülejäänud andmed on saadud allikast IMD (2007), World Competitiveness Online. Rea 6 andmeid on korrigeeritud ostujõupariteediga, read 7, 9 ja 11 pärinevad küsitlustulemustest, rea 15 puhul on mõeldud seda, mitu protsenti moodustab tööjõud kogu elanikkonnast (*Labor force, percent of population*)

väga suured. Näiteks moodustas 2006. aastal Eesti SKP inimese kohta kõigest 22 protsenti Euroopa Liidu viie rikkama riigi vastavast näitajast (hinnataset arvestades 42 protsenti). See tähendab, et EL tippriikide hulka jõudmiseks peab tootlikkus lõpptoodangu valmistamisel kasvama üle kahe korra.

Kriitilise hinnangu on saanud kogu Eesti innovatsioonisüsteem, mis praegusel juhul veel kindlasti endast arengueelist ei kujuta.

Tootlikkuse mahajäämuse üheks oluliseks põhjuseks Eestis on väike aktiivsus uurimis- ja arendustöö tegemisel ja finantseerimisel: kui Eestis sai 2006. aastal avalikult sektorilt innovatsiooniks abi 0,3 protsenti firmadest, siis EL viies aktiivsemas riigis oli neid 23,3 protsenti. Ka uurimis- ja arendustöö kulutused inimese kohta on meil tunduvalt väiksemad kui edukates riikides: 2005. aastal vastavalt 96 ja 1231 USA dollarit.

Lisaks sellele on Eesti probleemideks avaliku sektori madalad hariduskulud inimese kohta (2005. aastal vastavalt 517 ja 3213 dollarit), kvalifitseeritud inseneride puudus, infotehnoloogiaalaste oskuste suhteliselt ebapiisav kättesaadavus ning ka antud kategoorias viie edukama riigiga (Rootsi, Belgia, Iirimaa, Soome ja Prantsusmaaga) võrreldes suhteliselt madal kõrgharitud inimeste osakaal.

Käesolevas võrdluses konkurentsivõime koondnäitajana tõlgendatav inimese kohta loodud sisemajanduse koguprodukt jääb oluliselt maha arenenud riikide tasemest. Seega ei realiseeru soodsa institutsionaalse keskkonnaga loodud konkurentsivõime potentsiaal loodetud määral.

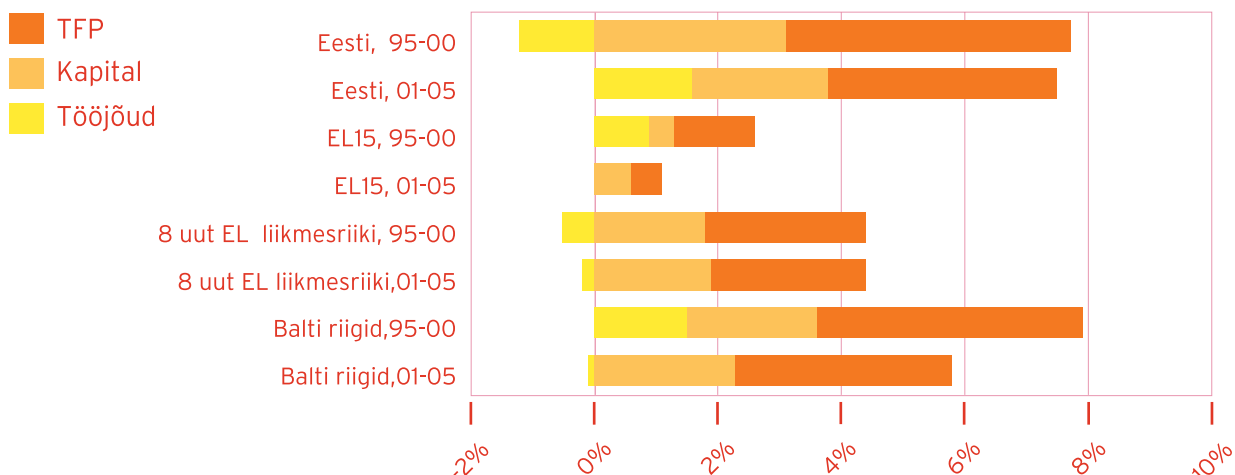
2.3. Majanduskasvu allikad

Majanduse konkurentsivõime realiseerub riigi tasandil esmaselt majanduskasvuna. Eesti väga kiiret majanduskasvu ja suurt investeerimismahtu on toetanud nii pangandussektori poolt väljastatud laenude mitmekordistumine kui ka välisinvestorite aktiivne tegevus Eestis teenitud tulude reinvesteeringul. Samas on paljud arengut toetanud tegurid olnud suhteliselt lühiajalise mõjuga ning nende jätkusuutlikkuses on alust kahelda. Seega tuleb analüüsida, mis tagab majanduskasvu pikas perioodis ja kuidas need tegurid avalduvad läbi konkurentsivõime.

Üldistatult võib majanduskasvu (SKP suurenemise *per capita*) dekomponeerida järgmisteks osadeks:

- tööjõu intensiivsem kasutamine: tööealise elanikkonna kõrgem osakaal, suurem hõive määr ja töötundide arv;
- kapitali akumulatsioon: investeeringute tulemusena kasvanud kapitali kogus ühe töötaja kohta;
- tegurite ühendtootlikkuse (*TFP*) kasv: see osa tootlikkuse kasvust, mida ei saa seletada tööjõu ja kapitali tootlikkuse tõusuga ning mis tuleneb sellistest mõjuritest nagu tööoskused, tootmistehnoloogia, innovatsioon, organisatsioon, konkurents ja mastaabiefekt.

Joonisel 3 esitatud andmed näitavad, et Eestis on majanduskasv olnud väga kiire võrrelduna nii Euroopa Liidu vanade kui ka uute liikmesriikidega. Demograafilised tegurid ja tööjõu kasutamise muutus on sellele avaldanud suhteliselt piiratud mõju (perioodil 1995–2000 oli see isegi negatiivne). Seega on valdava panuse majanduskasvu andnud tööjõu tootlikkuse kasv. Tootlikkuse tõusu arvel saadud majanduskasvu on nendel andmetel olnud üle nelja korra kiirem kui Euroopa Liidu vanades liikmesriikides ja 75% kõrgem kui EL uutes liikmesriikides. Seejuures tööjõu tootlikkus on suurenenud nii tänu kapitali kasutamise intensiivsuse kui tegurite ühendtootlikkuse kasvule.

Joonis 3. Perioodi keskmine majanduskasv dekomponeerituna allikate lõikes

Märkus: uute liikmesriikide hulka kuuluvad Eesti, Läti, Leedu, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Ungari, Sloveenia. Allikas: IMF (2007).

Hinnates lähiminevikus kogetud majanduskasvu jätkusuutlikkust, tuleb arvestada, et Eestis moodustab töötaja kohta kasutatav kapital 22%, hõive määr 100% ja tegurite ühendtootlikkus 42% eurosooni keskmisest. Seega on selge, et tulevikus on majanduskasvu tagamiseks oluline eelkõige tööjõu tootlikkuse suurendamine nii läbi kapitali kasutamise intensiivsuse kui ka tegurite ühendtootlikkuse kasvu.

Eesti väga kiiret majanduskasvu on seni toetanud:

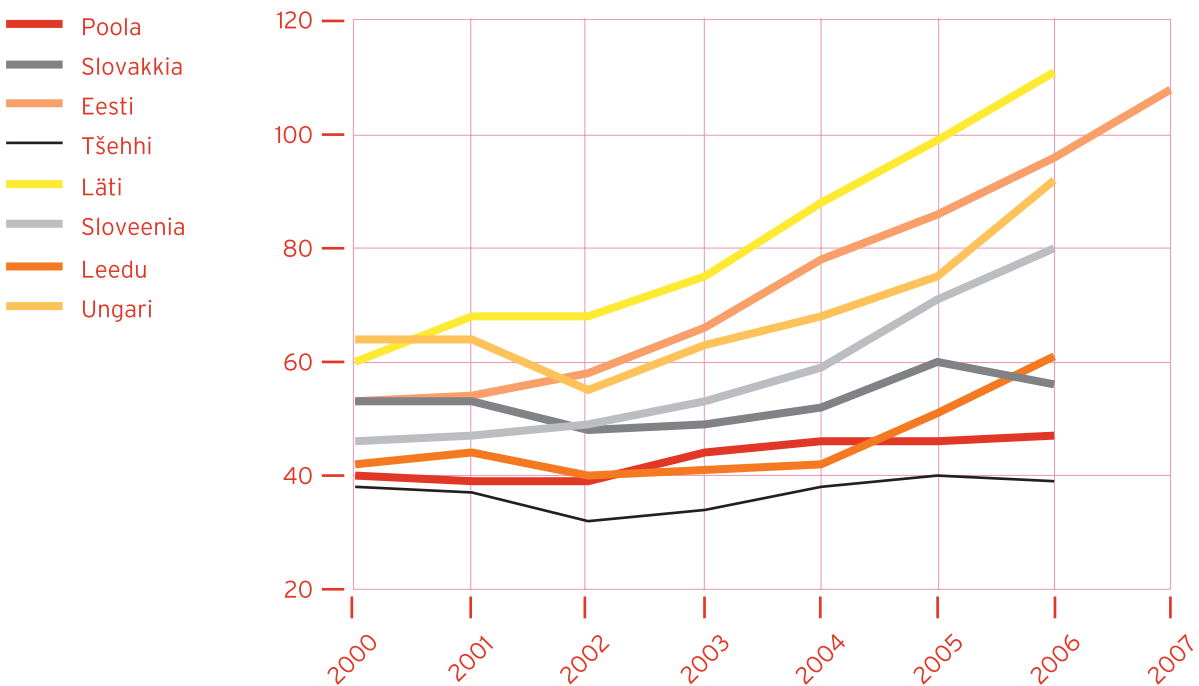
- **majapidamiste nõudluse kasv** rahastatuna suures osas laenukoormuse kasvu abil, mida võimaldasid kõigi aegade madalaimad intressimäärad aastatel 2004–2006, mis tulenesid nii globaalsete tegurite mõjust kui ka Eesti EL-iga ühinemisega kaasnenud maariski vähenemisest ja riskipremia langusest;
- **valitsussektori nõudluse kasv**, mille oluliseks allikaks oli laenubuumi tulemusena kiiresti kasvanud sisenõudluse maksustamisest tekkinud riigieelarve laekumiste ülikiire kasv;
- **välisinvestorite aktiivne tegevus Eestisse investeerimisel**, mis on katnud pidevalt maksebilansi jooksevkonto puudujäägi ja võimaldanud seni hoida valuutakomitee süsteemi tingimustes raha pakkumise kasvu kõrgel;
- **ekspordi kasv**, mis on toetunud põhiliselt kulueelisele (eriti madalatele tööjõukuludele);

- **Euroopa Liiduga ühinemise positiivne mõju** (kaubanduspiirangute vähenemine, tõukefondid, konkurents, atraktiivsuse kasv investoritele ja välituristidele jm).

Mitme majanduskasvu toetava teguri positiivse mõju jätkumine keskpikas perspektiivis on kaheldav.

Eesti sisemaise nõudluse suurenemine välisvõla ülikiire kasvu abil ei ole jätkusuutlik.

1. Eesti sisemaise nõudluse suurenemine välisvõla ülikiire kasvu abil ei ole jätkusuutlik. Eesti koguvälisvõlg on suhtena SKP-sse kasvanud 20 protsendilt 1999. aastal 108 protsendini 2007. aasta keskpaigaks. Ainuüksi 2007. aasta kolme kvartaliga suurenes see veel 54 miljardi krooni võrra. Joonisel 4 on võrdlevalt esitatud Eesti ja teiste Euroopa Liidu uute liikmesriikide välisvõla tase ja selle muutumine ajavahemikus 2000 kuni 2006 (Eesti puhul ka hinnang 2007. aasta kohta). Eesti kuulub samasse gruppi Läti ja Ungariga, kus välisvõlg on väga kiiresti kasvanud. Hoopis mõõdukam on välisvõla kasv olnud tugeva ekspordikasvuga riikides - Slovakkias, Tšehhis ja Poolas.

Joonis 4. Eesti välisvõla ja SKP suhte muutumise võrdlus teiste Euroopa Liidu uute liikmesriikidega ajavahemikus 2000 kuni 2006

Allikas: Austria Pank 2007, autorite arvutused

Eesti majandus kasutab üha suurenevat välisvõlga järjest väiksema efektiivsusega. Seda illustreerib Eesti laenukoorma kasvu tootlikkust aastatel 2000-2007 kirjeldav joonis lisas 1, kus on esitatud SKP juurdekasv kroonides Eesti välisvõla ja Eesti pankade

laenujäägi ühekroomise juurdekasvu kohta. Esimene neist näitab välismaalt laenatud vahendite tootlikkust ja teine kõigi laenatud vahendite tootlikkust. Välisvõla kasutamine muutub järjest väiksema efektiivsusega tegevuseks. Kui 2000. aastal suudeti välisvõla ühe laenatud krooni kohta luua 2,4 krooni sisemajanduse koguprodukti, siis 2007. aasta esimese poolaasta arvestuses on see langenud 50 sendini. Seega on täiendava uue väärtuse loomine Eesti majanduses nõudnud senisest suurema hulga välisvahendite kaasamist. Samuti võib väita, et varem panustasid muud tegurid välisvõla kõrval tugevamini majanduskasvu.

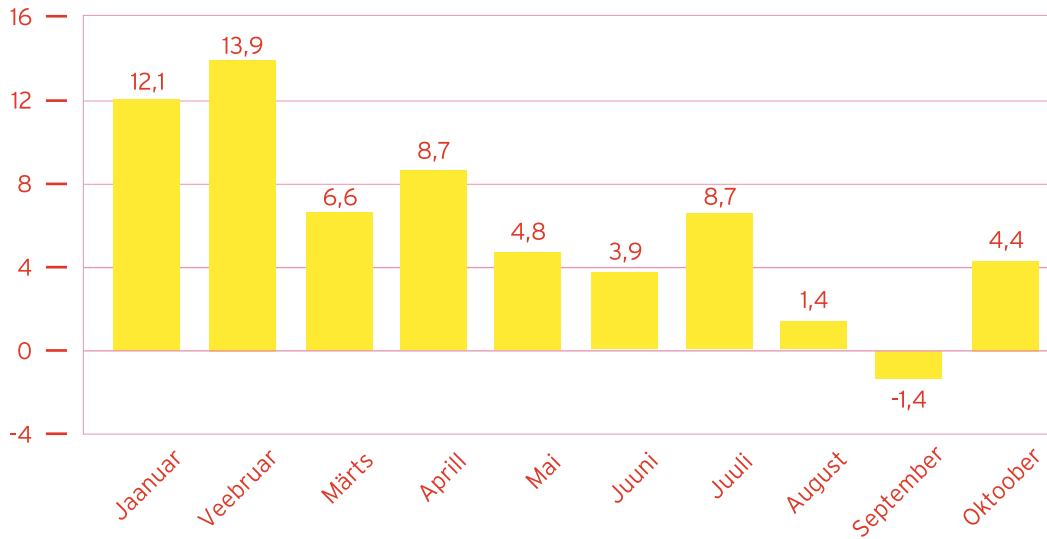
2. Eesti on seni tarbinud rohkem kui suutnud ise muule maailmale müüa ja selline **välismaailmale võlgu elamine peegeldub maksebilansi jooksevkonto puudujäägis**. Kujunenud olukorda on võimaldanud välisinvestorid, kes on aidanud katta jooksevkonto puudujäägi, finantseerinud suure osa meie majanduse investeerimisvajadusest ning toetanud sellega Eesti majanduslikku stabiilsust. Samas on viimastel aastatel väga kiiresti kasvanud Eestist väljapoole tehtavad otseinvesteeringud, mis jõudsid 2006. aastal 13 miljardi ja 2007. aasta esimesel poolaastal 6,1 miljardi kroonini. Järelikult hakkavad Eestisse tehtavad ja siit väljapoole suunduvad otseinvesteeringute vood järk-järgult võrdustuma. 2007. aasta kolmandas kvartalis ületasid Eestisse tehtud välismaised otseinvesteeringud vaid 300 miljoni krooni võrra Eestist väljapoole sooritatud investeeringuid. Seega **ei aita välismaised otseinvesteeringud tulevikus enam endisel määral tasakaalustada maksebilansi jooksevkonto puudujääki**, see aga võib mõjutada valuutakomitee alusel toimiva rahasüsteemi korral ka raha pakkumist.

Laenamisele tuginev tarbimisbuum mõjus tõsiselt Eesti ettevõtete ekspordile orienteeritusele, muutes siseturu välisturust hoopis atraktiivsemaks.

3. Ekspordi senine väga kiire kasv on alates 2007. aasta algusest aeglustunud (vt lisa 2). Ekspordi kasvutempo langusel on mitmeid põhjusi, millest tähtsaim on laenuboomist tulenev ekspordisektori müügivõime kahanemine maailmaturul. **Laenamisele tuginev tarbimisbuum** mõjus tõsiselt Eesti ettevõtete ekspordile orienteeritusele, **muutes siseturu välisturust hoopis atraktiivsemaks**. Kõrge rentaablus kinnisvaraäris õhutas tööstusettevõtteid samuti sellega tegelema ja Eesti töötlevas tööstuses ilmnes nihe siseturu vajadusi rahuldavate harude ja teenuste kasuks. Teiselt poolt **lõi laenurahast tekkinud nõudlus aluse palkade tõusule**. Välisturule orienteeritud tootjad aga ei saa turult kõrgemat hinda küsida ja nad peavad suutma suurendada tootlikkust vähemalt nii palju, et katta tööjõukulu kasvust tekkinud omahinna suurenemine.

Lisaks on 2007. aasta teisest poolest alanud kinnisvarabuuri rahunemine ja siseturu nõudluse kasvu aeglustumine. Kõik need tegurid kokku on viinud selleni, et 2007. aasta teisel poolel hakkas töötleva tööstuse toodangu kasvu mahuindeksi kasv aeglustuma, muutudes septembris esmakordselt üle väga pika aja negatiivseks (vt joonis 5).

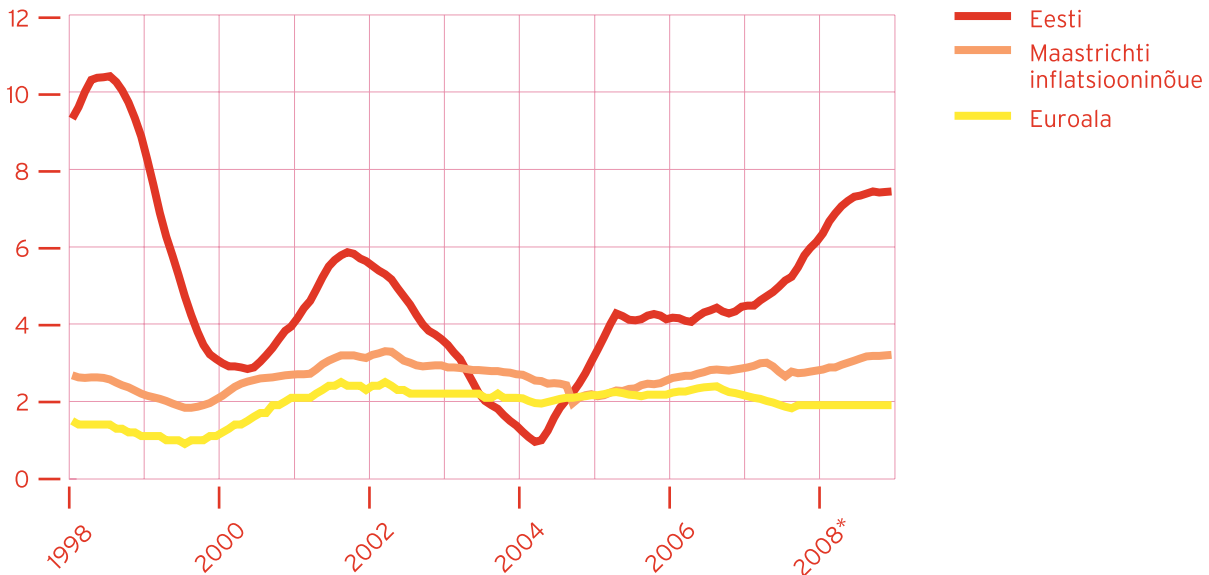
Lisaks nimetatud negatiivsetele arengutele seniste edutegurite osas on tekkinud ka uued probleemid, mis seavad kahtluse alla Eesti seni edukalt toimunud majandusarengu jätkumise.

Joonis 5. Eesti töötleva tööstuse toodangu mahu muutus 2007. a võrreldes sama kuuga aasta varem (%)

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Laenubuumil tuginev kodumaise nõudluse kasv on kaasa toonud **inflatsiooni tõusu** (vt joonis 6). Valutakomitee süsteemi tõttu on raha pakkumine otseselt seotud keskpanga valuutareservidega, mis omakorda sõltuvad välisraha sissevoolust. Kuna laenude ja välisinvesteeringute sissevool Eesti majandusse oli kõrge, siis on ka keskpanga reservid pidevalt kasvanud, suurendades raha pakkumist, mis omakorda on avaldanud survet hinnatõusule.

Joonis 6. Inflatsioon (THI aastane muutus) Eestis ning Euroopa Liidus

Allikas: Eesti majanduskasvu ja tööhõive tegevuskava 2005-2007 Lissaboni strateegia rakendamiseks, Riigikantselei, Tallinn, okt.2007

Lisaks laenukoorma kiirele kasvule on inflatsiooni suurenemist mõjutavateks teguriteks ka hindade kallinemine maailmaturul (nafta, toiduained), hinnatõus suletud sektoris (elekter, küte), lähinaabrite (peamiste kaubanduspartnerite) hinnatase ja avaliku sektori suurenenud kulutused läbi EL toetuste kasvu. Nimetatud tegurid toimivad inflatsiooni põhjustajatena ka lähiaastatel, kuid laenukoormuste karmistumisest tulenev kogunõudluse kahanemine hakkab pidurdama hinnatõusu.

Laenuboomil tuginev kodumaise nõudluse kasv on kaasa toonud inflatsiooni tõusu.

Suhteliselt kõrge inflatsioon (2007. aastal prognoositavalt ca 7 kuni 9 protsenti) lükkab eurole ülemineku ebamäärasesse tulevikku, mis tekitab Eesti majandusele rea probleeme. Euro puudumine annab kaugematele investoritele signaali, et tegemist on Euroopa Liidu ebastabiilse liikmesriigiga, kuhu ei ole kasulik investeerida. Seda määramatust tugevdavad ka riskireitingute agentuurid, mis on hinnanud Eesti majanduse arenguväljavaated negatiivseks. Eesti kuvandit mõjutab ka teiste Balti riikide käitumine ja majandusolukord. Eurole ülemineku viibimine koos ebamääraste arenguootustega säilitab võimaluse kahtlustada Eesti krooni võimalikku devalveerimist, mis suurendab ebastabiilsust veelgi.

Viimasel paaril aastal **iseloostab Eesti majandust palga väga kiire kasv**, mis paljuski on olnud ülekuumenenud majanduse üheks loomulikuks tagajärjeks. Nõudluse kiire kasv ja ettevõtete ekspansiivne areng koos EL tööturu osalise avanemisega on viinud tööpuuduse Eestis viimase 13 aasta madalaimale tasemele (2006. a oli see 5,3 protsenti). Viimase aasta jooksul on süvenenud lõhe palga ja tööjõu tootlikkuse kasvu vahel. Palga ennak kasv ei saa olla hõive seisukohast jätkusuutlik, sest kui tootlikkus kasvab aeglasemalt, ei suuda ettevõtjad senisele töötajaskonnale kõrget palka maksta. Seega tekib vajadus muutusteks: hõive vähenemine, investeringud tehnoloogiasse jne. Teisalt võimendab palga kiire kasv majanduse struktuuris toimuvaid muutusi. Vähem edukad ettevõtjad on sunnitud oma ärimudelit üle vaatama, mis võib viia tootmise lõpetamiseni Eestis ja selle viimiseni väiksema tööjõukuluga riikidesse.

3. Mis suunas liigub Eesti majandus ja selle konkurentsivõime

Käesoleva alaosa eesmärgiks on võtta kokku Eesti erinevate majandusharude ja tegevusalade dünaamika (viimastel aastatel, eelkõige perioodil 2000-2005) uurimise põhitulemused. Harude konkurentsivõimet uuritakse lähtudes nende võimest teostada vajalikke investeeringuid (mahutusi põhivarasse), tegutsemisest tööturul, võimest uuendada tooteid ja teenuseid ning rakendada turunduslikke ja organisatsioonilisi uuendusi (erinevused ettevõtete innovatsioonistrateegiates), ning sellest, kuidas see seni on kajastunud ettevõtete tootlikkuses (eelkõige lisandväärtuses töötaja kohta) kui haru konkurentsivõime üldises näitajas. Samuti antakse hinnang Eesti majanduse harustruktuurile ja selle arengule lähtuvalt selle seosest tootlikkusega.

3.1. Tootlikkuse tase ja dünaamika

Eesti elanikkonna tulutase, ekspordi struktuur ja selle teadmismahukus ei ole veel võrdsustunud kõrgeltarenenud riikide vastavate näitajatega. Seejuures on eriti madal tootlikkus lisandväärtuse loomisel. Eurostati andmetel moodustas Eesti SKP *per capita* ostujõu pariteedi ühikutes (PPP) hinnatuna Euroopa Liidu 27 riigi keskmisest 2006. aastal 67,9%, kuid tööjõu tootlikkuse näitajad on tunduvalt madalamad. Viimastel aastatel on olnud peamiseks SKP kasvu mootoriks Eesti sisemajanduse tarbimine, mille kasv on pidevalt ületanud agregeeritud SKP kasvu (Eesti Statistika-ameti andmed). Indiviidi tasandil on tarbimiskulutused suurenenud peamiselt seoses optimistlike ootustega sissetuleku kasvu suhtes tulevikus. Kuna tulevikus oodatakse reaalsissetuleku jätkuvat kasvu, võetakse oodatava suurema sissetuleku arvel laenu hetke tarbimiskulutuste finantseerimiseks. Indiviidide tulevikuootuste muutumine ning suurenenud intressimäärad peaksid edaspidi vähendama eratarbimise komponendi olulisust SKP kasvus Eestis. Seega on majanduskasvu kindlustamiseks vaja saavutada tootlikkuse oluline tõus, mis võimaldaks kompenseerida eratarbimise kasvu pidurdumise mõju ekspordi kasvu kiirenemise kaudu ja looks ettevõtetele avaramad investeerimisvõimalused.

Tööjõu tootlikkus jääb Eestis kõigis majandusharudes väga palju maha Euroopa Liidu kõrgemaltarenenud liikmesriikide tasemetest.

Tööjõu tootlikkus (loodud lisandväärtus töötaja kohta) jääb Eestis kõigis majandusharudes väga palju maha Euroopa Liidu kõrgemaltarenenud liikmesriikide tasemetest ja ületab ainult Läti ja Leedu vastavaid näitajaid (vt tabel 4). Vähemarenenud riikidest näiteks Portugaliga võrreldes on Eesti kõige lähemale jõudnud kinnisvara ja äriteenuste tootlikkuses, mis moodustas 80%. Ülejäänud harudes on saavutatud ca 40-60% Portugali tootlikkusest.

Eestis on ka nüüdisaegsetes teadmismahukates teenuste- ja tööstusharudes tootlikkus ikka veel mitu korda madalam kui kõrgelt arenenud riikides. Näiteks äriteenuste valdkonnas on tootlikkus 21 protsenti lirimaa ja Taani ning 30 protsenti Soome tasemest, mis lükkab ümber arvamuse, nagu oleks Eesti äriteenuste valdkonnas juba jõudnud järgi EL arenenumatele riikidele. See viitab ka asjaolule, et Eesti ettevõtted on sageli teadmismahukateski valdkondades tegutsemas väärtusahela suhteliselt madala tootlikkusega etappidel ja nende ekspordile orienteeritus on madal.

Tegevusalade lõikes on siiski kõige suurem tootlikkuse mahajäämus töötlevas ja hankivas tööstuses, energeetikas ja ehituses, kus see moodustab vaid 7-18 protsenti Euroopa Liidu kõrgema tulutasemega liikmesmaade tasemest (vt ka lisa 3). Madal tootlikkus töötlevas tööstuses hakkab Eesti edasist majandusarengut pidurdama ja takistab ka kõrge tootlikkusega teadmismahukate äriteenuste väljaarendamist. Senine kogemus mujalt maailmast (nt Kagu-Aasia riikidest) näitab, et kõrgele tulutasemele jõudmine on toimunud läbi staadiumi, kus töötlev tööstus muutub kõrge tootlikkusega sektoriks ja töötab tihedasti koos teadmismahukate teenuste pakkujatega. Kindlasti on lisaks töötleva tööstuse tootlikkuse tõstmisele Eestil kui väikeriigil vaja ka **senisest hoopis suuremat tähelepanu pöörata välisurgudele suunatud teadmismahukate ja kõrge tootlikkusega teenuste arendamisele** (tarkvara loomine, tervishoiuteenuseid, loomemajandus, erinevad finantsteenused jne). Ei saa loota, et lihtne teenustemajandus viib Eesti järele arenenud tööstusriikidele. Lahenduseks ei saa olla soov suunata suur osa elanikkonnast pakkuma madala lisandväärtusega teenuseid (hotellindus, toitlustus, kaubandus jne), omamata selle kõrval äärmiselt kõrge tootlikkusega töötlevat tööstust ja välisurgudele orienteeritud teadmismahukaid teenuseid pakkuvaid sektoreid. Samal ajal, kui arendame välja välisurgudele suunatud teadmismahukaid teenuseid pakkuvad majandusharud, peab töötlev tööstus, saavutamaks kõrget tootlikkust, läbima nii struktuurimuutuse kui ka tehnoloogilise baasi muutuse.

Tabel 4. Eesti majandusharude tootlikkus (2004. a, protsentides võrdlusriikide tasemest)

Tegevusala	lirimaa	Taani	Saksa- maa	Suur- britannia	Soome	Portugal	Tšehhi	Poola	Läti	Leedu
Hankiv tööstus	18,2	0,9*	19,4	3,0	15,6	28,8	59,6	51,0	146,2**	51,8
Töötlev tööstus	6,6***	17,3	17,9	16,5	14,6	47,4	61,4	56,8	133,3	125,6
Energeetika, gaas, vesi	29,0	15,5	21,3	16,4	14,6	21,5	62,6	83,4	152,0	152,0
Ehitus	9,7	21,7	28,0	15,5	21,6	63,1	69,4	83,5	148,0	156,3
Hulgi- ja jaekaubandus	22,7	26,0	27,7	29,8	24,4	57,8	70,5	86,6	134,4	172,0
Hotellid, toitlustus	31,2	30,4	33,6	32,6	21,1	54,5	82,0	94,8	165,9	214,7
Transport, kommunikatsioon	17,0	23,0	28,9	27,3	31,3	40,3	92,4	92,9	154,8	150,0
Kinnisvara, äriteenused	20,6	21,7	28,4	27,3	30,2	79,5	77,7	104,1	193,5	167,9

* Suurbritannia ja Taani hankiva tööstuse ülikõrge tootlikkus tuleneb gaasi ja naftatööstuse kõrgest kasumlikkusest Põhjamerele

** Halli taustaga on märgitud need positsioonid, kus Eesti tootlikkus on kõrgem.

*** Iirimaa ülikõrge tootlikkus töötlevas tööstuses on osaliselt tingitud ka seal paiknevate rahvusvaheliste korporatsioonide strateegiast maksude optimeerimise eesmärgil näidata ka teistes riikides asuvate allüksuste kasum Iirimaa, kasutades selleks ülekande hinnakujundust (*transfer pricing*)

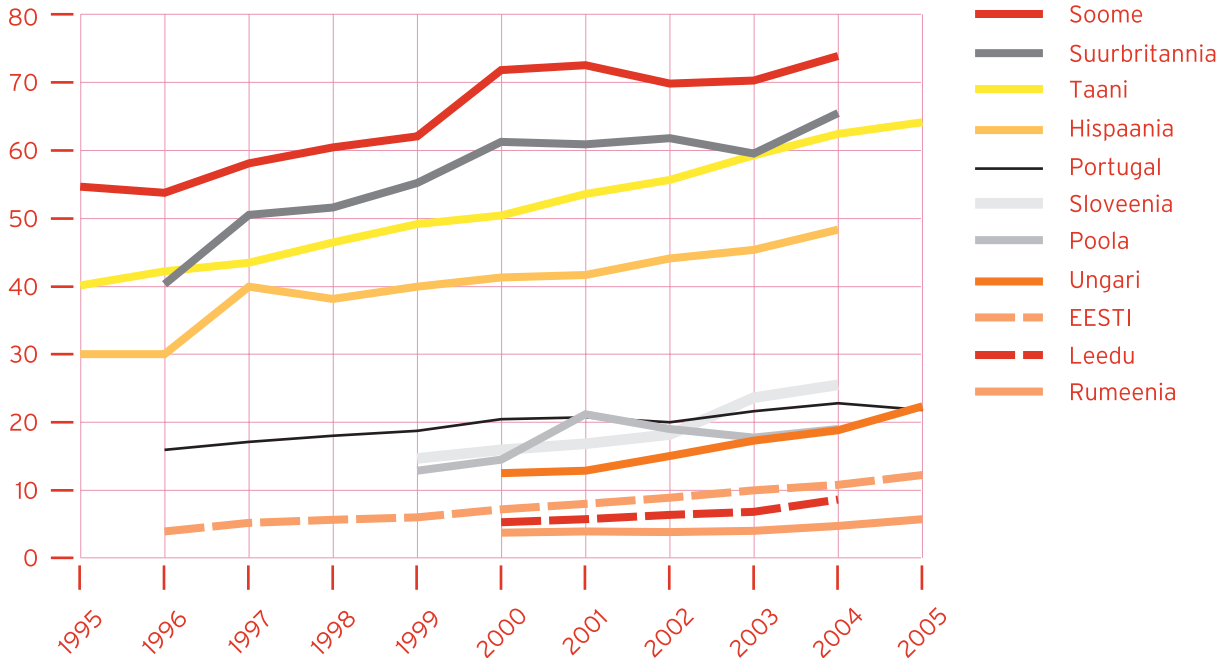
Allikas: Eurostat, Eesti Statistikaamet, autorite arvutused, nominaalses arvestuses, ostujõu pariteeti ei arvestata

Töötleva tööstuse tootlikkuse senine kasvutempo ei taga tootlikkuse konvergeerumist EL 15 vana liikme keskmise tasemega lähemate kümnendite jooksul. Kuigi Eesti suhteline mahajäämus aastatel 2000-2004 vähenes tänu tootlikkuse kiirele kasvule, on lähtuvalt tootlikkuse madalast lähtetasemest selle absoluutne juurdekasv (ühe töötaja loodud lisandväärtuse muutus) Eestis oluliselt (mõnel juhul suurusjärgu võrra)

Senisest hoopis suuremat tähelepanu on vaja pöörata välisurgudele suunatud teadmismahukate ja kõrge tootlikkusega teenuste arendamisele.

Töötleva tööstuse tootlikkuse senine kasvutempo ei taga tootlikkuse konvergeerumist EL 15 vana liikme keskmise tasemega lähemate kümnendite jooksul.

madalam EL 15 riikides saavutatud juurdekasvust. Seega tootlikkuse kiiremale tõusule vaatamata ei pruugi absoluutne mahajäämus tootlikkuses väheneda (vt joonis 7). Kui 1996. aastal oli Eesti tootlikkus töötaja kohta arvestatuna Taani tasemest madalam 38,3 tuhande euro võrra, siis 2005. aastaks oli mahajäämus juba 51,9 tuhat eurot. Kuna just loodud lisandväärtus (osa produktist, mis jääb alles pärast tööjõukulude ja kapitali asendamise kulude kandmist) on ettevõtete täiendavate investeeringute oluline rahaline allikas, siis takistab selle väike maht kõrgeltarenenud Euroopa riikide tootlikkuse saavutamist.

Joonis 7. Töötleva tööstuse töötaja tootlikkuse võrdlus mõnedes EL liikmesriikides 1995-2005 (lisandväärtus töötaja kohta tuh EUR aastas)

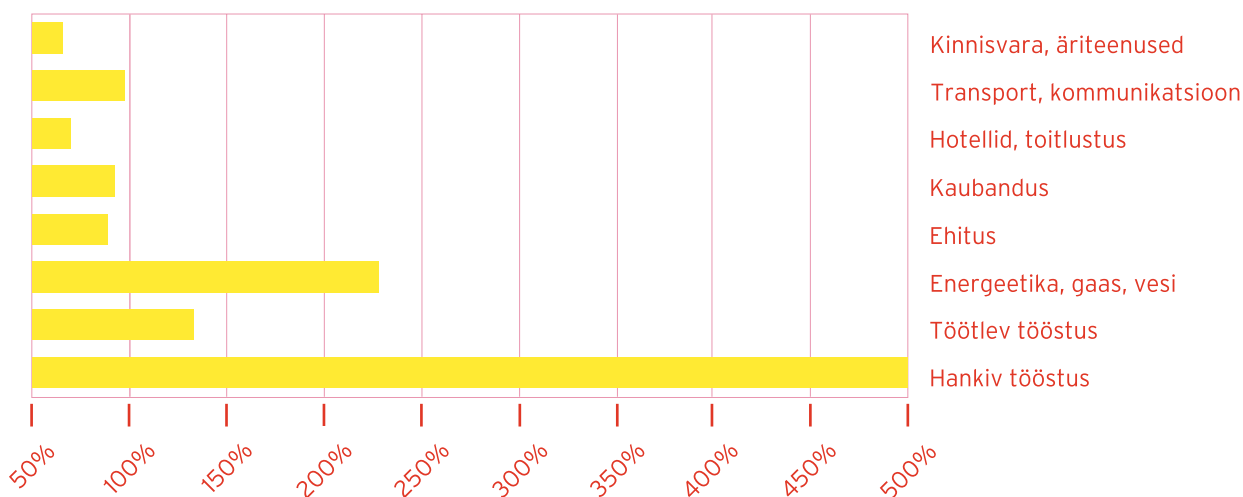
Allikas: Eurostat, autorite arvutused.

Lisas 4 on võrreldud ühe töötaja kohta loodud lisandväärtust Eesti töötleva tööstuse harudes terve rea Euroopa Liidu liikmesriikide näitajatega 2004. aasta andmetel. Eesti tööstusharudest on Euroopa Liidu vanade liikmesriikide tootlikkuse tasemele kõige lähemale jõudnud ehitusmaterjalitööstus, täppisriistade valmistamine ja autotarvikute tootmine (ca 1/3 vanade EL riikide tasemest). Eriti madal on tootlikkuse tase õmblustööstuses (ca 11-13% Taani, Hollandi, Iirimaa, Suurbritannia tasemest) ja mööblitööstuses (14% Taani tasemest, 18% Saksamaa tasemest). Madala tootlikkusega harudes (rõiva-, tekstiili-, naha- ja jalatsitööstus) ei ole lisandväärtus töötaja kohta viimastel aastatel ka oluliselt kasvanud ja suurenenud on vaid tööjõukulude osa lisandväärtuses töötaja kohta. Mainitud harudes hõivatud ligi 35 tuhande inimese (30% töötleva tööstuse töötajatest) töökohad on ohus. Nende harude tootlikkuse tõus Lääne-Euroopa tasemele eeldaks turuosa kasvuvõimaluste piiratust arvestades hõive olulist vähenemist nendes harudes.

Madal tootlikkus on suures osas põhjustatud Eesti majanduse ebasoodsast struktuurist.

3.2. Majanduse harustruktuur

Madal tootlikkus on suures osas põhjustatud Eesti majanduse ebasoodsast struktuurist. Järgnevalt võrreldakse Eesti ja Taani majanduse struktuuri. Taani on valitud võrdlusiigiks seetõttu, et tegemist on väikeriigiga, kus juhtivat rolli majanduses omavad väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted, mis on saavutanud ühtlaselt kõrge tootlikkuse. Kui võrrelda tööhõive struktuuri tegevusalade lõikes Eestis ja Taanis (vt joonis 8), torkab silma, et Eestis on suhteliselt suurema osakaaluga tööstus ja energeetika ning väiksema osakaaluga äriteenuste harud. Niisiis on Eestis hõive enam koondunud tegevusaladesse, kus mahajäämus Taani tootlikkusest on suhteliselt suurem (vt tabel 4).

Joonis 8. Eestis vastavates tegevusalades hõivatute osakaalude suhe Taani tasemesse protentides 2004. a

Allikas: Eurostat, autorite arvutused

Veelgi suuremad erinevused torkavad silma, kui vaadata struktuuri töötleva tööstuse sees (vt lisa 5). Võrreldes Taaniga, on Eesti tööhõives suhteliselt suure osakaaluga need tööstusharud, mille tootlikkus on Taanis suhteliselt väike. Näiteks on Taaniga võrreldes Eestis rõivatööstuse osa hõives üle 10 korra ja tekstiilitööstuses viis korda suurem. Samas on Taanis kõrge tootlikkusega tööstusharudes, nagu masinaehitus, täppisriistade tootmine ja keemiatööstus, töötajate osakaal koguhõivest palju suurem kui Eestis. Ka teiste EL-15 riikidega võrreldes on Eestis väga suur osakaal õmblus-, tekstiili-, naha- ja jalatsi- ning mööblitööstuses töötajatel.

Eesti majandusstruktuur ei meenuta kuigivõrd kaasaegset teadmispõhist majandust.

Hädavajalik on tööstuse struktuuri muutus.

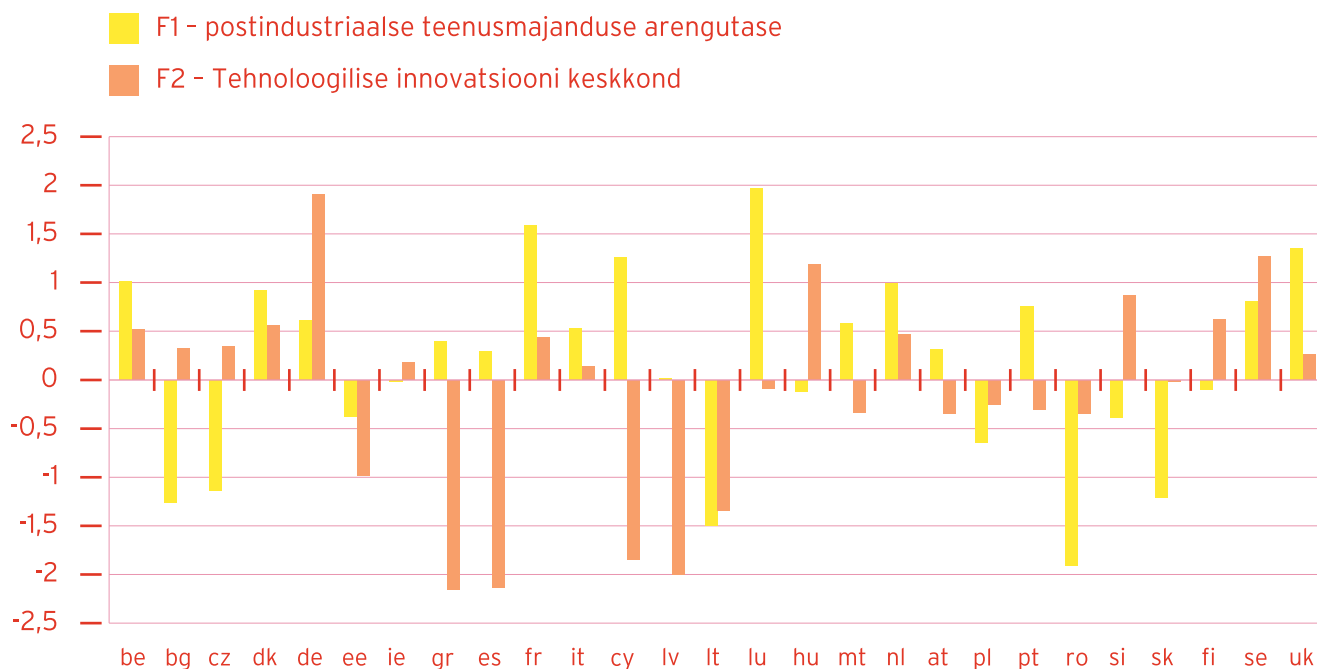
Kui oletada, et Eesti töötleva tööstuse kõigis harudes saavutatakse EL arenenuimate riikide vastava tööstusharu tootlikkus, kuid Eesti töötajate jaotus tööstusharude vahel jääks muutumatuks, siis jõuaks Eesti tootlikkus ainult 56 protsendini Iirimaa, 78 protsendini Saksamaa, 80 protsendini Soome ja 90% Taani tasemest (vt lisa 13). Üllatuslikult jääks Eesti taolises võrdluses selgelt alla ka Tšehhile ja Poolale – mõlema riigi puhul jõuaks nende tootlikkuse ja Eesti hõive struktuuriga vaid 86% ja 87% tootlikkuse ni nende riikide tasemest.

Kui analüüsida EL-27 riikide majanduse harustruktuuri, tuginedes *Eurostat-i* andmebaasis toodud andmetele lisandväärtuse loomise kohta aastatel 2000–2005 kuue agregeeritud tegevusala lõikes, ning kasutades selleks faktoranalüüsi³, on võimalik välja tuua kaks majandusstruktuuri üldnäitajat. Neist esimene (F1) iseloomustab **postindustriaalse teenusmajanduse arengutaset**, olles päripidiselt seotud peamiselt teenuseid tootvate harude suurema osatähtsusega lisandväärtuse loomisel. Teist üldnäitajat (F2) võib tõlgendada kui **tehnoloogilise innovatsiooni keskkonda** iseloomustavat faktorit. See üldnäitaja on positiivselt seotud tööstuse suurema osatähtsusega lisandväärtuse loomisel, aga just tööstus loob eeldused laiapõhjaliseks innovatsiooniks. Mainitud kaks majandusstruktuuri üldnäitajat selgitavad ära ca 64% tootlikkuse (lisandväärtus töötaja kohta) varieeruvusest EL-27 riikides. Ülejäänud 36% tootlikkuse varieeruvusest on seletatav riigispetsiifiliste teguritega, sealhulgas ka kuulumisega uute või vanade liikmesriikide hulka.

Postindustriaalse teenusmajanduse näitaja (F1) väärtuse alusel grupeerub Eesti samasse rühma Euroopa Liidu uute liikmesriikidega, kus teenusmajanduse roll lisandväärtuse kujunemises on veel suhteliselt väike. Tehnoloogilise innovatsiooni keskkonda iseloomustava näitaja (F2) taseme poolest eristuvad Lõuna-Euroopa ja Balti riigid muust Euroopast näitaja keskmisest oluliselt madalama väärtuse tõttu (vt joonis 9).

Majandusstruktuuride arengu üldtendentsiks on vaatlusalustes riikides liikumine postindustriaalse teenusmajanduse suunas, ainsaks erandiks on Slovakkia (vt lisa 6). Eesti on siin üldtendentsiga kaasas käinud, kuid areng ei ole olnud väga kiire. Tehnoloogilise innovatsiooni keskkonna loomisel on Eesti oma positsiooni kaotanud ja tema majandusstruktuuri areng on toimunud sarnaselt Lõuna-Euroopa riikidega (vt lisa 7). Eesti majandusstruktuur pigem „kreekastub“ kui „luksemburgistub“: materiaalses tootmises domineerib ehitus tööstuse suhtes ja madala tootlikkusega kaubandus-hotellindus

3 Faktoranalüüs on statistiline tehnika andmestiku üldistatud esitamiseks, mille eesmärgiks on vaadeldavates muutujates esineva varieeruvuse selgitamine faktorite ehk väiksema arvu mittevadeldavate üldistatud muutujate abil.

Joonis 9. Majandusstruktuuri iseloomustavate üldnäitajate (faktorite) väärtused EL-i riikides 2005. aastal⁴

Allikas: joonis ja arvutused on tehtud tuginedes Eurostat andmebaasis toodud lisandväärtuse andmetele kuue agregeeritud majandusharu lõikes

kõrge tootlikkusega äriteenuste ja finantsvahenduse ees. Eduka arengu näiteks on Iirimaa: kõrge valmidus tehnoloogilisteks muutusteks on viinud perioodi jooksul märkimisväärse arenguni postindustriaalse teenustemajanduse suunas.

Eesti majandusstruktuur pigem „kreekastub“ kui „luksemburgistub“.

Lisandväärtuse loomise harustruktuurist võib niisiis teha järgmised järeldused:

- Eesti **majandusstruktuur** ei meenuta kuigivõrd kaasaegset teadmispõhist majandust, vaid pigem on tegemist **odavale tööjõule üles ehitatud** tööstuse ja teenuste pakkumisega.
- Eestil **ei ole võimalik** ainult ettevõtete tehnoloogilist taset tõstes ja nn **tehnilist tootlikkust suurendades** jõuda tootlikkuse tasemelt järele arenenud tööstusriikidele.
- Hädavajalik on **tööstuse struktuuri muutus** suurema tootlikkusega allharude osatähtsuse suurendamise suunas (näiteks täppisriistade valmistamine, meditsiinitehnika, keerulised elektroonikakomponendid ja -seadmed). Teadmismahukate teenuste tähtsus majanduses peab kasvama.
- Kuna majandusstruktuuri senises arengus ei ole näha nihet **innovatsiooni toetava** keskkonna suunas, peab püüdma protsessi majanduspoliitiliste instrumentidega mõjutada.

⁴ Selgituseks: joonisel on toodud majandusstruktuuri üldnäitajate taset iseloomustavad suurused - faktorkaalud. Kuna faktorkaalud on standardiseeritud, siis riigi faktorkaalu väärtus null annab tunnistust sellest, et üldnäitaja (faktori) väärtus on selle vaatluse korral valimi keskmine. Faktorkaalu positiivne väärtuse korral on selle näitaja tase riigis üle ning negatiivse väärtuse korral alla valimi keskmise.

Kui analüüsida seniseid muutusi tööhõive harustruktuuris, siis on drastiliselt vähenenud primaarsektori osatähtsus ning kasvanud teenindussektori osatähtsus hõives. Samas ei toimunud struktuurne muutus mitte niivõrd tööjõu ümberpaiknemise (mingil määral see siiski toimus), kuivõrd eeskätt üldise hõivatuse vähenemise tõttu. Ainult teenindussektoris on hõive 1990. aastate algusega võrreldes absoluutarvudes veidi kasvanud. Seega on ka hõive harustruktuuri arengus jälgitav üldine tendents postindustriaalse teenustemajanduse poole. Samas ei tohi unustada, et arenenud riikides toimub see tööstuse osatähtsuse vähenemise, Eestis aga primaarsektori languse arvel. See aga mõjutab negatiivselt tootlikkuse muutust, sest eelisarenenud on suhteliselt madala tootlikkusega teenusteharud.

Eestis on nii tootmisstruktuur kui ka kasutatav tehnoloogia Euroopa keskmisega võrreldes enam sinikraedele orienteeritud.

Analüüsides ametikohtade ning majandusharude struktuuri Eestis ning võrreldes seda arenenud riikides valitseva olukorraga, võib öelda, et Eestis on nii tootmisstruktuur kui ka kasutatav tehnoloogia Euroopa keskmisega võrreldes enam sinikraedele⁵ orienteeritud. Samas näitavad mitmete tegevusalade andmetel läbi viidud analüüsid, et tulevikus kasvab enim kolmanda haridustasemega (kõrgharidus, rakenduslik kõrgharidus ning kutseharidus pärast keskharidust) töötajate nõudlus.

3.3. Tööjõukulud

Suhteliselt madal tootlikkus hakkab Eestis piirama võimalusi edaspidiseks palgatõusuks ja vähendama mitmete tööstusharude konkurentsivõimet. Seda juhul, kui ei suudeta erinevate meetmetega tagada tootlikkuse ennakkasvu palgatõusu ees, mis on paratamatu Euroopa Liidu avatud tööturu tingimustes. Sellega kaasnevad järgmised probleemid:

- riikidevahelised palgaerinevused võivad põhjustada inimeste väljarännet;
- kasvavad tööjõukulud ja kasumlikkuse langus survestavad töökohtade väljaviimist Eestist riikidesse, kus tööjõukulud on madalamad.

Tööjõukulu suure osakaalu tõttu kogukulus on probleemsed harud naha- ja jalatsitööstus ning mingil määral ka paberi-, tekstiili- ning õmblustööstus.

Võrreldes palga taset ja dünaamikat Eestis ning EL arenenud riikides, näeme, et viimastel aastatel on Eestis olnud palga kasv kiirem kui migratsiooni sihtriikides (Soome, Suurbritannia, Iiri, Norra, Rootsi, Taani ning Saksamaa). Samas palgatasemete erinevused on jäänud siiski 4-5-kordseks. Palga kiire kasv Eestis on toonud kaasa olukorra, kus palgataseme erinevused migratsiooni sihtriikidega võrreldes on vähenenud kõigis vaatluse all olevates majandusharudes, seega väheneb ka migratsioonisurve Eestist välismaale tööle minemiseks (vt lisasid 8 ja 9).

Väga oluline tegur töökohtade väljaviimisel on tööjõukulu töötaja kohta. Analüüsi kaasati kiiresti arenevad Aasia riigid: Hiina, India, Korea, Malaisia ja Filipiinid. Vaatluse all olnud perioodil (2000–2006) on Eestis tööjõukulu kasvanud kiiremini kui Aasia

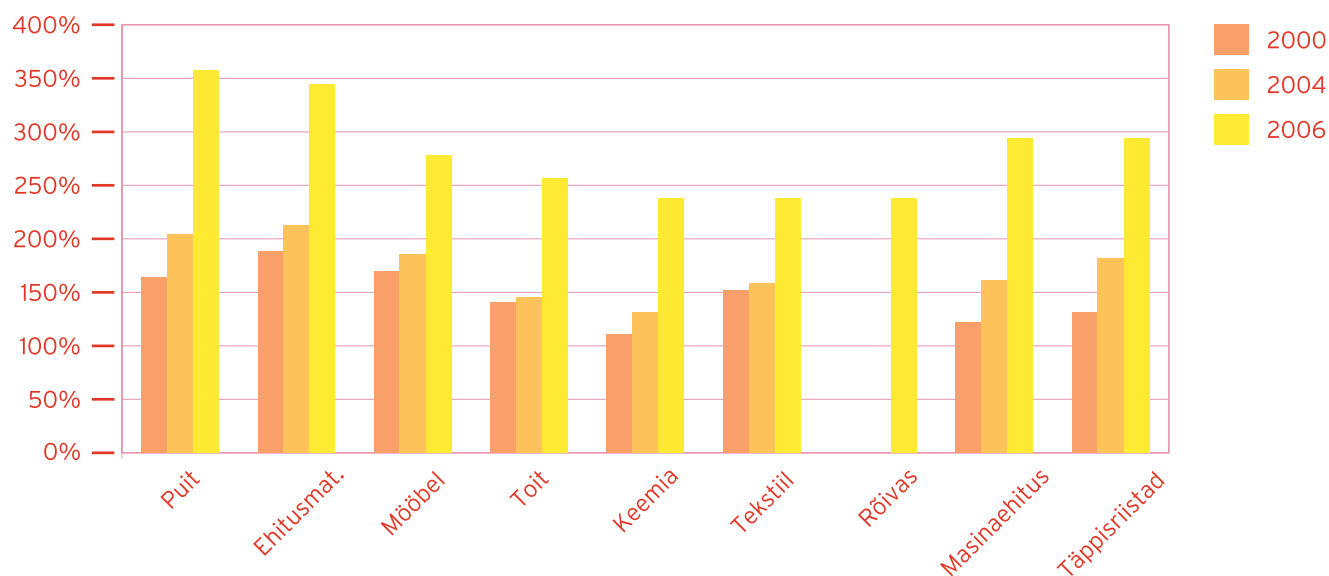
5 Ametialade klassifikaatori järgi ISCO6-ISCO9 (põllumajanduse- ja kalanduse oskustöölised, oskus- ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid, lihttöölised).

riikides (vt joonis 10). Kui veel 2000. aastal oli Eestis tööjõukulu enamikus harudes ca 50% kõrgem, siis praeguseks on see 2-3 korda kõrgem kui võrdlusgruppi valitud Aasia riikides. Niisiis on võime konkureerida Aasia riikidega madala tööjõukulu aspektist lähtuvalt väga kiiresti vähenenud. Teiste siirderiikidega võrreldes on Eesti tööjõukulu samuti kiiremini kasvanud ja võrdsustunud Tšehhi ning Ungari tasemega ning jõudnud ette Slovakiast, Poolast ning teistest Balti riikidest.

Palga kasv iseenesest ei pruugi olla probleeme tekitav. Kõrge elatustasemega riigiks jõudmine lausa eeldabki palkade taseme kasvu. Kui sellega kaasneb tootlikkuse tõus ja kasumid ei vähene, siis konkurentsivõime säilib ja ei teki survet töökohtade väljaviimiseks.

Analüüsist paraku ilmneb, et Eestis on terve rida harusid, kus jääktulu (vt lisa 10) töötaja kohta on madal ja see on kasvanud aeglasemalt kui palgad. Sellised harud on järgmised:

- tekstiili ja tekstiiltoodete tootmine;
- naha töötlemine ja nahktoodete tootmine;
- puidu töötlemine ja puittoodete tootmine;
- paberimassi, paberi ja pabertoodete tootmine;
- kirjastamine, kummi- ja plasttoodete tootmine;
- transpordivahendite tootmine;
- transport.

Joonis 10. Tööjõukulu Eesti töötleva tööstuse valitud allharudes (protsentides Aasia riikide tasemest)

Allikas: ILO andmebaas, autorite arvutused

Märkus: Valitud riikideks on Hiina, India, Korea, Malaisia ja Filipiinid. Tööjõukulude osakaal kogukuludest on arvatud ettevõtete tööjõukulude ja kogukulude suhtena. Eesti Statistikaametis on kõige hilisemad andmed 2005. a kohta. 2006. a palgad on prognoositud eeldusel, et 2006. a palkakasv oli 2005. a palkakasvust 5% kiirem. Aasia riikide kohta on tööjõukulud leitud ILO andmete põhjal. Keskised tööjõukulud on võetud otse andmebaasist. Kuna tööjõukulud eri riikides on toodud erinevate perioodide kohta (päev, kuu, aasta), siis on tehtud vajalikud ümberarvutused. Samuti on üksikute aastate puuduvate andmete korral keskised tööjõukulud arvatud eeldusel, et nende kasv perioodil 2000-2004 on võrdne. Tööjõukulud ILO andmetel on käesoleva analüüsi jaoks ümber arvatud eurodesse.

Niisi näitab analüüs, **et palga tootlikkusest kiirem kasv esineb eelkõige töötlevas tööstuses. Nimetatud harudes tõmmatakse Eestis tootmist tõenäoliselt koomale.** Seevastu nendes harudes, kus tootlikkus kasvas palgast kiiremini, on kasvanud ka hõive.

Palgataseme erinevused on võrreldes migratsiooni sihtriikidega vähenenud, seega väheneb ka migratsioonisurve Eestist välismaale tööle minemiseks.

3.4. Migratsioon ja töötamine välismaal

Seoses EL astumisega on oluliselt laienenud töötajate võimalused välismaal töötamiseks. Olulise tõuke väljarändeks andis ka meie lähinaabri Soome 2006. aasta otsus kaotada kõik piirangud uutest liikmesriikidest pärit tööjõu liikumisele.

Statistika antud valdkonna kohta on väga lünklik. Kui summeerida kõik lähetatud (ca 18 000- 20 000) töötajad ning kas pikemat või lühemat aega välismaal töötanud (ca 32 000-35 000) töötajad, siis saame tulemuseks ca 50 000-55 000 inimest, kes on mingil ajal välismaal töötanud (2004. a algusest kuni 2007. a alguseni, Sotsiaalministeeriumi andmed). Arv sisaldab ka tagasitulijaid ja korduvalt välismaal viibinuid, mis mõnevõrra tasandab mitteametlikult töötavate inimeste mitteametlikult ametlikus migratsioonistatistikas. Seega võib eeldada, et aastas töötab keskmiselt ca 15 000-20 000 inimest välismaal.

Kogu aktiivne rahvastik (kes töötavad või otsivad tööd) on Eestis hetkel ca 680 000 inimest, seega moodustab välismaal töötajate arv ca 2-3% kõigist tööturul aktiivselt tegutsevatest inimestest. Kui eeldame, et umbes sama palju töötab välismaal mitte-ametlikult, saame tulemuseks 5-6%.

Lisast 8 ilmneb, et perioodil 2000-2006 on palga keskmine erinevus Eesti ja migratsiooni peamiste sihtriikide vahel vähenenud 30-60%. Täna võib juba kindlasti väita, et välismaal töötamine väheneb, sest palgatõus Eestis on kindlasti kahandanud mitme eriala (nt ehitus) inimeste soovi välismaal töötada. Sellele tendentsile viitab ka hiljutine Tööturuameti teade selle kohta, et töövahendussüsteemi EURES vahendusel otsib järjest vähem inimesi välismaal tööd. Isegi kui arvestada välismaal töötajaid tööjõu reservina, võib tulevikus tekkida vajadus tööjõu sissetoomiseks, arvestades elanikkonna vananemist.

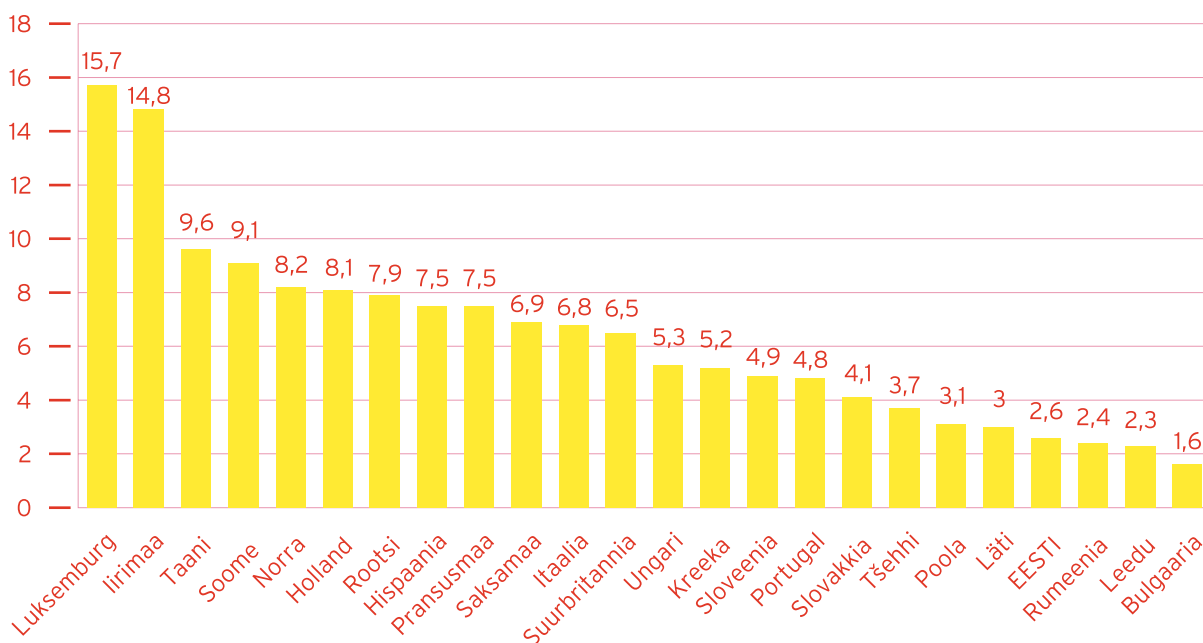
3.5. Ebapiisavad põhivarainvesteeringud kui madala tootlikkuse põhjus

Madala tootlikkuse üheks põhjuseks on ebapiisavad investeeringud kapitali (põhivara töötaja kohta moodustas 2004. aastal Eestis ainult 22% eurotsooni keskmisest tasemest). Kapitali akumulatsioon on äärmiselt oluline majanduskasvu tegur, sest ettevõtte investeeringud (näiteks põhivarasse) loovad potentsiaali ettevõtte tegevuse jätkamiseks või ka laiendamiseks. Kuigi investeeringud materiaalsesse põhivarasse

Eesti töötlevas tööstuses on 2005. aastaks viiekordistunud võrreldes 1995. aastaga, jääb põhivarasse tehtud investeeringute maht ühe töötaja kohta arvestatuna ikkagi oluliselt alla kõigist EL-15 riikidest. Jooniselt 11 selgub, et 2004. aastal oli põhivarasse tehtud investeeringute tase Eestis madalam ka Sloveenia, Slovakkia, Ungari, Tšehhi ja Poola näitajatest. Positiivne on siiski põhivarasse tehtud investeeringute suurenemine Eesti töötlevas tööstuses - 2006. aastal jõudis see 4 tuhande euronit töötaja kohta aastas.

Kõige enam on investeeringud materiaalsesse põhivarasse kasvanud raadio-televisiooniseadmete ja sideaparatuuri tootmises ning jäätmekäitluses, kuid nimetatud tööstusharude osatähtsus tööhõives ei ole suur. Võrreldes töötleva tööstuse keskmisega, investeeriti suhteliselt vähem toiduainete ja jookide tootmisesse, rõivatootmisesse, nahatöötlemisse, keemiatööstusesse, ehitusmaterjalide tootmisesse ning mööbli tootmisesse. Toiduainetetööstus on vajalikud investeeringud juba teinud, kuid teistes eelpoolnimetatud töömahukates tööstusharudes on paratamatu suurendada investeeringuid põhivarasse.

Põhivarasse tehtud investeeringute maht ühe töötaja kohta arvestatuna jääb ikkagi oluliselt alla kõigist EL-15 riikidest.

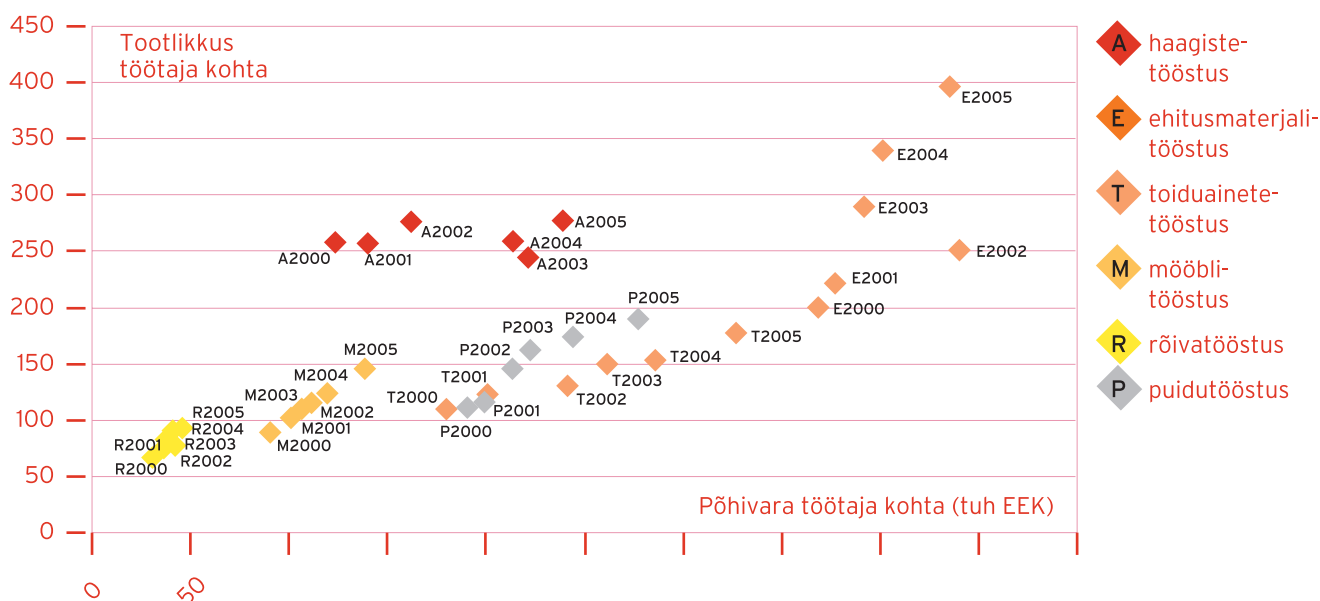
Joonis 11. Materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringud EL riikide töötlevas tööstuses 2004. aastal (töötaja kohta aastas, tuh EUR)

Allikas: Eurostat, autorite arvutused

Investeeringute suurendamine peab käima käsikäes müügitulu kasvuga, et kindlustada vajalik investeeringute kasumlikkus. Analüüs näitas, et kuigi investeeringute rentaablus (ärikasumi suhe omakapitali ja pikaajaliste laenude summasse) ei ole töötlevas tööstuses tervikuna perioodil 2002-2005⁶ oluliselt muutunud (2002. a 17,6% ja 2005. a 17,8%), on toimunud olulised arengud üksikutes harudes. Investeeringute rentaablus on **langenud** tekstiilitootmises (2002. a 14% ja 2005. a 4%), paberimassi- ja paberitootmises (vastavalt 25% ja 7,2%), kontorimasinate ja arvutite tootmises (29% ja 16%), mootorsõidukite, haagiste ja poolhaagiste tootmises (23% ja 16%), naha töötlemises (25% ja 13%), puidu töötlemises ja puittoodete tootmises (21% ja 14%). Investeeringute vähenenud rentaablus raskendab nendes harudes tehnoloogia uuendamist.

Samas on terves reas harudes investeeringute rentaablus **kasvanud**, sh ehitusmaterjalide tootmises (vastavalt 19% ja 27%), metalltoodete tootmises (10% ja 19%), keemiatööstuses (20% ja 29%), meditsiinitehnika, optikariistade jms tootmises (10% ja 44%).

Tootlikkuse suurendamine Eesti töötlevas tööstuses eeldab investeeringute kasvu masinatesse ja seadmetesse. Töajõu kapitaliga asendamine selle erinevates vormides võimaldaks säilitada rahvusvahelist konkurentsivõimet töajõukulude kasvu tingimustes. Kuid mida kõrgem on tootlikkuse tase, seda suuremaid investeeringuid põhivarasse tuleb teha saavutamaks tootlikkuse kasv (vt lisa 11). **Seejuures on erinevates harudes sama suure tootlikkuse kasvu saavutamiseks vajalikud investeeringud väga erinevad:** kui perioodil 2000-2005 nõudis ehitusmaterjalide tööstuses tootlikkuse kahekordne kasv töajõu kohta tuleva põhivara suurenemist vähem kui kolmandiku võrra, siis näiteks toiduainete tootmises ja haagiste tootmises nõudis palju väiksem tootlikkuse kasv väga suuri investeeringuid põhivarasse (vt joonis 12).

Joonis 12. Eesti töötleva tööstuse mõnede harude põhivaraga varustatuse ja tootlikkuse areng ajavahemikus 2000 kuni 2005 (lisandväärtus ja materiaalne põhivara töötaja kohta, tuh krooni)

Allikas: Eesti Statistikaamet, autorite arvutused

6 Sellist ajaperioodi on vaadeldud, sest 2000. aastal ettevõtte tulumaksu kaotamine jaotamata kasumilt põhjustas mitmel juhul 1999. aasta kasumi näitamise 2000. aastal, mistõttu vastava aasta kasumit võib lugeda ebanormaalselt kõrgeteks. See avaldub selgelt ka andmetes.

Praegu suudavad tugevasti investeerida materiaalsesse põhivarasse:

- a) tööstusharud, mis kasutasid ära kinnisvarabuumi ja üldiselt laenuraha kiire sissevoolu poolt põhjustatud nõudluse kiiret kasvu Eesti siseturul (ehitusmaterjalitööstus, värvide, lakkide jt pinnakaitsevahendite osa keemiatööstuses);
- b) tööstusharud, mida toetas siseturu nõudluse kasv (toiduainetetööstus);
- c) välisturgude niššidele orienteeritud tööstusharud (treilerid, eri tüüpi puitmajad).

Madala tootlikkusega harud on sattunud kasvavate kulude ja taanduvate kasumite tõttu nõiaringi, mis ei võimalda neil tegeleda innovatsiooniga.

Samas peab olema ettevõtetes tagatud tasakaal rakendatud kapitali (tootmisvõimsuse) ja müügivõime vahel. Investeeringute kasutamise efektiivsuse tagamiseks peab investeeringud (põhivara) maksimaalselt ära kasutama müügitulu teenimiseks. Seda seost analüüsiti põhivara käibesiduvuse (müügitulu põhivara krooni kohta) näitaja abil, mille madal väärtus viitab sageli liigsele investeerimisele põhivarasse sellest saadava müügituluga võrreldes. Analüüs näitas, et toiduainete ja jookide tootmises, tekstiili- ja puidutööstuses ning ehitusmaterjalide tootmises oli see näitaja tuntavalt madalam töötleva tööstuse keskmisest. See tähendab, et neis harudes on kõrgema rentaabluse saavutamine raskem, sest madalat käibesiduvust saab kompenseerida vaid kulude oluline kokkuhoid. Samas iseloomustab ehitusmaterjalide tootmist käibesiduvuse näitaja kasv aastatel 2002–2005. Nagu eespool nägime, iseloomustas tekstiilitööstust ja puidu töötlemist rentaablusnäitajate alanemine ja keskmisest madalam tase.

Võib täheldada veel järgmisi erinevusi ettevõtete investeerimisvõimes:

- Suur osa välisturgudele orienteeritud ettevõtetest on tugeva majanduse ülekuumenemise surve all, mis avaldub kiiresti kasvavates tööjõukuludes. Need tööstusharud vajavad kiireid investeeringuid masinatesse ja seadmetesse, kuid veelgi enam infotehnoloogilistesse lahendustesse, vähendamaks toodete tööjõumahukust. Samas on nende võime omavahenditest investeeringuid teha piiratud, sest kasumlikumad on siseturule orienteeritud harud. Eksportivates harudes on kasumlikkus madalam, mis viitab probleemidele nende konkurentsivõime kindlustamises.
- Suurtel ettevõtetel on parem põhivaradega varustus, kuid viimase viie aasta jooksul on toimunud erinevuste vähenemine põhivara mahus töötaja kohta ettevõtete suurusrühmade vahel. Ka keskmise suurusega ettevõtete rühmas on tekkinud võimekus teha kaasfinantseeringuid kavandatavale investeeringutoetusele.

3.6. Eesti ettevõtete innovatsioonistrateegiad erineva tootlikkusega harudes

Järgmine oluline tegur tootlikkuse tõstmisel on ettevõtete innovatsioonilisus – võime läbi viia nii toote- ja teenuseinnovatsioone, tehnoloogiliste protsesside uuendusi kui ka mittetehnoloogilisi ümberkorraldusi (turunduslikud ja organisatsioonilised innovatsioonid). Grupeerides Eesti majandusharud vastavalt tootlikkuse (lisandväärtus töötaja kohta) esialgsele tasemele aastal 2000 ja selle kasvumäärade perioodil

2000-2005 ning arvutades innovatsiooniprotsesside sisendi, protsesside ja väljundite indikaatorid innovatsiooniuringu (CIS4, 2002-2004) andmetest, ilmnesid suured erinevused ja probleemid ettevõtete innovatsioonistrateegiates.

- Kodumaise ja väliskapitaliga ettevõtetel on väga erinev innovatsioonikäitumine. Kodumaisel kapitalil põhinevatel ettevõtetel on kulutused innovatsioonile (sh kulutused uurimis- ja arendustegevusele) väikesed eelkõige kõrgete ressursibarjääride tõttu.
- Harud, kus tootlikkus (loodud lisandväärtus töötaja kohta) oli 2000. aastal suhteliselt madal (ehitus, kaubandus, põllumajandus, enamik töötleva tööstuse harusid), pole hiljem üldjuhul innovaatilise tegevusega tegelenud sõltumata sellest, kas nendes loodud lisandväärtus kasvas kiiresti või aeglaselt. Peamise põhjusena toovad ettevõtted välja kõrged ressursibarjäärid.
- Tööjõu tootlikkuse kasv on olnud kiireim kodumaisele turule orienteeritud sektorites, sõltumata nende innovatiivsusest. Seega ei ole lähiminevikus innovatiivsus sageli olnud haru konkurentsivõime põhiteguriks.
- Algselt kõrge tootlikkusega harudes (keemia- ehitusmaterjalide-, meditsiini-seadmete ja optikatööstus, postiside ja telekommunikatsioon), on kiiret kasvu aidanud saavutada eelkõige pehmed (mittetehnoloogilised, sh turunduslikud ja organisatsioonilised) innovatsioonid. Neis harudes on tehnoloogiasse tehtud investeeringute mõju tootlikkuse kasvule olnud väiksem.
- Eksportivad harud on suhteliselt madala tootlikkuse (lisandväärtuse alusel) ja aeglase kasvuga, mis peegeldab ühelt poolt nii turgude staatilisust kui ka ekspordi suunatust allhankele või odavamatele toodetele. Samas on kulutused innovatsioonile neis sektorites suuremad, võrreldes koduturule orienteeritud harudega.

Kokkuvõttes võib öelda, et **madala tootlikkusega** (lisandväärtuse alusel) harud on sattunud kasvavate kulude ja taanduvate kasumite tõttu nõiaringi, mis ei võimalda neil tegeleda innovatsiooniga ning seeläbi oma toodete lisandväärtust tõsta.

Kõrge tootlikkusega (lisandväärtuse alusel) harudest naudivad kiiret kasvu eelkõige kodumaisele kõrge nõudlusega siseturule orienteeritud harud (elektrienergia-, gaasi ja veevarustus, kinnisvaraalaane tegevus), kuid nende lisandväärtus ei tulene innovatiivsetest toodetest. Seetõttu võib eeldada, et see kiire kasv ei ole jätkusuutlik.

Kõrge tootlikkuse ja selle aeglase kasvuga harud (paberitööstus ja kirjastamine, arvutite, elektriseadmete tootmine) on investeerinud uutesse tehnoloogiasse, samuti on innovatiivsete toodete osakaal käibes suhteliselt kõrge. Põhjuseks võib siin pidada asjaolu, et kõrge lähtetootlikkuse korral nõuab lisandväärtuse edasise kasvu saavutamine oluliselt rohkem investeeringuid innovatiivsesse tegevusse.

Summeerides arenguid tootlikkuses, majanduse struktuuris, tööturul, investeeringutes põhivarasse ja innovatiivsetes tegevustes, võib Eesti edaspidise majandusarengu seisukohalt tuua välja järgmised probleemid:

- Kriitilise tähtsusega on **tootlikkuse kasv töötlevas tööstuses**, sest seal kõrge tootlikkuse saavutamine võimaldab hiljem liikuda ka teadusmahukate teenuste pakkumisele.
- Kõrge tootlikkuse saavutamine töötlevas tööstuses eeldab struktuurseid muutusi; erinevate indikaatorite järgi eksisteerib terve rida **probleemseid harusid**, eelkõige tekstiilitööstus, nahatööstus ja rõivatööstus, mille mahud tõmbuvad tulevikus oluliselt kokku.

4. Eesti ettevõtete käitumismustrid - kuidas nad toime tulevad ja tulevikku tõlgendavad

Eelmises osas toodi välja, et teatud arengud Eesti majandusstruktuuris teevad tõsisid mureid. Selles peatükis viiakse vaatluspunkt ettevõtete tasandile ja analüüsitakse, **millised on nende käitumismustrid strateegiliste valikute tegemisel**. Püütakse välja selgitada, kas on näha valmisolekut muutusteks, mis võiksid tõsta ettevõtete konkurentsivõimet uuenevas majanduskeskkonnas, ja kui on, siis milliseid. Käsitlus baseerub empiirilisel uuringul, mille käigus viidi ühtse plaani alusel läbi 14 originaalintervjuud (esmased allikad) ja koguti 25 ekspertarvamust, mis koostati varasemate uurimuste, meediaväljaannete, ettekannete ja intervjuude materjalide põhjal. Ekspertarvamuste koostajad omasid eelnevaid kontakte fookuses olevate ettevõtetega.

4.1. Ettevõtete käitumismustrite tüübid

Ettevõtete käitumismustrite süstematiseerimise aluseks võeti kaks fookust: esiteks, kuivõrd **aktiivne ollakse oma tegevusvaldkonna piires**, ja teiseks, mil määral tahetakse **väärtusahelat laiendada**. Selgituseks võib öelda, et oma tegevusvaldkonna piires tegevuse tõhustamisel kaalutletakse, kuivõrd soovitakse/suudetakse kulusid vähendada, tulusid suurendada ning juhtimisvõtete ja -vahenditega püstitatud eesmärkide suunas liikuda. Neile aspektidele pööravad teataval määral tähelepanu kõik ettevõtted, kuid ühele keskendumine iseloomustab strateegilist valikut konkreetsemas mõttes. Väärtusahela laiendamisel lähenetakse lõpptarbijale ja lisatakse tarbija jaoks uut väärtust, mis võimaldab tarbijat paremini tundma õppida ja temaga enam arvestada.

Eelpool nimetatud kahe fookusküsimuse alusel jaotati ettevõtted tinglikult kolme rühma/tüüpi, mida siin käsitletakse ettevõtete käitumismustritena.

- I tüüpi kuuluvad ettevõtted **ei soovi (ei suuda)** märkimisväärselt muuta tehnoloogiat ja kohta väärtusahelas ning rakendavad probleemide ilmnemisel lihtsaid või passiivseid käitumisviise (odava tööjõu eelise säilitamiseks tööjõu palkamine välismaalt, tootmise ümberpaigutamine odavamale tööjõuga piirkondadesse jne).
- II tüüpi ettevõtted **soovivad ja suudavad** muutuda antud tegevusala raames. Selleks muudetakse strateegiat nii, et see võimaldaks luua täiendavaid ressursse ja võimeid, mis kindlustaksid firmale konkurentsieelise saavutamise. Tähelepanu pööratakse kulude ja tulude aktiivsele juhtimisele ning ettevõtte juhtimissüsteemi täiustamisele.
- III tüüpi ettevõtte põhitegevuse **fookus muutub**. Sellise strateegia valik eeldab ettevõttelt võimet ületada eelmise tegevusharu väljumistõkkes ja uude harusse sisenemise barjäärid, Seega peaksid ettevõtte kompetentsid olema ülekantavad teise tegevusalasse.

4.2. Erineva tootlikkusega majandusharude ettevõtete käitumismustrid

Järgnevalt vaadeldakse käitumismustrite seost lisandväärtuse loomisega majandusharus. Tootlikkuse analüüsis selgus ühe töötaja kohta loodud lisandväärtuse väga suur varieeruvus majandusharude lõikes (vt lisa 12).

Lisandväärtuse loomisel kõrge tootlikkusega ettevõtted, kes soovivad muuta kohta väärtusahelas, kuuluvad peamiselt II tüüpi. Nimetatud ettevõtted püüavad muutuda oma tegevusala raames, luues lisandväärtust peamiselt tulude suurendamisele suunatud võtetega. Osa ettevõteteid laiendavad väärtusahelat, sh näiteks *Balti Laeva-remonditehas*, mis on oluliselt parandanud oma positsiooni väärtusahelas, ja *Baltika*, mis vähem lisandväärtust loovast majandusharust (õmblustööstus) on jõuliselt liikunud jaekaubandusse. Positiivse näitena saab nimetada ka *Regiot*, kus traditsioonilised lähtekompetentsid ja -tehnoloogiad on integreeritud uute tehnoloogiatega, luues unikaalse konkurentsieelise. See on võimaldanud väikefirmal edukalt integreeruda globaalse korporatsiooni (*Ericsson*) väärtusahelasse, muutudes seeläbi ka ise globaalseks teadmuspõhiseks ettevõtteks. Kuid ka traditsioonilistes tööstusharudes on võimalik pidevalt muutuda - näiteks *Kunda Nordic Tsement* laieneb pidevalt ja võtab kasutusele uusi tehnoloogiaid - tänavu investeeriti üle 200 miljoni krooni. Kõrge tootlikkusega majandusharude ettevõtted ei sea esiplaanile madalat hinnataset, vaid kõrgemat kvaliteeti või toote ühitamist teenusega, mis omakorda võib viia tarbijale tunduvalt lähemale ehk märgatavale liikumisele väärtusahelas (väljavõte intervjuust: „*Hind ei ole number üks, stabiilne kvaliteet on number üks, teine on tarnijate stabiilsus, kolmandana tuleb hind*“).

Kõrge tootlikkusega majandusharude ettevõtted ei sea esiplaanile madalat hinnataset vaid kõrgemat kvaliteeti.

Nendes ettevõtetes mõistetakse, et lisandväärtust pole võimalik kasvatada personali väärrika kompenseerimise ning vajaliku arendamiseta. Näiteks *Haapsalu Uksetehases* tööjõu pealt kokku ei hoita, kuna originaaltoodete puhul on väga suur osa tööjõul ja oskustööjõud on ettevõtte jaoks väga oluline. *Viking Window*-sis tööjõu puudust ei ole ning firma töötasu ületab Eesti keskmist palka samaväärsetel töödel. Ettevõtte investeerib tehnilistesse lahendustesse ning töötajate koolitusse, kontrollib oma toodete omadusi välismaa testikeskustes ja oma katsestendil. *Tartu Maja* tegevus on suunatud teadlikumate töötajate kujundamisele (väljavõte intervjuust: „*Tahame minna osaliselt ka ajapalgale, see eeldab atesteerimist, tasemete hindamist ja selle järgi maksmist. Kompetentsem ja kvalifitseeritum tööjõud saab palka ka siis, kui tükitööd nii palju pole.*“).

Samas on murettekitav, et mõned nende majandusharude **juhid käsitlevad organisatsiooni staatilisena** (väljavõte intervjuust: „*Struktuuri muutusi ei ole. Ainult nii palju, kui me ostame tehnoloogiat juurde. Juhtimises samuti pole muudatusi näha, praegu mingeid muutusi edaspidiseks ei näe.*“) Samuti selgus, et alati ei **osata hinnata või pole üldse mõeldud sellele, millises arengufaasis** (kasvu-, stabiilsus- või langusfaasis) on ettevõtte või tema erinevad tegevusvaldkonnad. Tihti alahinnatakse

juhtide arendamise vajadust (väljavõte intervjuust: „*Nii koolitused kui kõik asjad ju tegelikult tõstavad tööjookulusid, vähemalt esimeses otsas. Eraldi me ei ole koolitanud juhte või keskastmejuhte selles osas, kuidas tööjookulusid kokku hoida. Me koolitame küll, kuid teeme spetsiaalseid koolitusi - mõnede inseneridele vajalike omaduste osas või siis raamatupidajale vajalikke teadmisi või midagi sellist.*”). Vähekriitiline suhtumine juhtimise arendamisse võib tuleneda edutundest, mida valdav osa selle rühma ettevõtetest on kogunud. Võib öelda, et kõrge lisandväärtusega majandusharude ettevõtetes ühelt poolt **tehakse pingutusi uute võimaluste leidmiseks** (väljavõte intervjuust: „*Me pole seadnud eesmärgiks kulude piiramise, vaid siiski tulude kasvatamise.*”), kuid teiselt poolt **ei teadvustata juhtimise arendamise vajadust** ning võimalusi. Selgus, et ei osata selgelt välja tuua, millised on ootused riigi kui partneri suhtes.

Lisandväärtuse loomisel keskmise tootlikkusega majandusharude ettevõtetes mõeldakse pigem kulude kokkuhoiule kui tulude suurendamisele.

Lisandväärtuse loomisel keskmise tootlikkusega majandusharude ettevõtetes **mõeldakse pigem kulude kokkuhoiule kui tulude suurendamisele**. Erandiks osutusid *Estiko Plastar* ja *RPM*, kus ilmnes tulude suurendamisele suunatud mõtteviis ja kus tootearendust püütakse viia kvalitatiivselt uuele tasemele. Näiteks piimandussektoris nii tootjad kui töötajad otsivad aktiivselt võimalusi oma koha parandamiseks väärtusahelas ning on säilitatud kriitilise vaatepunkti käesoleva olukorra suhtes. Näiteks *Tartu Agros* ollakse teadlikud, et Eestis on tootlus Euroopa tasemest ca 2-3 korda madalam. Selle tunnistamine on sammuks arenguteel, sest paneb probleemide sisulisi põhjusi analüüsima. Kindlasti on ka kulude kokkuhoiul oluline roll, kuid mitmel juhul osutub see **lisandväärtuse kasvatamise barjääriks**. Paljud ettevõtted ei suuda üksinda kaubandusesindusi avada ning seda oleks vaja teha koos partnerite ja konkurentidega. Kolmandiku ja isegi kuni poole võrra oma toodangu odavamalt müümine vahendajatele on liialt suur erakluse hind ja ettevõtted võiksid teha enam koostööd ka konkurentidega.

Selle rühma ettevõtted toovad välja mitmeid **ressurssidega varustatuse probleeme** (tooraine, tööjõud) ja **piiranguid** (EL kvoodid). Paljud ettevõtted kurdavad **tooraine puuduse** üle. Näiteks Eesti puit on muutunud defitsiitseks ja kalliks, kohati isegi kallimaks kui Inglismaal, Soomes ja Rootsis. Puidu hind kujuneb oksjonil, kus domineerivad aga suured saematerjalide tootjad, kes suudavad ajutiselt ka kallist toorpuitu osta. Näiteks *Näpi* ja *Imavere saeveskid* kasutavad mitmeid kordi rohkem Eesti puitu kui kümnekond Eesti palkmajatootjat kokku. Tugeva ekspordipotentsiaaliga väikeettevõtete toetamine tooraine hankimisel tagaks nende püsijäämise ja arengu tulevikus. Väiketootjatest puiduettevõtted aitavad kindlustada inimesi tööga maapiirkondades ja neis elu säilitada. Näiteks Rootsis doteeritakse läbi tulumaksusoodustuste kaugemaid tootjaid. See aitab tagada tööhõivet ja elukeskkonda maapiirkondades.

Põllumajandustootjate ja toiduainetetööstuse ettevõtete (eelkõige piimasaaduste tootjate) probleemiks on **EL-i kvoodid**. Vaadeldavad ettevõtted kannatavad EL-i varasema poliitika tõttu, mida Euroopas küll plaanitakse muuta. Toiduainetetööstus on suurte muudatustega majandusharu, mis annab tööd paljudele inimestele ning mille toodangule on olemas nii rahvusvaheline kui kohalik nõudlus. Eestimaa piimatootjate

struktuur on suhteliselt hea ning seda arengut takistavad kvoodid juba tõsiselt. Eestis saaks hinnanguliselt suurendada toorpiima tootmist ca kaks korda, juhul kui EL kõrvaldaks piimatootmise kvoodi. Eesti poliitikute jõupingutused selles osas oleksid tänuväärseid.

Töötajate kvalifikatsiooni ning spetsialistide (näiteks disainerid, trüki- ja kiletööstuse asjatundjad) ja tööliste puudumine on tõsine probleem. Seda illustreerib hästi *Stora Enso Timber*'is toodud näide - (väljavõte intervjuust: „Töötajad on liigselt keskendunud palgale. Seal, kus rohkem makstakse, sinna ka minnakse, mis toob kaasa suure tööjõu voolavuse. Kui Kesk-Euroopa analoogsetes ettevõtetes on tööjõu voolavus paar protsenti, siis meil 20-30% aastas. Inimesed otsivad kogu aeg midagi paremat ning ka nende koolitamine on seetõttu ebatõhus.”) Uuritud ehitusettevõtetes on tehtud samme võõrtööjõu rakendamiseks, kusjuures ühes toodi välja korraldamisprotsessi keerukus ning teises osutus see samm ebaõnnestunuks töö viletsa kvaliteedi tõttu. Ehitussektor on just see, kus lähiminevikus loodi kõige enam uusi töökohti, mis mõjutas kõige enam tööjõuturgu. Ka käesoleva valimi tööstusettevõtete esindajad (näiteks *Estiko Plastar*, *Silmet*) nendivad, et ehitussektori kiire areng on pingestanud olukorda tööjõuturul. Samas on nii läbiviidud intervjuudes kui ka statistilistes aruannetes selgeid märke, et selles kiirelt kasvanud sektoris on märgata aeglustumist, mis vähendab vajadust ehitajate järele.

Turundusmeetmetest on oluliseks probleemiks kujunenud **firma kaubamärk**. Eesti ettevõtete prestiiži ja usaldusväärseuse tõstmine nii tootjana kui partnerina on võtmeküsimuseks enamuse toodete müügil. Oma brändi kujundamisega on edukalt toime tulnud näiteks *Baltika* ning suutnud selle abil minna klientidele lähemale.

Lisandväärtuse loomisel madala tootlikkusega majandusharude ettevõtete hulgas on ettevõtete tegevusmustrite mitmekesisus kõige suurem - nende hulgas on ettevõtteid, mis otsivad aktiivselt lahendusi (uuritud ettevõtetest *Ilves-Ekstra*, *Toom Tekstiil Nonwovens*, *Fein-Elast Estonia OÜ*), ja ka mitu ettevõtet, kus suuremat tähelepanu **pööratakse kõrvaltegevusele** (näiteks olemasoleva kinnisvara realiseerimisele). Selles rühmas on kõige enam neid ettevõtteid, mis **püüavad suhteliselt lihtsate võtetega toime tulla**.

Selles rühmas on kõige enam neid ettevõtteid, mis püüavad suhteliselt lihtsate võtetega toime tulla.

Näiteks üks mööblitootja ekspordib mööblit Saksamaale, Inglismaale, Soome jm peamiselt vahendajate ja edasimüüjate kaudu. Müügistrateegia on passiivne ning ettevõttele saadetakse vahendaja (kliendi) tellimused ja joonised. Kuigi loomeprotsess toimub Eestis, võib niisugust tootmist käsitleda ka allhankena. Selles tööstusharus on väga suured probleemid, mis on tingitud eelkõige maailmaturu nõudluse vähenemisest. Tööstusharus on vaja ilmselt radikaalselt vähendada töötajate arvu ning samaaegselt tõsta müügivõimet, mis eeldab suuri muudatusi mööblitööstuse väärtusahelas, liikumist tarbijale lähemale ning valmistoodangu osakaalu suurendamist toodangus, mis nõuab suuri investeeringuid. Osa ettevõtteid püüab tehnoloogiat uuendada, kuid seejuures on probleemiks vananenud tehnoloogia toomine Skandinaavia riikidest, mis ei taga efektiivset tootmist.

Lisandväärtuse loomisel madala tootlikkusega ettevõtete hulka kuuluvad **suured tekstiilitootmisettevõtted**, mis pole suutnud oma senist strateegiat sobitada uue majandusolukorraga, mil EL on avanud oma tekstiilituru Aasia tootjatele ja Eesti tööjõud on läinud palju kallimaks. Tootmisvõimsus lubaks toota rohkem, aga tellimuste maht kahaneb ning ühe näite puhul võib rääkida, et kaotatud on USA turg, mis 10 aastat tagasi andis ligi poole käibest. Uuritud **jalatsitööstusettevõttes** selgus, et senini pole veel turundusega aktiivselt tegeletud ja seda ehitatakse alles üles. Eestis **naha-, jalatsi-, tekstiili- ja õmblustööstusettevõtete** lisandväärtuse tase ei kasva, kuid kasvab kiiresti tööjõukulude osakaal. Tegemist on riigi jaoks paljude ettevõtete ja töötajatega. Nimetatud tööstusharude arenguperspektiivide ja jätkusuutlikkuse täpsemaks hindamiseks oleks vaja läbi viia täiendavaid uuringuid ning olla valmis vaadeldavate harude tootmise oluliseks vähendamiseks ning töötajate ümberõppeks ja rakendamiseks mujal. Nimetatud harude tegevuse juures on kriitiliseks ka regionaal-faktor, mis võib tekitada lähiaastatel (näiteks Narvas, kuid ka Abja-Paluoja ja mujal) tööjõu nõudluse ja pakkumise osas suuri disproportsioone.

Majandusharust sõltumata iseloomustab suuremat osa ettevõtteid ka töökultuuri alahindamine.

Kindlasti on neis ettevõtetes turunduse arendamine vajalik, kuid sellega oleks tulnud alustada tunduvalt varem. Seda kinnitab *Baltika* näide (2001. a loodi uus bränd ja rajati rahvusvaheline jaekett), kus turundusse investeerimine andis tugeva impulsi kogu ettevõtte arenguks. Muutuste tulemusena saab öelda, et 2007. aasta sügiseks on *Baltika* kasvanud kolm korda suuremaks kui 2001. aastal. Müüjate koguarv on ületanud õmblejate koguarvu ning töötajad on omandatud uued oskused. Jalatsitööstusettevõtetes tahetakse säilitada odava tööjõuga seotud eeliseid ning planeeritakse töötajate palkamist teistest maadest. Tööjõukulu ja tööjõu kvaliteediga seotud probleeme peeti selles rühmas tõsisemaks (väljavõtte intervjuust: „Väga vähe töötajaid on õpihimulised ja võimelised õppima 2-3 uut töövõtet.“). Neil ettevõtetel on raske konkureerida Hiinas toodetud kaupadega. **Pääseteena nähakse iseegi majanduslangust**, mis võimaldaks tööjõudu kergemini leida. Loodetakse, et majanduslangus võib luua ka paremaid võimalused kodumaiste investorite leidmiseks, sest kapital hakkab siis rohkem siirduma ka tööstusharudesse näiteks kinnisvarainvesteeringute arvelt.

4.3. Hinnang Eesti ettevõtete käitumismustritele

Kõigis majandusharudes on ettevõtteid, mis püüavad parandada oma positsiooni väärtusahelas. Kahjuks on nende ettevõtete hulk liialt väike. Majandusharust sõltumata iseloomustab suuremat osa ettevõtteid ka **töökultuuri** alahindamine. Selles ei nähta kulude kokkuhoiu ja tulude suurendamise võimalust. Eestit peetakse protestantliku tööeetikaga maaks ning seetõttu eeldatakse, et olulised on tööle pühendumus ning väärikas töökultuur. Vaatamata sellele, et paljudel inimestel on vastupidiseid praktilisi kogemusi, pööratakse lohakale ja ebapädevale töökäitumisele vähe tähelepanu. Kui paluti välja tuua, mis takistab tööjõu tootluse viimist arenenud riikide tasemele, siis vaid ühes intervjuus märgiti töökultuuriga seonduvat. Probleemi tõsidust näitab ka jaekaubanduses läbi viidud positiivsete ja negatiivsete

teenindussituatsioonide uurimus (Sõstra, Vadi 2006). Tulemustest selgub, et negatiivsete episoodide hulgas oli teenindajate käitumisega seotud juhtumeid kokku sama palju kui kahes ülejäänud juhtumite grupis (juhtumid teenindussüsteemi ja tootega) kokku. Nimetatud tulemuste võrdlemisel USA-s läbiviidud analoogse uuringuga selgus, et negatiivseid käitumisjuhtumeid esines Eesti jaekaubanduse personali hulgas palju enam kui USA-s. Personali ja tööeetika kesisust näitavad ka *The Global Competitiveness Report* tulemused, millest selgub, et ebasobiva ettevalmistusega töötajad, riigihalduse nõrkus ning vilets tööeetika on Eesti kõige põletavamad probleemid.

Ebasobiva ettevalmistusega töötajad, riigihalduse nõrkus ning vilets tööeetika on Eesti kõige põletavamad probleemid.

On ilmne, et töötajate käitumismustrite ning tööeetika suunamisega on võimalik paljudes majandusharudes tootlikkust tõsta. Selleks tuleb arendada juhte ning tõsta nende juhtimisalast pädevust. Tööjõu tootlikust aitab tõsta kõrgetasemeline juhtimine, sh näiteks tulemustasustamise süsteemide oskuslik rakendamine. Ettevõtetel on veel piisavalt reserve tootmise tõhustamiseks ning töötajate arvu vähendamiseks, jättes palgafondi samale tasemele, mis võimaldab tõsta töötajate keskmist palka. Head ja oskuslikku töötajat tuleb väärikalt tasustada, muidu ta lahkub. Samas võib täheldada esimesi märke, et palgatasemete ühtlustumisel (näiteks ehitussektoris) hakkavad välismaale tööle läinud inimesed tasapisi tagasi tulema.

Oluliseks probleemiks on ebapiisav koostöö ühelt poolt ettevõtete endi vahel ning teiselt poolt koostöö riigiga.

Oluliseks probleemiks on ebapiisav **koostöö** ühelt poolt ettevõtete endi vahel ning teiselt poolt koostöö riigiga. Ettevõtted väljendavad oma ootusi riigi suhtes erinevalt. Osa ettevõtteid on kasutanud Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) toetusi ning selle varal edendanud mõne valdkonna tegevust, kuid siiski ei saa üldist arvamust pidada väga positiivseks, sest intervjueeritavad suhtuvad kriitiliselt nii **EAS-i pakutavatesse võimalustesse** kui ka nende taotlemise korda. Erinevate majandusharude esindajad märkisid **kriitiliselt riigihangete süsteemiga seonduva läbipaistmatust** ning ebaselgust kriteeriumides.

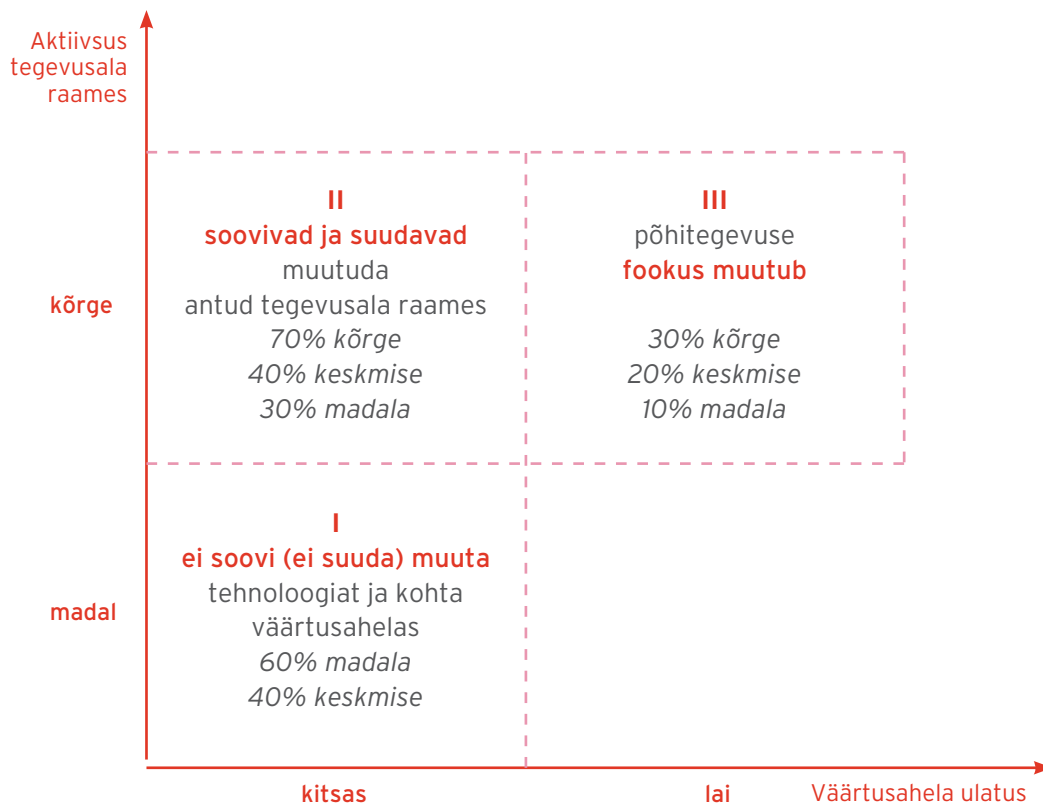
Ettevõtete käitumismustrid on võimalik klassifitseerida lähtuvalt **tegevuse aktiivsusest** ja **positsioonist väärtusahelas** (vt joonis 13), ning selle alusel hinnata erineva lisandväärtusega majandusharude ettevõtete positsiooni.

Eesti ettevõtete juhtumianalüüsi tulemused on lähedased Euroopa Liidu innovatsiooniuringuga, mille järgi kolmandik ettevõtetest on muutumisvõimelised, kümnendik suudaks muuta oma kohta väärtusahelas, kuid 40% ei oska/suuda näha uuenemisevajadust. Käitumismustrite iseloomustamiseks saab üldistatult öelda järgnevat:

- Liialt vähe on neid ettevõtteid, mis aktiivselt otsivad võimalusi lisandväärtuse suurendamiseks ja väärtusahelas parema positsiooni saavutamiseks. See tulemus viib arvamuseni, et **puuduvad ideed**, kuidas saavutada globaalses tööjaotuses paremat positsiooni. **Globaalset ambitsioonikust** on väga vähestel ettevõtjatel. See võib olla üks rajasõltuvusest mõjutatud käitumisaspekt, mis on kriitilise tähtsusega Eesti konkurentsivõime tõstmisel.
- Organisatsiooni keskkonna potentsiaalsetest arengutest ollakse erineval määral teadlikud. Mõnes ettevõttes hinnatakse globaalseid ja lokaalseid suundumusi, kuid **valdavalt ei selgu, milliseks hinnatakse keskkonna muutlikkuse määra** ning kui palju tegureid arvatakse ettevõtte arengut tulevikus mõjutavat.

Globaalset ambitsioonikust on väga vähestel ettevõtjatel.

- **Kõrgema tootlikkusega** majandusharude ettevõtetes mõeldakse peamiselt, **kuidas tulusid suurendada, keskmise ning madalama tootlikkusega** majandusharude esindajad vaatavad organisatsiooni toimimist aga rohkem **läbi kulude vähendamise**.

Joonis 13. Hinnang lisandväärtuse loomisel kõrge, keskmise ja madala tootlikkusega majandusharude ettevõtete käitumismustritele (I, II, III tüüp)

Märkus: Protsent näitab, kuidas jagunevad kõrge, keskmise ja madala tootlikkusega majandusharude ettevõtted käitumismustrite vahel

- **Puudust tuntakse** nii keerukate kui ka lihtsate tööskestega **töötajatest**. Esimesel juhul on ettevõtete taotlused tööjõu osas põhjendatud, teisel juhul on tegemist aga kas ebatõhusa valdkonnaga või rakendatakse ebasobivaid juhtimisstrateegiaid.
- **Juhtimise ja organisatsiooni probleeme teadvustatakse vähe**. Vaid mõni intervjuueeritav kasutas võimalust sisukalt analüüsida, kuidas tõhustada juhtimist ettevõttes. Juhtimist ja organisatsiooni käsitletakse staatilisena ning ei mõelda organisatsiooni muutumisvõimelisusele kui konkurentsivõimet toetavale tegurile.
- **Koostöö** ja kollektiivse teadmuse loomine ning **ressursside ühiskasutus** on **ebapiisavad**. Tagasihoidlik on ka ettevõtete valmidus **partnerluseks riigiga**, keda tajutakse suhteliselt abstraktse ja eemalseisva nähtusena.

Koostöö ja kollektiivse teadmuse loomine ning ressursside ühiskasutus on ebapiisavad.

Senise globaalse majanduse kõrval tuleks enam tähelepanu pöörata ka **haru- põhisele majandusele**. See aitab välja selekteerida tugevad ja konkurentsivõimelised majandusharud ja valdkonnad, millele riik peaks keskendama oma tähelepanu ning toetused. Me peaksime tegelema eelkõige nende valdkondade arendamisega, kus on võimalik pikemas perspektiivis edu saavutada. Analüüsitulemusi kokku võttes võib öelda, et Eesti konkurentsivõime kindlustamiseks ja tõstmiseks on tulevikus vaja nii paindlikku kohanemist muutuvate oludega kui ka valmidust konkurentsikeskkonda aktiivselt mõjutada. Eesti majanduse tulevane areng sõltub sellest, kui hästi nende ülesannetega hakkama saadakse.

5. Eesti majanduse arengu võimalikud stsenaariumid

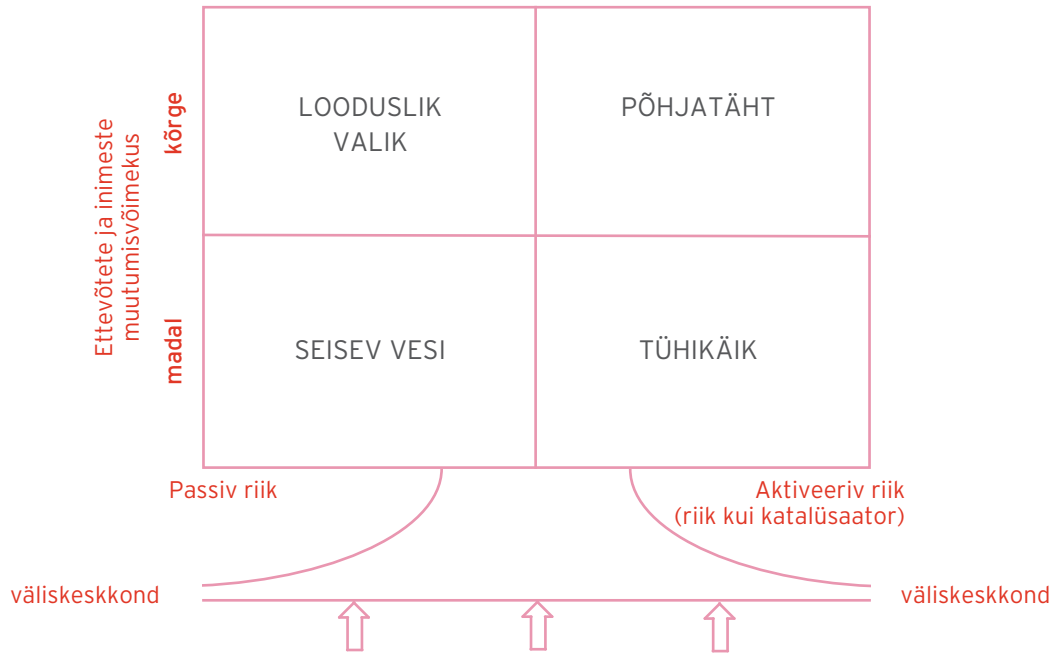
Eelmistes peatükkides toodud analüüsist võib teha järelduse, et peamine oht Eesti majanduskasvu jätkusuutlikkusele (ja ühtlasi ka võimalus) peitub majanduses endas ja seostub tema seni liiga aeglaselt moderniseerunud struktuuriga. Probleem ei seisne niivõrd väliskeskkonnast tulenevate löökide ohu tõenäosuse järsus kasvus, vaid Eesti majanduse struktuuri mittevastavuses väliskeskkonna üldistele arengusuundadele. Sellest järelduvalt valiti järgnevalt esitatud stsenaariumide koostamisel üheks põhidimensiooniks **ettevõtte ning indiviidide muutumis- ja koostöövõimekus** (vt joonis 14, vertikaalteljel), mida iseloomustavad sellised näitajad nagu ettevõtete valmidus koha muutmiseks väärtusahelas, kasutatavate tehnoloogiate uuendamine, toodete, teenuste ja protsesside innovatsioon, valmidus koostööks, võime õppida jms.

Oluline koht taoliste muudatuste toetamisel on valitsussektoril. Seetõttu valiti arengustsenaariumi koostamisel teiseks põhidimensiooniks **valitsussektori⁷ võimekus vajalike muutuste tekkele kaasa aidata**. Valitsussektor saab olla meie käsitluse järgi kas „passiv“ (st toimuvaid protsesse vaid kõrvaltvaatajana jälgiv) või aktiveeriv, protsesside käivitamisel katalüsaatori toimet omav ja neid toetav. Seda mõju saab valitsussektor avaldada nii otseselt majanduspoliitikate sh ettevõtluse toetamise poliitikate kaudu, kui ka majandusega seostuvate muude poliitikate nagu näiteks haridus-, teadus-, migratsioonipoliitika jt kaudu. Arvestades ühelt poolt meie majanduse avatuse taset ja teiselt poolt arengustaadiumi, kuhu oleme jõudnud (lihtsamat tüüpi majandustegevuse võimaluste ammendumine), tõusevad siin **kaheks kesksaks märksõnaks rahvusvahelistumine** (kaupade ja teenuste ekspordi edendamine) **ja innovatsioon**. Loomulikult eeldab valitsussektori poolne majandusolukorra positiivse mõjutamise võime saavutamise ka tema enda võimet muutuda, fokuseerida ja aktiveerida oma tegevust, viia seda läbi senisest kiiremini ja efektiivsemalt. Valitsussektori käitumise muutmiseks on võimalikud erinevad teed: otsida poliitiliste jõudude konsensust strateegilistes küsimustes tagamaks prioriteetsete tegevuste piisavat ja stabiilset rahastamist; tugevdada avaliku arvamuse kompetentsust paljastamaks populistlikke otsuseid.

Üheks põhidimensiooniks on ettevõtte ning indiviidide muutumis- ja koostöövõimekus, teiseks valitsussektori võimekus vajalike muutuste tekkele kaasa aidata.

Kolmandaks dimensiooniks on meie käsitluses Eesti majanduses lähiaastatel toimuma hakkavad protsessid – kas otsused pikemaajaliselt vajalike muutuste kohta tuleb teha vaid majanduskasvu väikese pidurduse või juba tugevama majanduslanguse tingimustes. See dimensioon on esimestena nimetatud kahe suhtes siiski vaid fooniks, mis võib kergendada või raskendada ühe või teise stsenaariumi käivitumist ja mõjutab mingil määral nende kulgemist, kuid ei muuda nende põhiolemust.

⁷ Silmas peetakse avalikku võimu kui poliitikate subjekti.

Joonis 14. Eesti majanduse arengu võimalikud stsenaariumid

Allikas: autorite koostatud

Joonisel 14 toodud kahe põhidimensiooni võimalike kombinatsioonide alusel kujuneb neli erinevat stsenaariumi majanduse arenguks, mida tähistame nimetustega „Seisev vesi“; „Looduslik valik“; „Tühikäik“ ja „Põhjatäht“. Need stsenaariumid kujutavad endast erinevaid arenguradasid ja viivad erinevate seisunditeni, kusjuures protsessi käigus on võimalik ka mõnedelt (mitte küll kõigilt) arenguteedelt teistele üleminek.

„Seisev vesi“ on lühidalt kirjeldades stsenaarium, kus ettevõtlus jätkab senist, väga aeglast (liiga aeglast) ümberstruktureerumist, inimeste muutumisvõime on madal ja riik (laiemalt võttes: ühiskond) ei pea vajalikuks või ei suuda oma vastavaid poliitikaid oluliselt muuta ja nende tõhusust suurendada.

„Tühikäik“ on stsenaarium, kus riik küll aktiveerub, ja üritab midagi olulisemat ette võtta, kuid see ei haaku ettevõtluse soovide, initsiatiivi ja „kaasamängimistahtega“ või osutub muudel põhjustel ebaefektiivseks (vt käsitlust tagapool).

„Looduslik valik“ on stsenaarium, kus ettevõtted muutuvad aktiivseteks (on sunnitud aktiveeruma), kuid nende tegevus on põhiliselt individualistlik, koostöövõimalusi riigi, teiste ettevõtete ja muude partneritega ei kasutata.

„Põhjatäht“ on stsenaarium, mille puhul suudetakse saavutada arenguhüpe ühendades ettevõtluse muutumismuutuvuse ja võimekuse (sh koostööl ja võrgustumisel/klasterdumisel põhinev) riigipoolse toetava tegevusega.

Nagu eespool oli viidatud võib kõik eelkirjeldatu toimuda erinevates makromajanduslikes taustsüsteemides.

1. Eesti majanduse „**pehme**“ maandumise korral taandub senine kiire (8-10%) majanduskasv lähiaastatel mõõdukaks majanduskasvuks (3-5%) ning suuremaid tagasilööke majanduses otsekohe ei toimu. Väga suure tõenäosusega tähendab see seni toimunud majanduskäitumise jätkumist, st esialgu püsijäämist „Seisva vee“ stsenaariumisse. Kui siiski juhtub, et riik mingil põhjusel aktiveerub, tekib suur oht, et ettevõtted ei lähe kaasa riigi aktiivsusega, sest nad pole läbi elanud aktiveeruvat tõuget (šokki) ja sel juhul võib käivituda „Tühikäigu“ stsenaarium. Pole täielikult välistatud, et ohutunde ärkab ka taolises olukorras mõlemal pool ja üritatakse ikkagi hakata liikuma „Põhjatähe“ stsenaariumi poole, aga selle variandi tõenäosuse tõstmiseks oleks vaja vähemalt väga tugevat ühiskondlikku teavitustööd.

2. „**Kõva**“ (ühiskonna jaoks valusa) maandumise ehk kuhjunud probleemide kiire lahendamise korral toimub korrigeerimine läbi majanduslanguse, mille käigus käivitub mõtteviis, et muudatused on möödapääsmatud. Majanduskasvu aeglustumine läheb üle majandusseisakuks või majanduslanguseks, sellise arengu tulemusena võivad käivituda nii „Tühikäigu“, „Loodusliku valiku“ kui ka „Põhjatähe“ stsenaarium. Stsenaariumi „Seisev vesi“ jätkumine on aga sel juhul ebatõenäoline.

Kui majanduses osalejad tegutsevad edaspidi samamoodi või samas suunas nagu senini, viib see järk-järguliselt stagnatsioonini ehk stsenaariumini „Seisev vesi“.

Eesti majanduse konkurentsivõime eelneva analüüsi tulemusena võib järeldada, et juhul kui majanduses osalejad tegutsevad edaspidi samamoodi või samas suunas nagu senini, viib see järk-järguliselt stagnatsioonini ehk stsenaariumini „**Seisev vesi**“. Selle olukorra ohtlikkus tuleneb asjaolust, et esialgu võib kujuneda illusioon nagu oleks hoidutud ebasoovitavatest tulemustest, kuid tegelikult struktuursed probleemid majanduses kuhjuvad. Selle stsenaariumi korral ettevõtted ja inividid ei ilmuta senisest suuremat muutumisevõimet ja valitsussektor ei tunneta aktiivsesse rolli astumise vajadust, mille tulemusena kokkuvõttes praegused probleemid süvenevad.

„**Pehme**“ maandumise korral tekib üha tõsisem vastuolo saabuvat ohtu mitte tajuvate ettevõtete, ettevõtlusorganisatsioonide ja riigi evolutsioonilise (majandusstruktuuri aeglastele muutustele suunatud) arengu ja muutunud väliskeskkonna nõuete vahel. Tööjõumahukad harud tõmbuvad tasapisi kokku, vabanevad töötajad ei leia enam kiiresti uusi töökohti (või leiavad neid vaid madala lisandväärtuse tasemega teenuste valdkonnast) ja tööpuudus hakkab mõõduka kiirusega kuid pidevalt kasvama. Oluline osa kõrgeltkvalifitseeritud tööjõust ei leia Eestis piisavalt huvitavaid tööpakkumisi ja läheb Eestist ära välismaale tööle. Pidev hindade kasv tekitab surve palkade kasvuks, mis alandab ettevõtete rahvusvahelist konkurentsivõimet. Tootmine hakkab senisest enam Eestist välja minema, sest inflatsiooni ja valuutakomitee süsteemi koosmõju tulemusena ei suudeta uute kõrgemate hindadega enam maailmaturule müüa. Kuigi esialgu ei toimu midagi nähtavalt dramaatilist, mis peaks tingimata viima Eestile antavate riigi riskireitingute muutmisele, võivad lähiriikides (näiteks Lätis) kuhjuvad probleemid tekitada umbusku ka Eesti suhtes. Kui siinsed arengud on samuti negatiivse varjundiga, võib see koostoides ohustada ka meie riigi riskireitinguid. Väheneb välisinvestorite huvi Eestis uute ettevõtete rajamiseks, kapitali sissevool väheneb ja väljavool Eestist suureneb. Valitsus peab kohanduma riigieelarve

laekumiste väiksema kasvuga. Eurole üleminek nihkub ebamäärasesse tulevikku. Kui „Pehme maandumise“ korral võib esialgu prognoosida „Seisva vee“ stsenaariumi jätkumist, siis kaua taoline olukord jätkuda ei saa. Eesti majandusstruktuuri vähese modernsuse tõttu pole „Seisva vee“ stsenaarium ka suhteliselt leebe väliskeskonna tingimustes pikaajaliselt jätkusuutlik. Siinkirjeldatud suhteliselt troostitu olukord võib laheneda eri moel, kas kriisiga või aeglase paranemise poole pöördumisega peale pikka „vindumist“, kuid igal juhul tähendab see, et meie majandusstruktuuri muutumine tänapäeva Euroopasse sobivaks kõrgema lisandväärtuse loomisele orienteerunud arenenud majandusstruktuuriks lükkub pikaks ajaks edasi.

Kui ettevõtted ei suuda kriisi ennetada ning valitsus eelistab jääda kõrvaltvaataja rolli, siis käivitub stsenaarium „Looduslik valik“.

Kokkuvõtlikult: kui esialgu käivitub „Seisva vee“ stsenaarium ja areng jätkub mingit aega sellel rajal, siis on kõige tõenäolisem edasise arengu siirdumine tekkiva tugevama või nõrgema vahekriisi kaudu „Loodusliku valiku“ rajale. Põhimõtteliselt on võimalik ka pööre aktiivsemat tüüpi stsenaariumidele („Tühikäik“ või „Põhjatäht“). Sellise pöörde võimalikkust suurendab analüüsitavas perioodis Euroopa Liidu erinevatest toetusprogrammidest Eestile suunatavate rahaliste vahendite kiire kasv. Selle oskuslik kasutamine oluliselt jõulisema innovatsiooni-, ekspordiarenduspoliitika, teadusmahukate ekspordile orienteeritud teenuste valdkondade toetamiseks võib viia aktiivsematele arenguradadele.

„Kõva“ maandumise korral toimub paljudes tööjõumahukates harudes ja siseturule teenuseid pakkuvates ettevõtetes järsk tootmise vähendamine, millega kaasneb tööpuuduse kiire kasv. Eesti riigireitingud langevad ja paljud riskikartlikumad välisinvestorid lahkuvad. Majanduslanguse tingimustes riigieelarve laekumised vähenevad, kuid sotsiaalsed kohustused kasvavad. „Kõva“ maandumise positiivne külg on see, et kiiresti teadvustub muutuste hädavajalikkus, mis annab tõuke nii ettevõtetele kui valitsussektorile aktiivseks uute tegevusliinide otsinguks, samas on taolises olukorras muutumiseks vajalike vahendite hankimine raskendatud, pikaajalised koostöökavad võivad tunduda mõttetuna.

Kui ettevõtted ei suuda kriisi ennetada ja muutuste kavasid ette valmistada ning valitsus eelistab jääda nii muutuste protsessis abistamisel kui kriisivõimaluste vähendamisel suuresti kõrvaltvaataja rolli, siis tõenäoliselt käivitub **stsenaarium „Looduslik valik“**. See stsenaarium sisuliselt jätkab „kõva“ maandumisega alanud protsesse, kusjuures lootus on pandud kujunenud kriisilukorrast väljumisele individuaalsete jõupingutuste mitte koostöö kaudu. Peamine muutuste allikas on ettevõtlussektor ja inividid. Motiivid, mis sunnivad ettevõtteid ja indiviide muutusteks, tulenevad soovist ellu jääda. Kriisi tingimustes jäävad ellu aga vaid küllalt efektiivsed ja tugeva ümberkohandumisvõimega firmad. Eesti majanduse kiire ümberpaiknemine „Seisva vee“ stsenaariumist äkiliselt „Loodusliku valiku“ stsenaariumisse toob kaasa majanduse kokkutõmbumise, lühikese aja jooksul likvideerub väga suur arv ettevõtteid ja võib kaduma minna palju tööjõudu. Tööpuudus ja mitteaktiivsus kasvab, uuesti hakkab tõenäoliselt kasvama väljaränne. Ehkki ettevõtted võitlevad oma ellujäämise eest, ei vii see vähemalt esialgu nende tehnoloogilise taseme tõusule,

sest on suuri raskusi tehnoloogiliseks moderniseerumiseks vajaliku raha hankimisel. Ka riigi roll innovatsiooni edendamisel ja majanduse ümberkohandumise toetamisel on nõrk (eriti võrreldes konkurentmaadega). Eesti positiivse kuvandi süsteemse kujundamisega rahvusvahelisel tasandil ei tegelda ja see mõraneb kiiresti.

Arengu liikumine läbi järsu kriisi „Loodusliku valiku“ stsenaariumisse on kulukas nii majanduslikult, sotsiaalselt kui ka moraalselt. Eriti kulukas on see Eestile kui väikeriigile, kus on väga piiratud hulk heal tasemel tööjõudu, edukaid ettevõtteid ja muid vajalike ressursse. Valitsusel tekivad suured kohustused sotsiaalsete probleemide leevendamiseks, kuid seda ei soovita ega suudeta täita. Ettevõtete turuväärtus langeb, suureneb agressiivsete välisinvestorite huvi Eesti ettevõtete omandamiseks (analoogia 1998. aastaga). Toimub järjekordne firmade ülesostmine, kuid seekord juba väga suures osas välisinvestorite endi vahel. Kokkuvõttes toimub suhteliselt kiire majanduse struktuuri muutumine tegevusvaldkondade ja ärimudelite muutumise kaudu, mis taastab konkurentsivõime osades valdkondades, kuid see on Eestile väga kulukas nii majanduslikult kui sotsiaalses plaanis.

Arengu liikumine läbi järsu kriisi „Loodusliku valiku“
stsenaariumisse on kulukas nii majanduslikult, sotsiaalselt
kui ka moraalselt.

Arengustsenaariumide „Seisev vesi“ ja „Looduslik valik“ puhul ei ole valitsussektor aktiivne muutuste käivitaja (nn passiv riik). Loomulikult toimivad ka nendes stsenaariumides erinevad riigi poliitika, mis on suunatud muutustele, kuid tervikuna on nende tulemuslikkus tagasihoidlik. Mis aga juhtub, kui riik üritab oma aktiivsuse taset tõsta? Nii „Tühikäigu“ kui ka „Põhjatähe“ arengustsenaariumide korral eeldatakse valitsussektori aktiveeriva rolli tugevdamist. Põhiline erinevus nende kahe stsenaariumi vahel seisneb selles, kuivõrd valitsussektori aktiivne roll on mõtestatud, fookuseerub perioodi tõeliselt kesksete küsimuste lahendamisele ja haakub ettevõtlussektori kasvava initsiatiiviga sh ettevõtete omavahelises koostöös ettevõtetavate initsiatiividega.

Esimesel juhul („Tühikäik“) jäävad valitsussektori jõupingutused vähe läbimõelduteks ja ebatõhusateks, need ei ole välja töötatud koos ettevõtlusega ega arvesta ettevõtete reaalselt kaasatulekuvõimet. Teisel juhul („Põhjatäht“) suudab ühiskond tervikuna aktiveeruda koostööle arengu nimel. Vähemalt esialgu on valitsussektoril veel piisavalt rahalisi vahendeid (reservide kasutuselevõtt, laenamine, Euroopa Liidu tõukefondid) aktiveeriva rolli teostamiseks. Kuid ilmneb oht, et ka õilsatel eesmärkidel võidakse hakata tegema samme, mis küll väliselt on suunatud majanduse elavdamisele, kuid reaalsuses ei too kaasa ettevõtete ja indiviidide muutumise kasvu. Sel juhul käivitub **stsenaarium „Tühikäik“**, mille puhul on võimalikud kaks erinevat võimalust riigi poolt rakendatavate abinõude valikus ja kasutamises.

1. Riigi poolt rakendatavaid meetmeid toimivad ebasoovitavas suunas, tegevusi sooritatakse vales järjekorras, pole valitud õigeid partnereid, tegelikud vajadused on kaardistamata või siis eelistatakse neile mingeid muid motive ja kulutused ei anna seetõttu eeldatud tulemusi. Selle põhjuseks võivad olla poliitilised kokkulepped, mis ei pruugi majanduse vajadustega kokku langeda, või siis ametnike administratiivne suutmatuse ja/või eri poliitikate koostöönõrkus. Samuti avaldub suutmatuse eristada

sotsiaalse iseloomuga ettevõtluspoliitilisi meetmeid (nt. lihtsakoelised ettevõtete starditoetused) keerukamate konkurentsivõime arendamisele suunatud poliitikatest (sihiteadlik teadmus- ja tehnoloogiamahukate majandusharude väljaarendamine seotuna haridus-, teadus- ja välisinvesteeringute poliitikatega ning riigi rahvusvahelise turundusega). Seda kõike võib tekitada ka erinevate huvigruppide väga tugev *lobby*töö või kõigi eelpoolnimetatud tegurite koosmõju. Probleemiks võib saada korporatiivsete huvide kuritarvitamine, seda juhul kui abinõude kompleksid käivitatakse olukorras, kus olemasolevate korporatiivsete rühmade mõju on suur ja konkurentsi ei teki. Näiteks võib ebasobiv migratsioonipoliitika (koos vastavate rahaliste tugisüsteemidega) tuua sisse Eestile pikemas perspektiivis mittevajalikku tööjõudu, kvalifitseeritud tööjõu sildi all võidakse sisse tuua vähe kvalifitseeritud töölisi säilitamiseks madalaid tööjõukulusid, mis tegelikult pidurdab majanduse hädavajaliku ümberstruktureerimist jne.

2. Meetmed võivad olla abstraktses mõttes isegi õiged ja vajalikud, kuid neid ei suudeta hallata, nende administreerimine on liiga kulukas ja ei saavutata tõhusust. Teine võimalik ebaõnnestumise põhjus võib seisneda selles, et riiklikud abinõud ei motiveeri ettevõtteid koostööle omavahel, haruliitudega, teadus- ja haridusasutustega jne, ettevõtjad ei mõista projektide kasulikkust. Raskelt ületatavaks takistuseks on Eesti ühiskonnas küllalt levinud võõrandumine valitsussektorist, leitakse, et viimane ajab mingit „oma asja“ ning inimesed ning ettevõtted „oma asja“. Ei pruugita ka uskuda poliitikate järjepidevust, kardetakse et peale valimisi muudetakse kehtestatud prioriteedid uuesti ümber jne. Ei suudeta majandussubjekte aktiveerida, pole suudetud muuta välisinvestoreid partneriks, kes aitavad muuta majanduse struktuuri.

Võidakse hakata tegema samme, mis küll väliselt on suunatud majanduse elavdamisele, kuid reaalsuses ei too kaasa ettevõtete ja indiviidide muutumisvõime kasvu. Sel juhul käivitub stsenaarium „Tühikäik“.

Ebatõhusa riigiaktivismi puhul toob valitsussektori kulutuste kasv kaasa vaid mingi osa ettevõtluse lühiajalise elavnemise või nende jaoks kriisi tekke edasilükkamise, samas võimekuse pika-ajalise arendamise osas on tulemused kesised. Olulisi struktuurimuutusi majanduses ei teki või luuakse kunstlikult tugevasti toetatud oaas-valdkondi, mis toetuste lõppedes ei ole võimelised edasi arenema. Tekib nn õpitud abituse sündroom, kus pärast abi soikumist lõpeb ka tegevus. Kõik toimibki projektipõhiselt, tegemist on nn projektimajandusega.

Toimub avaliku sektori kulutuste kiire kasv, kuid nende kasutegur on väike. Korruptsiooni mõju suurenemine ja otsustusprotsessi politiseeritus võib oluliselt takistada vajalike korrektsioonide tegemist kulutuste suunitlemisel. Piisavalt kaua kestnud „Tühikäigu“ seisundis viibimise järel ilmneb tõsine oht langeda tagasi „Seisva vee“, või vahepeal halvenenud makromajandusliku olukorra puhul, ka „Loodusliku valiku“ stsenaariumisse. Kuna riigi aktiivsusest ja üldse Eesti kui terviku tasemel tegutseda püüdmisest (või vähemalt sellealases retoorikast) on ettevõtlussektorile ja indiviididele jäänud negatiivne kogemus, siis on siirdumine sellest stsenaariumist „Põhjatähe“ stsenaariumisse väga madala tõenäosusega.

„Põhjatäht“ on teiste arengustsenaariumidega võrreldes antud töö autorite arvates selgelt kõige eelistatavam. Kuid sellele arengurajale suundumine ja tema „väljamängimine“ on piisavalt rasked ülesanded. Muu hulgas eeldab see kujunenud mõtteinertsit ületamist nii riigi kui ettevõtluse poolt ja senisest tunduvalt efektiivsemate koostöömudelite loomist poliitikute, riigiametnike, ettevõtluse esindajate, haridus- ja teadusasutuste ning avalikkuse (sh teda esindava meedia) vahel. Seda soovivat arengustsenaariumi iseloomustavad järgmised tunnused.

- Oluliselt on suurenenud valitsussektori (haldus)võime strateegiliste muutuste vajadust identifitseerida ning neid juhtida ja kiiresti ellu viia.
- Valitsussektori poliitika on ühendatud pakettidesse, mis avaldavad tugevat käivitavat ja toetavat toimet. Hästi toimivad ettevõtete rahvusvahelistumisele, ettevõtete, valitsussektori ja harulitute koostööle ning nüüdisaegsete tootmistehnoloogiate kasutusele võtmisele suunatud paketid.
- Ettevõtted ja inividid on arenemisvõimelised, sest leidub piisav hulk ettevõtteid, mis on üles ehitanud rahvusvahelised allüksused paljudes riikides ja tunnevad maailmaturgu, on piisavalt globaalse vaatega, ambitsioonikad ja kohanemisvõimelised.
- Toimunud on positiivsed nihked haridussüsteemis: suurenenud on tehnoloogia-valdkondades õppijate osatähtsus, ettevõtlusalane õpe laieneb loodus- ja reaalkondade õppekavadesse. Ärinduse, ettevõtluse ja majandusteaduse õppekavadesse on lisandunud tugev rahvusvahelise ettevõtluse mõõde. Eesti on edukalt lülitunud rahvusvahelisse haridussüsteemi: piisav hulk välisüliõpilasi õpib Eestis ja jääb siia tööle. Kasvanud välisõppejõudude osakaal ning seeläbi ka õppekavade rahvusvaheline mõõde kõrgkoolides.
- Toimib edukas tööjõupoliitika, mille raames suudetakse tagada paindlik töötajate ümberõpe ja ettevõtete juhtide koolitamine. Toimib läbimõeldud migratsioonipoliitika, sisse on toodud kvalifitseeritud tööjõudu.
- Eesti maine maailmas on positiivne ja seda kujundatakse pidevalt. Eesti on arvestatav partner ja suudab riigi tasandil kaasa rääkida Läänemere majandusruumi võtmeklastrite kujundamisel.
- Ettevõtted on oluliselt parandanud oma kohta väärtusahelas, mis on suurendanud teenuste ja tööstusharude lisandväärtuse loomise võimet; leiduvad allharud ja kitsad valdkonnad, kus ollakse tugev tegija (põlevkivienergeetika ja -keemia, meditsiiniseadmed, puitmajad jne). Pakutakse rahvusvaheliselt läbilõõnud keerukamaid teenused (näiteks tervishoid ja hooldus; spetsiifiline turism, loometurism/elamusturism, finantsvahendus, telekommunikatsioon jms). Olulisel kohal on loovtööstus (sh disain, digitaalne meedia- ja filmikunst, mood) ning selle „pehmed“ kuid mõjusad väljundid erinevatesse majandusharudesse.
- Valdab positiivne hoiak tuleviku suhtes ja toimub sisuline arutelu partnerite vahel. Ettevõtted ja inimesed peavad lugu oma riigist ning valitsussektor suhtub samuti austusega oma partnerisse.

Kindlasti ei suudeta „Põhjatähe“ stsenaariumi puhul kõiki eelpoolnimetatud tunnuseid kohe saavutada. Kui aga küllalt paljud neist on juba olemas, siis hakkab toimima pidev õppimis- ja muutumisprotsess, mis aitab kohanduda vastavalt välis- ja sisekeskkonna muutustele. Stsenaariumi rakendumise tulemusena on võimalik saavutada stabiilne ja jätkusuutlik majanduskasv, mis säilitab Eesti majanduse konvergensikiiruse ning viib meid „edukalt põhjasttõusnute“ hulgast ka tegelikult Euroopa konkurentsivõimelisemate (st mitte lihtsalt majanduslikult vabade, aga ka innovaatiliste, teadusmahukate, kõrgtehnoloogiliste jne) riikide hulka.

Lõpetuseks veel küsimus sellest, kas mingid väliskeskkonna muutused võiksid tekitada Eesti jaoks hoopis teistsugused probleemid ja valikud. Täiel määral seda välistada ei saa, samas aga ei tohiks taoline variant ka eriti tõenäoline olla. Käesolevas töös käsitletakse Eesti arengut keskpikas perspektiivis ehk 5-10 aasta raames. Kuna 2013. aasta on EL praeguse eelarveperioodi lõpptähtaeg, siis lisab see EL-i kuuluva Eesti jaoks stabiilsust. Samuti ei ole tõenäoline, et vaatlusalusel perioodil toimuks maailmas põhimõtteline muutus tehnoloogiliste paradigmade osas, mis loob Eestile soodsad tingimused hilis-siseneja eelise (*late-comer advantage*) ära kasutamiseks. See tähendab võimalust ära kasutada väljaspool Eestit loodud tehnoloogilisi lahendusi, kohandada neid meie majanduse vajadustele ja sellega saavutada tootlikkuse, kuid ka uuenduslike toodete ja teenuste pakkumise kasv. Kuid kümnest aastast pikema ajahorisondi puhul võib eelõeldu enam mitte kehtida. Täiendavat analüüsi nõuab küsimus võimalike teravate geo-poliitiliste konfliktide (näiteks Lähis-Idas) mõju Eesti majanduse käekäigule. Konfliktisuse järsk kasv toob väga suure tõenäosusega kaasa energiakandjate hindade olulise hüppe. Kuuluvus EL-i meid selle eest ei kaitse, küll võiks siin olla stabiliseerivaks teguriks võimalikult kiire arvestatavate seoste loomine teiste energiasüsteemidega Skandinaavias ning Kesk-Euroopas.

6. Strateegilised arengusuunad ja poliitikasoovitused Eesti majanduse konkurentsivõime säilitamiseks ja tugevdamiseks

Eesti majanduse konkurentsivõime suurendamiseks on vaja **käitumismustrite süsteemseid muutusi** nii inimeste, ettevõtete, tootmisharude kui ka riigi tasandil. Siirdeperioodil oli edu saavutamise aluseks majandussubjektide võime täielikult rakendada olemasolevaid ressursse. Saavutatud kiire majanduskasvu aeglustumine ja majandusarengu tasakaalustamatuse süvenemine näitab, et ressursside ekstensiivsele kasutamisele toetava arengu võimalused hakkavad ammenduma. Vaja on leida uued teed majanduse konkurentsivõime suurendamiseks ressursside kasutamise **efektiivsuse tõstmise ja koostööst tekkiva sünergia** baasil. Sellel arenguetapil tagab edu eelkõige inimeste ja ettevõtete võime teha vajalikke uuendusi, kuid võrreldes ekstensiivse arenguetapiga suureneb oluliselt riigi (avaliku võimu) roll. Eriti tähtsaks muutub see seoses lähiaastatel Euroopa Liidult saadava rahalise toetuse kiire kasvuga ja selle otstarbeka kasutamise vajadusega.

Eesti majanduse konkurentsivõime suurendamiseks on vaja käitumismustrite süsteemseid muutusi nii inimeste, ettevõtete, tootmisharude kui ka riigi tasandil.

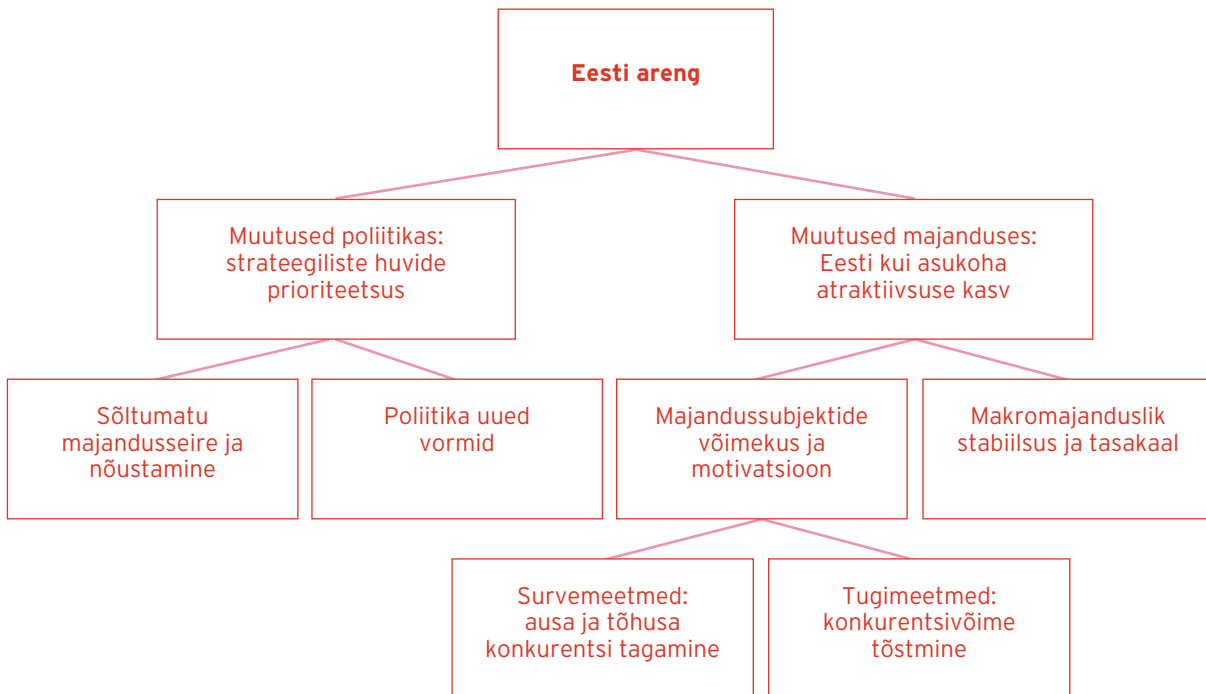
Riik peaks toimima koostööle ja ressursside kasutamise efektiivsusele suunatud **muutuste aktiveerija, mõtestaja ja katalüsaatorina**. Sel juhul muutuste protsess kiireneb ja muutub süsteemsemaks ning omandab täiendava sisemise energia. Seda eesmärki teenivad käesoleva uurimuse tulemustel põhinevad üldised ja konkreetsemad poliitikasoovitused, toetamaks ressursside tootlikkuse suurendamisele ja seeläbi majanduse konkurentsivõime arendamisele suunatud jõupingutusi.

Tuginedes majanduspoliitika teooriale, EL ja Eesti senistele arengukavadele ning erinevate rahvusvaheliste organisatsioonide hinnangutele, võib Eesti **sotsiaal-majandusliku arengu tegurite süsteemi** esitada joonisel 15 näidatud kujul.

Tegurite süsteemi konstrueerimisel on aluseks arusaam, et majandus ja poliitika on ühiskonnas lahutamatu seotud. Vaid efektiivse poliitikaga, mis suudab toimida **strateegiliselt**, on lootust jõuda majanduse uude, teadmus- ja innovatsioonipõhisesse arengujärku. Poliitiliste deklaratsioonide asemel on vaja reaalsete ressurssidega tagatud abinõude süsteemi. Majanduse edasine areng sõltub oluliselt tootlikkuse tõstmisele suunatud ettevõtmiste algatamiseks ja toetamiseks suunatud poliitikate efektiivsusest. Uuel arenguetapil peab majanduspoliitika muutuma senisest **mitmekesisemaks**. Vaja on jätkuvalt pidada tähtsaks makromajandusliku tasakaalu ja konkurentsile avatuse põhimõtteid, kuid täiendada seda konkurentsivõime edendamise uute meetmetega, **arendades** muuhulgas **välja Eesti oma ja siinsesse konteksti sobiva innovatsioonisüsteemi**.

Tulenevalt konkurentsivõime analüüsist ja koostatud arengutsenaariumidest saab välja tuua nii üldisi kui ka konkreetseid poliitikasoovitusi. Kuna töö otsene eesmärk ei olnud poliitikate väljatöötamine, siis jäävad üldised soovitused pigem suunda andvateks kui konkreetseid meetmeid pakkuvateks.

- **Riigi** tähtsaim arengupoliitiline roll on tingimuste loomine oma kodanikele edukaks, vastastikku kasulikuks koostööks nii majanduse kui ka poliitika sfääris. „Seisva vee” stsenaariumist pääsemiseks on vaja mitte üksnes võimaldada, vaid ka julgustada kodanike aktiivset tegevust mõlemas sfääris. Edu saavutamiseks on kriitilise tähtsusega arengu tagamine majanduses ja poliitikas. Selle aluseks on muutumisvõime, mis tugineb kõigi osapoolte uutele hoiakutele, teadmistele ja oskustele, kusjuures võrdsele olulised on nii individuaalne kui ka kollektiivne teadmus. Muutumisevõime kujundamisel etendavad olulist rolli teadmuse loomise ja levitamise seotud institutsioonid nagu haridus (ka elukestva õppe tähtsustamine) ja koostöövõrgustikud.

Joonis 15. Eesti sotsiaal-majandusliku arengu tegurite süsteem

Allikas: autorite koostatud

- **Poliitikas** tuleb leida majanduspoliitiliste otsuste vastuvõtmise selline mehhanism, mis tagaks ühiskonna strateegiliste huvide prioriteedi päevapoliitiliste huvide ees. Oluline on saavutada parlamendis vastuvõetud arengukavade teostamine täitevvõimu poolt. Vajalik on poliitika stabiliseerimine selle muutmisega konsensuslikuks ja reeglipõhiseks kõigis olulisemates strateegilistes valdkondades (sh teadus, haridus, innovatsioon).
- **Majanduspoliitika** peab olema eesmärgipärane ja muutumisvõimeline vastavalt majanduse olukorrale. Arengukavadega tegelemine olgu pidev protsess,

kus ekspertidega diskuteeritakse strateegiliste sihtide üle. Strateegilise poliitika eelduseks on pideva ja sõltumatu majandusseire olemasolu ning majanduspoliitika teadusliku nõustamise jätkuv arendamine ja seadustamine. Riigil tuleb hakata endale vajadusel partnereid looma ja koolitama - näiteks haruliitude võimekuse arendamisele suunatud tegevused. Samuti oleks vaja luua võimalused, et ka välisinvestorid tunneksid end vajalike partneritena ning suunata nende tegevus nii, et see aitaks enam kaasa Eesti majanduse konkurentsivõime tugevdamisele.

- **Majanduses** võib riigi põhiülesandeks pidada atraktiivsuse tagamist nii kodu- kui ka välismaistele tootmisteguritele (tööjõule ja kapitalile) ning nii võimaluste kui ka stiimulite loomist nende efektiivseks kasutamiseks. Atraktiivsuse loomine algab makromajandusliku tasakaalu, stabiilsuse ja usalduse tagamisest ja säilitamisest ning lõpeb ettevõtlusvaimu (ettevõtlikkuse) kasvatamisega juba koolis ja kodus.

Riik peaks toimima koostööle ja ressursside kasutamise efektiivsusele suunatud muutuste aktiveerija, mõtestaja ja katalüsaatorina.

- Majandussubjektide vahetel mõjutamisel peab riik kasutama võimalikult kooskõlastatult nii surve- kui ka tugimeetmeid. **Survemeetmetest** on keskne ausa ja tõhusa konkurentsi tagamine, mille tulemusena võivad edu saavutada vaid need ettevõtted, mis pakuvad oma toote tarbijatele suurimat väärtust (paremat kvaliteeti, odavamat hinda). Kõik muud edu saavutamise teed (näiteks konkurentsipiirangud, kõlvatu konkurents, sh eksitav reklaam, korrupsioon, maksupettused, keskkonnasaaste jms) peab riik välistama.
- **Tugimeetmed** peavad toetama Eesti ettevõtluse ja laiemalt kogu majanduse liikumist majandusarengu järgmisesse - teadmiste- ja innovatsioonipõhisesse arenguetappi. Vastav poliitika peab kasutama nii regulatiivseid, rahalisi kui ka organisatsioonilisi meetmeid, mis kokkuvõttes tagaksid Eestis efektiivse innovatsioonisüsteemi toimimise, sh
 - tõhus innovatsioonisüsteem peab omavahel otstarbekalt siduma nii era- kui ka avaliku sektori, nii tootmis- kui ka teadus- ja haridussfääri;
 - konkreetset majanduspoliitilist meetmeid peaksid toetama valdkondi, kus võimendusefekt on suurem ja millel oleksid positiivsed kaasmõjud tervele majandusele;
 - arengutingimusi loovad ja toetavad poliitikad on vaja koondada pakettidesse, mis avaldavad tugevat käivitavat toimet;
 - globaalse suunitluse suurendamine kõigil ühiskonna tasanditel;
 - tähelepanu tuleb pöörata töökultuurile ja -eetikale ning majandussubjektide koostöövõimele, mis võimaldab tootlikkust märkimisväärselt tõsta.

Käesolevas töös teostatud Eesti majandusharude konkurentsivõime analüüsi, ettevõtete küsitlemise ja stsenaariumide koostamise käigus keskenduti neljale valdkonnale: **tööjõu ja kapitali tootlikkus, tööjõuresursside juhtimine, innovatsioon/ investeringud ning ettevõtjate käitumine, väärtushinnangud ja koostöövalmidus**. Tabelis 5 on esitatud mõned olulisemad poliitikasoovitused, mida oleks vaja rakendada nimetatud valdkondades tekkinud probleemide lahendamiseks. Kahtlemata ei ole esitatu ammendav ning mitmeid poliitika osaliselt juba ka rakendatakse. Probleemiks on see, et poliitikaid ja eesmärke vaadatakse sageli üksteisest lahus, puudu jääb

erinevate ametkondade koostööst ning poliitikaid ei rakendata süsteemses pakettis. Kindlasti tuleks astuda tõsisemaid samme liikumaks seniselt suhteliselt kitsalt ja teaduslik-tehnokraatlikult innovatsiooni ja innovatsioonipoliitika käsitlusel edasi „kolmanda põlvkonna“ innovatsioonipoliitika suunas, kus innovatsioon, pidev koostöö- ja uuendamisvajadus on kõigi olulisemate riiklike poliitikate (sh ka keskkonnapoliitika, avaliku halduse, riigikaitse) keskmes. Samuti on seni puudulik rakendatavate poliitikameetmete efektiivsuse analüüs.

Majanduspoliitika peab muutuma senisest mitmekesisemaks.

Järgnevalt käsitletakse detailsemalt poliitikasoovitusi seoses **madala tootlikkuse** temaatikaga. Sama põhjalikult oleks vaja edaspidi uurida ka tööjõuressursside arendamise vajaduste ja haridussüsteemi vastavuse küsimust, innovatsioonisüsteemi, organisatsioonide ning indiviidide õppimisvõimekust ning koostöövõimet. Iga valdkond vajaks põhjalikku analüüsi, kuhu oleks kaasatud lisaks teadlastele ka ettevõtluse ning valitsussektori esindajad.

Madala tootlikkuse probleemi terviklikuks käsitlemiseks on poliitikasoovitusi vaja anda neljal erineval tasandil.

1. Riigi tasandil selgus, et Eestil majanduse struktuuris on suure osatähtsusega madala tootlikkusega harud. Välja tuleb selgitada valitsussektori võimalused majanduse struktuuri muutuste suunamiseks suurema tootlikkusega harude kasuks:

- **haridussüsteemi muutustega** - rakendades elukestvat õpet, kujundades riigi tellimusega tööturule saabujate struktuuri ja arendades läbi juhitud migratsioonipoliitika soovitavaid struktuurinihkeid;
- **infrastruktuuri arendamisega ja investeringutoetustega** - soodustades kõrge tootlikkuse ja ekspordivõimega majandustegevuste arengut;
- **välisinvestorite** Eestisse ligitõmbamisel valikulise lähenemise kasutamise; ja
- **maksupoliitika** võimaluste kasutamise strateegiliselt oluliste valdkondade toetamisel.

Ajaperiood meetmete rakendamisest reaalseni on siin üldiselt pikk (vähemalt 10 aastat). Mitmed meetmed (näiteks migratsioonipoliitika kohandamine struktuurinihkeid soodustavaks, infrastruktuuri- ning investeringutoetuste andmine) võivad muutusi esile kutsuda ka hoopis lühemal perioodil (3–7 aastat).

Tabel 5. Konkurentsivõime probleemid ning mõned võimalikud lahendused**Madal tootlikkus**

- **müügivõime suurendamise toetamine:** rahvusvahelistumise, sh sihtturgude mitmekesisuse soodustamine, välisinvestorite kaasamine turgudele pääsemiseks, ettevõtete vahelise koostöö ergutamine välisurgudele minekul, teenustega välisurgudele sisenemise sihtprogrammid
- **kulude juhtimise toetamine:** protsessi- ja kvaliteedijuhtimise programmid, ettevõtete vahelise koostöö soodustamine ressursside kasutamisel
- **juhtide ja töötajate arengutaseme tõstmine:** juhtide enesetäiendamise- ja mentorlusprogrammid, kogemuste vahetamise meetmed, saneerimisalased abiskeemid, konsultantide kaasamine maailmaturu arengute ning kaasaegsete tehnoloogiate tutvustamisel, harulitute rolli tähtsustamine strateegiliste arenguseire ja tehnoloogiliste arengukavade algatamisel ning juhtimisel

Sobiva tööjõu puudus

- **rahvusvahelisel turul tegutsemisoskusele suunatud õppe** tõhustamine kõigil tasemetel
- **infotehnoloogia** vahendite kasutamise suurendamine õppeprotsessis
- riigi ja ettevõtlussektori ühised **sihtstipendiumid** välismaal õppimiseks ja tagasi-pöördumiseks
- **kraadiõppe** tugevdamine Eestile olulistes valdkondades (energeetika, põlevkivikeemia, puidutöötlemise tehnoloogia jm)
- **välisõppejõudude** oluliselt suurem kasutamine kõrghariduses ja kraadiõppes
- **tehnikalase hariduse** kvaliteedi oluline tõstmine
- **kvalifitseeritud tööjõu sissetoomise** migratsioonipoliitika kujundamine (sh eriti rahvusvaheliste õppekavade abil välisstudengite Eesti ülikoolidesse meelitamiseks ning viisastüsteemi lihtsustamine väljastpoolt EL-i tulnud õppijatele)
- **kutsenõustajate** süsteemi taastamine koolides
- **töötutele ümberõppe** tagamine ühe aasta jooksul

Madal innovatiivsus ja investeringute ebapiisavus

- **innovatsioonibarjääride ületamise** alane abi (sh kõrgtehnoloogiate kasutamise toetamine) traditsioonilistes harudes ja teenustes
- **protsessi- ja organisatsiooninnovatsiooni** arendamine
- **teenuste innovatsiooni** toetamine ja ekspordipotentsiaali ning kõrge lisandväärtusega teenindussektori süsteemne arendamine (sh haridus- ja tervishoiu-, kommunikatsiooni-teenused, finantsvahendus, loovtööstus jne)
- **sektoraalsete arenduskeskuste** loomine
- **teadus- ja arendustöö infrastruktuuri** väljaarendamine ülikooli ja tööstuse koostöös: (nt ühishalduses laborid, kompetentsikeskused, katsetootmiseseadmed)
- **rakendusprojektide** väärtustamine
- **välisinvestorite** kui teadmiste allika väärtustamine ja rakendamine
- **investeringutoetuste** rakendamine
- **tööstusdisaini** arendamine ja ettevõtluses rakendamine

Arenguks ebasobivad väärtused ja madal koostöövõime

- **harulitute** rolli tugevdamine ning ettevõtete vahelise koostöö arendamine (ühisostud, ühismüügid, seadmete ühiskasutus ja vahetamine, tööjõu koolitamine, ühised logistilised lahendused jm)
- **haru- ja kutseliitide ning kutsehariduse** vahelise koostöö toetamine
- **teadus-majandus-riik** (ülikool-ettevõtte-regioon) koostöö süsteemne arendamine
- **töökultuuri ja väärtuste** kujundamine ning nende suhtes positiivse kuvandi loomine (nt meeskonnatöö toetamine, töö kvaliteedi tõstmine avalikus sektoris)

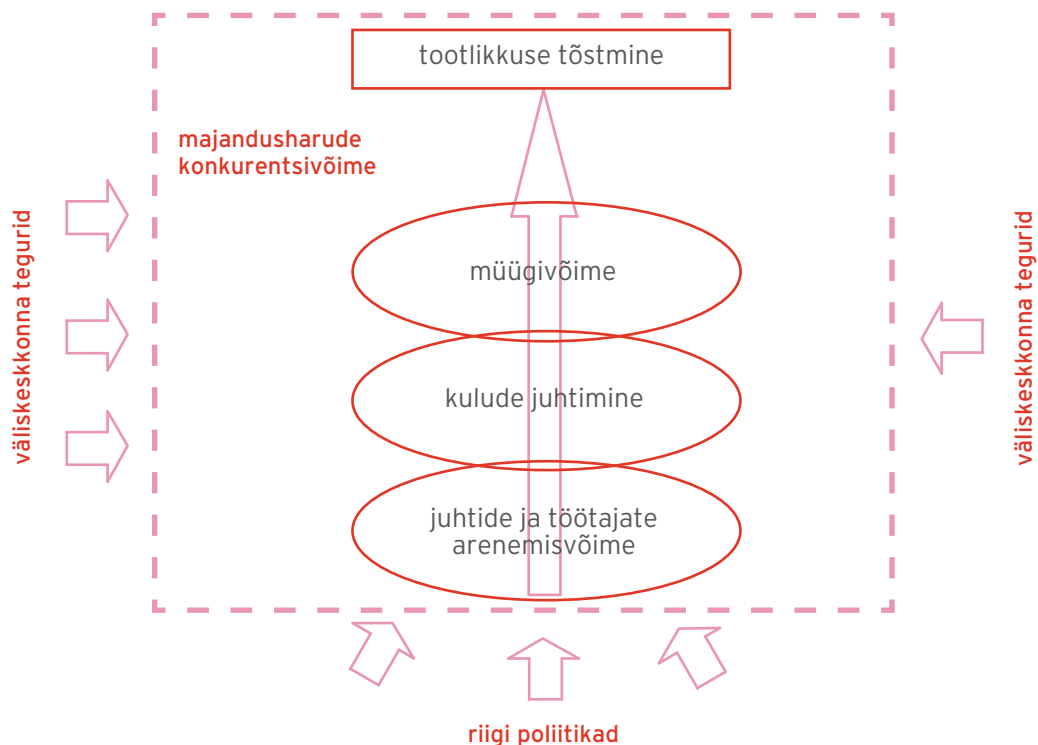
Allikas: autorite koostatud

2. Majandusharu tasandil on tootlikkuse tõstmisel väga oluline toetada.

- **Ettevõtete koostööd:** a) haruliitude kaudu (ühisostud, ühine välisturgudele sisenemine, seadmete ühiskasutus ja vahetamine, töajõu koolitamine, ühised logistilised lahendused, harupõhiste uuringute teostamine ja tulemuste levitamine); b) regionaalselt - piirkonna ettevõtete vahel (keskkonnaprobleemide lahendamine, töajõu ümberõpe jne); c) riigiga (rahvusvahelisele turule sisenemine); d) teadus- ja haridusasutustega (teadus- ja arendustegevus).
- **Haruliite:** koolituse ja strateegiliste konsultatsiooniprotsesside (tehnoloogia- ja arenguseired ning arengukavad) abil saab parandada haruliitude teadmisi maailmatasemel, kaasaegsetest tehnoloogiatest, logistilistest lahendustest. See tugevdab haruliitude mainet ettevõtete seas ja annab sisulise panuse antud valdkonna tootlikkuse kasvu.

Reaalse koostöö korral oleks võimalik tulemusi saavutada suhteliselt kiiresti, mõne aastaga.

3. Ettevõtte tasandil on võimalik oluliselt parandada ekspordivõimet, kulude juhtimist, kogu tootmisprotsessi korralduslikku poolt (vt joonis 16). Eelduseks on juhtide õppimisvõime ning muutumisvalmidus. Järelikult on juhtide võimekuse arendamisele suunatud meetmed üliolulised (ettevõtte tasandi meetmeid käsitletakse põhjalikumalt edaspidi). Ettevõtete rahvusvahelistumist toetavate meetmete mõju avaldub küllaltki kiiresti, mõne aastaga. Juhtide võimekuse arendamisele suunatud meetmed annavad tulemusi 3-5 aasta jooksul.

Joonis 16. Tootlikkuse arendamise tegurite süsteem.

Allikas: autorite koostatud

4. Indiviidi tasandil saab läbi haridussüsteemi korrastamise suurendada inimeste loovust, tõsta ettevõtlikkust ja parandada ettevõtlusalaseid teadmisi, lülitades vastavaid mooduleid erinevate tasandite õppekavadesse. Eelkõige tuleks tegeleda töökultuuri parandamisega, ettevõtlikkusele positiivse kuvandi loomisega läbi meedia, kutsenõustamisega jne. Inimeste väärtushinnangute muutmisel on ajaperiood meetmete rakendamisest reaalsete muutusteni üldiselt pikem (üle 10 aasta).

Lisaks mõjutavad tootlikkust ka **väliskeskkonna tegurid** (maailmamajanduse arengusuunad, toorainete hinnad jne) ning **rajasõltuvus** (väärtushinnangud peegeldavad meie minevikku ja võivad takistada muutusi, aegunud majandusstruktuur on osaliselt pärand meie varasemast kohast rahvusvahelises tööjaotuses).

Tuleks rakendada pakett ettevõtete ümberstruktureerimist toetavate meetmetega.

Kõigi eelpoolnimetatud probleemidega tegelemine eeldab üheaegselt mitmete poliitikate rakendamist. Tõsisemad struktuurinihked ja teadlik konkurentsieelise loomine nõuavad kannatust, pikaajalist järjekindlat tegevust ning poliitilisi kokkuleppeid (nt Iirimaa, Soome).

Eelnevast analüüsist selgus, et **ettevõtete tootlikkuse tõstmiseks** on kolm peamist võimalust (vt joonis 16): **müügivõime tõstmine, kulude juhtimine ning juhtide ja töötajate arendamine**. Ettevõtted saavad ise neid tegureid mõjutada, kuid kordistusefekti tekkimiseks on vajalik riigi kui katalüsaatori ja teiste huvigruppide koostöö.

Eesti kui väikeriigi ettevõtete olulisimaks müügivõime kasvu allikaks on rahvusvahelistumine. Riik saaks kaasa aidata ettevõtete **rahvusvahelistumise kasvule**:

- turgudealase teabe levitamisega;
- ettevõtetevahelise koostöö soodustamisega välisurgudele minekul;
- sihturgude mitmekesisuse suurendamise toetamisega, sealhulgas soodustades kiirelt kasvavatele turgudele (nt uued EL liikmesriigid, Ukraina, Kasahstan, Hiina, India) sisenemist;
- abiga välisinvestorite leidmisel, kes toetaksid Eesti ettevõtete sisenemist rahvusvahelistesse võrgustikesse;
- toetades teenuste ekspordi uutele turgudele;
- soodustades ja toetades juba algselt globaalsele turule suunatud ettevõtete (*born global*) ja ärimudelite käivitamist ja arendamist
- aidates kaasa rahvusvaheliselt konkurentsivõimeliste brändide kujundamisele;
- infotehnoloogiliste lahenduste toetamisega erinevate teenuste ja toodete maailmaturule viimiseks.

Teiseks samaväärseks müügivõime kasvu allikaks on **toodete ja teenuste arendamine**, millele riik saab kaasa aidata, pakkudes abi:

- maailmaturu nõudluse tundmaõppimisel;
- kaasaegsete tehnoloogiate kasutamisoskuse arendamisel;

- tööstusdisaini arendamisel ja ühendamisel ettevõtete vajaduste ja võimalustega;
- eksporditavate toodete seostamisel kaasnevate teenustega;
- ettevõtete omavaheliseks koostöökaks uute toodete ja teenuste väljaarendamisel.

Kulude juhtimise seisukohast lähtudes on väga olulised ettevõtete väärtusahela erinevate lülide raames protsessijuhtimise arendamisele suunatud programmid. Käesolev uurimus juhib tähelepanu Eesti tööjõu senisele vähesele asendamisele kapitaliga ja kapitali madalale tootlikkusele. Riik saab kaasa aidata, pakkudes abi:

Senise arengutee jätkamine muutumatul kujul ei ole enam võimalik, vajalikud on muutused nii ettevõtlik- kui ka valitsussektoris.

- ettevõtete omavahelise koostöö toetamisega tulemuslikkuse harupõhiste analüüside teostamisel ja vastava teadmuse levitamisel;
- kulude juhtimise nüüdisaegsete meetodikate tundma õppimisel, kasutamisoskuse arendamisel ja Eesti ettevõtete kogemuste jagamisel;
- tootearendusel ja tootmiskulude optimeerimisel;
- ettevõtetevahelise koostöö soodustamisel ressursside efektiivsemaks kasutamiseks;
- rahvusvahelistel turgudel edukalt tegutsevate ettevõtete kulude juhtimise alase kogemuse vahetamisel Eestis.

Tootlikkuse tõstmise üheks eelduseks on **juhtide ja töötajate arenemisvõimekus**. Siin on vajalik haridussüsteemi põhialuste kohandamine uutele nõuetele. Haridussüsteem ei kujunda piisavalt õpivõimelisi inimesi, seega on vajalik haridussüsteemi suunamine faktikesksuselt pädevuskesksusele. Juhtide ja töötajate muutumisvõime suurendamiseks tuleks arendada nende hoiakuid, teadmisi ja oskusi, tähtsustades nii individuaalset kui ka kollektiivset teadmist. Riik saab kaasa aidata:

- juhtide enesetäiendamisprogrammide väljatöötamisel ja rakendamisel;
- mentorlusprogrammide elluviimisel;
- töötajate koolitamiseks soodustuste pakkumisel.

Analüüs näitas, et Eesti majandus on jõudnud olukorrani, kus on kuhjunud terve rida probleeme, mis on hakanud kiiresti alandama Eesti majanduse rahvusvahelist konkurentsivõimet. Selles olukorras ei ole senise arengutee jätkamine muutumatul kujul enam võimalik, **vajalikud on muutused nii ettevõtlik- kui ka valitsussektoris**. Muutuste läbiviimine eeldab piisava motivatsiooni ja vajalike teadmiste olemasolu sellest, mida ja kuidas muuta. Eesti majanduse kiire kasvu staadiumis oli motivatsioon muutusteks väga madal ja konkurentsivõime tõstmiseks vajalikke ennetavaid meetmeid ei käivitatud. Konkurentsivõime säilitamise ja tõstmise seisukohalt on tähtis, et pöörataks tähelepanu alljärgnevatele meetmetele.

- **Haldusaparaadi vastavuse ja kompetentsuse tagamine**, eesmärgiga viia ellu kiired muutused. See eeldab sisulist analüüsi, kuidas suudab riik koos oma poliitika- ja haldusaparaadiga vajalikke muutusi esile kutsuda ja kiirendada. Muutuste läbiviimiseks vajalike võimekuste arendamiseks on vaja kaasata enam eksperte väljastpoolt valitsussektorit.

- **Majanduse struktuuri muutmine** (tööturule saabujate teadmiste ja oskuste kujundamine haridussüsteemi kaudu, teadlikult juhitud migratsioonipoliitika, välisinvestorite valikuline kaasamine, strateegiliselt oluliste valdkondade arenduskavad).
- **Juhtide võimekuse arendamisele suunatud tegevused**, mis toetaksid teadmiste, oskuste, hoiakute ja võimete kujundamist (nt maailmaturu ning kaasaegsete tehnoloogiate tundmine, oskus näha globaalseid ärivõimalusi, pikaajalise strateegilise orientatsiooni kujundamine, ambitsioonikad eesmärgid).
- **Koostöö arendamisele suunatud tegevused kõigil tasanditel**, eesmärgiga tõhusamalt luua ja rakendada kollektiivset teadmust ning kasutada efektiivsemalt Eesti piiratud ressursse. Kiiresti oleks vaja tugevdada ettevõtlussektori ja valitsuse koostööd konkurentsivõimet toetavate meetmete väljatöötamiseks ja rakendamiseks.

Samaaegselt inflatsiooni pidurdamisele suunatud tegevusega kiiresti rakendada pakett ettevõtete ümberstruktureerimist toetavate meetmetega.

Koheselt tuleks majanduse tsüklilise aeglustumise majanduskriisiks ülekasvamise vältimiseks samaaegselt inflatsiooni pidurdamisele suunatud tegevusega kiiresti rakendada pakett ettevõtete ümberstruktureerimist toetavate meetmetega, mis oleks suunatud ettevõtete rahvusvahelistumisele, kaasaegsetesse tehnoloogiatesse investeerimisele, protsessijuhtimise parandamisele ja tööjõu ümberõppele. Sellesse protsessi tuleks jõuliselt kaasata ettevõtted, haruliidud ja teised koostööpartnerid, kasutades ära asjaolu, et nende koostöövalmidus tõuseb seoses majanduskasvu aeglustumisega. Välisinvestoritele tuleks koheselt pöörata senisest enam tähelepanu, kaasates uusi ja sidumaks olemasolevaid välisinvestoreid paremini kodumaiste ettevõtete ümberstruktureerimisega.

Eeldame, et selline tegevus aitab tugeva väliskeskkonna surve tingimustes käivitada Eesti majandusstruktuuri liikumise kõrget tulutaset tagava ja kaasaegse majandusstruktuuri suunas.

Järgmises ajalises perspektiivis saab otsustavaks see, kas saavutame edu haridussüsteemi reorganiseerimisel ja teadmismahukate ekspordile suunatud klastrite loomisel tööstuses ja teeninduses. See eeldab järjepidevust teadus- ja haridussüsteemi rahastamisel ka majanduslikult raskematel perioodidel.

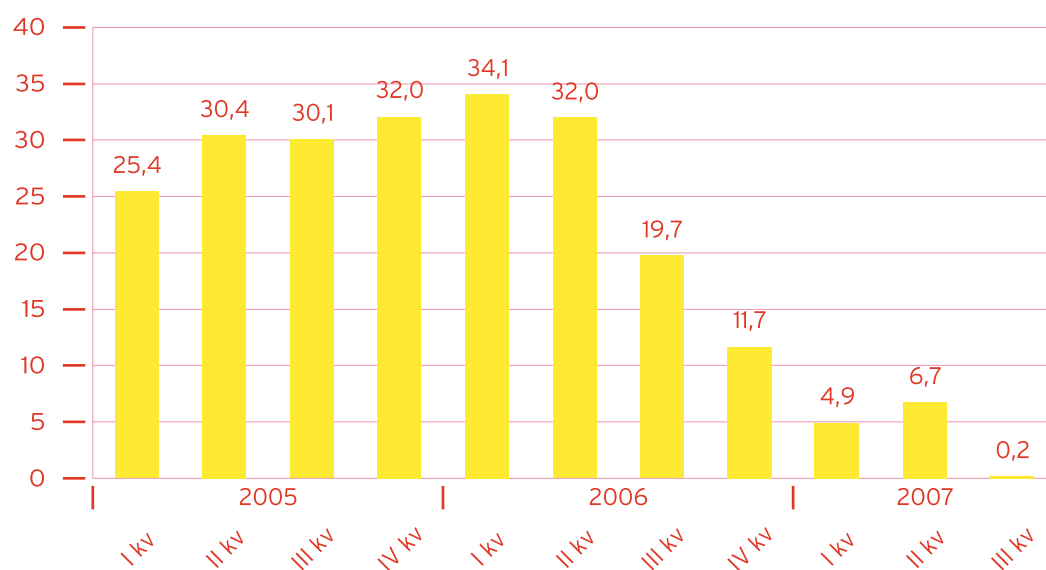
7. Lisad

Lisa 1. Eesti laenukoormuse kasvu tootlikkus (SKP juurdekasv kroonides Eesti välisvõla ja Eesti pankade laenujäägi ühekroonise juurdekasvu kohta)

Allikas: Statistikaamet, Eesti Pank, autorite arvutused

Lisa 2. Eesti kaupade ekspordi juurdekasvutempo aastatel 2005 kuni 2007 (% eelmise aasta sama perioodiga võrreldes)

Allikas: Eesti Statistikaamet, autorite arvutused

Lisa 3. Tööjõu tootlikkus (lisandväärtus töötaja kohta) Eestis võrreldes EL teiste liikmetega 2006. aastal (protsentides)

	Põllu- majandus, metsandus kalandus	Tööstus	Ehitus	Kaubandus, hotellindus, side, transp., telekomm	Finants, rentimine kinnisvara äriteenused	Avalik sektor*
Belgia	15,8	16,2	26	27,8	32,6	21,4
Bulgaaria	96,7	232,2	275	289,7	217,6	257,5
Tšehhi	101,8	64,3	80,7	85,3	120,6	64
Taani	29,4	15,5	26,9	33,1	40,7	20,9
Saksa	38,6	20,1	38,9	45,9	42	24,5
Iirimaa	13,4	10	23,1	34,8	28,4	18,3
Hispaania	32,3	29,1	38,9	39,3	46,6	29,9
Prantsusmaa	18,1	20,1	27,2	35,4	39,2	21,2
Itaalia	32,9	22,5	28,2	24,5	30,9	24
Läti	228,9	129,2	204,7	128,8	125,5	125,6
Leedu	82,5	77,8	145,5	102,6	134,8	133,8
Ungari	63,5	62,8	115	108,2	73,8	56,6
Holland	21,1	15	26,1	37,5	55,6	21,5
Poola	29,7	78,7	73,3	82,4	131,7	77,4
Sloveenia	27,8	49,1	70,4	63,1	91,8	37,6
Slovakkia	80,2	72,9	80	103,1	122,2	98,1
Soome	16	17,1	29,8	31,5	40,7	25,9
Rootsi	30,3	16,6	32,1	35,4	42,2	25,5

* Avalik haldus ja riigikaitse, kohustuslik sotsiaalkindlustus; Haridus; Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne; Muud tegevusalad - neis valdkondades tootlikkuse tase näitab sisuliselt tööjõukulude taset töötaja kohta

** Taustaga on märgitud need positsioonid, kus Eesti tootlikkus on kõrgem.

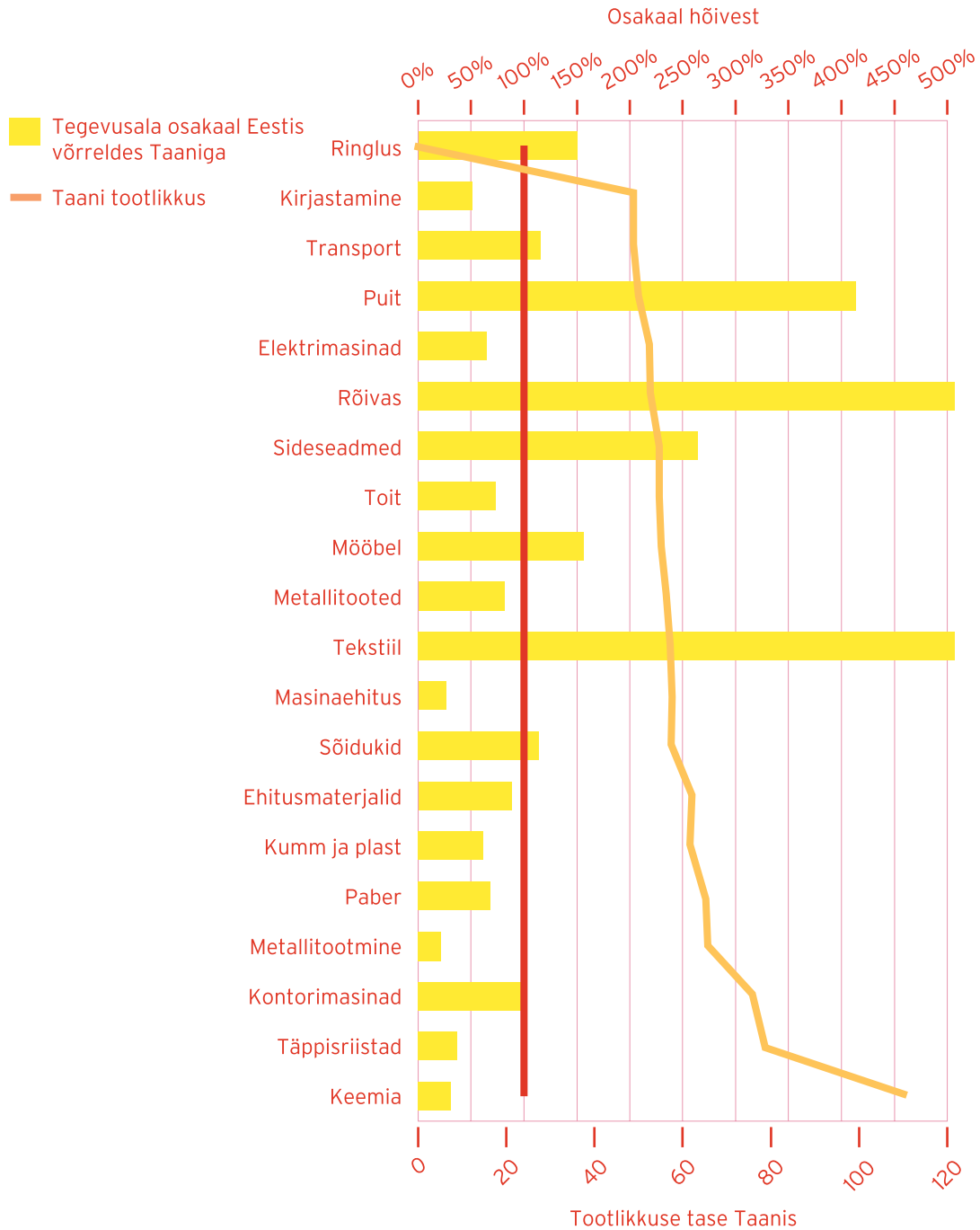
Allikas: Eurostat, autorite arvutused

Lisa 4. Eesti töötleva tööstuse töötaja tootlikkus 2004. aastal (% vastava riigi tasemest)

	liri	Holland	Soome	Suurbrit	Taani	Saksa	Portugal	Poola	Tšehhi	Leedu	Läti
Tööstus KOKKU	6,6	14,2	14,6	16,5	17,3	17,9	47,4	56,8	61,4	125,6	133,3
sh, Toiduainete-	6,8	13,5	18,4	14,8	18,0	23,1	40,1	57,2			128,6
Tekstiili-	23,6	16,4	16,3	21,9	14,4	19,0	52,6	91,1	78,1	134,4	151,9
Rõiva-	13,8	11,6	14,6	13,0	11,0	13,1	51,3	107,4	67,4	138,1	141,5
Naha-	19,9	11,9	15,8	15,1		14,4	57,0	91,0	84,7	406,7	
Puidu-	17,9	21,3	22,9	20,7	22,1	25,8	61,7	98,2	73,0	213,5	132,1
Paberi-	18,1	19,6	14,0	24,1	22,0	22,4	27,0	58,1	63,8	126,5	164,4
Kirjastamise	5,4	21,4	23,7	19,7	28,8	27,3	47,7	70,3	69,3	156,0	167,1
Keemia-	4,1	15,6	20,0	20,6	19,3	23,2	44,2	68,6	73,3	125,1	172,6
Plastiku-	21,9	20,6	19,2	23,1	19,7	22,8	40,2	76,4	68,7	130,9	138,2
Ehitusmaterjali-	30,3	30,0	34,1	32,1	34,9	39,6	77,2	113,0	100,5	233,3	173,6
Metalli-	12,9	8,5	8,2	13,3	12,7	11,7	20,3	28,6	33,5	133,3	27,1
Metallitoodete-	22,0	18,7	21,9	20,8	19,3	21,5	55,7	76,1	69,2	168,8	150,0
Masinaehitus	18,5	16,6	18,0	18,2	18,7	17,8	40,9	75,0	75,5	140,3	163,6
Büroomasinate-	12,2		28,0	12,0	17,2	13,3	41,5	66,2	89,1	165,8	108,3
Elektriseadmete-	7,2	19,6	21,9	25,5	25,5	21,6	59,8	79,8	89,9	128,8	139,6
Elektronika, kommunikatsiooni	5,0		6,9	16,5	18,7	13,4	20,1	53,1	49,5	99,0	70,3
Täppisriistade-	14,6		23,6	21,1	19,3	27,6	62,6	107,8	100,0	156,7	226,9
Autode, treilerite	26,6	17,7	34,5	25,9	28,7	23,6	47,6	63,1	65,6	123,0	233,8
Muude transpordi- vahendite	20,6	20,3	25,2	13,7	22,1	17,3	47,0	91,6	74,1	117,2	175,8
Mööbli-	16,1	17,5	16,6	14,1	17,6	57,4	82,1	63,4	125,8	125,8	
Jäätmekäitluse	19,0	22,1	24,5	22,8		35,1	67,1	120,5	98,1	205,8	161,8

Allikas: autori arvutused Eurostat, 2007 alusel

Lisa 5. Eesti ja Taani töötleva tööstuses töötajate jaotuse võrdlus (Eestis vastavas harus töötavate töötajate osakaalu suhe Taani tasemesse protsentides 2004. a)

Allikas: Eurostat, autorite arvutused

Lisa 6. Postindustriaalse teenusmajanduse arengutaset iseloomustava üldnäitaja (F1) väärtused

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgia	0,71	0,81	0,89	0,96	0,96	1,01
Bulgaaria	-1,96	-1,90	-1,63	-1,56	-1,45	-1,26
Tšehhi Vabariik	-1,39	-1,37	-1,17	-1,00	-1,23	-1,13
Taani	0,61	0,70	0,81	0,93	0,98	0,92
Saksamaa	0,56	0,59	0,70	0,73	0,68	0,61
Eesti	-0,52	-0,56	-0,47	-0,40	-0,34	-0,38
Iirimaa	-1,31	-1,12	-1,02	-0,59	-0,32	-0,01
Kreeka	0,03	0,01	0,09	0,14	0,32	0,39
Hispaania	-0,15	-0,08	0,03	0,09	0,17	0,30
Prantsusmaa	1,19	1,23	1,34	1,44	1,49	1,59
Itaalia	0,08	0,14	0,23	0,38	0,39	0,52
Küpros	0,91	0,90	0,98	1,19	1,20	1,26
Läti	0,00	-0,11	-0,10	0,01	-0,09	0,02
Leedu	-1,22	-1,27	-1,23	-1,34	-1,40	-1,50
Luksemburg	1,59	1,61	1,68	1,81	1,82	1,97
Ungari	-0,58	-0,40	-0,15	-0,09	-0,23	-0,12
Malta	-0,28	0,17	0,20	0,25	0,46	0,58
Holland	0,66	0,74	0,87	0,95	0,99	0,99
Austria	0,10	0,13	0,15	0,20	0,24	0,31
Poola	-0,74	-0,55	-0,43	-0,48	-0,77	-0,64
Portugal	0,28	0,36	0,46	0,59	0,63	0,75
Rumeenia	-2,66	-3,06	-2,71	-2,30	-2,50	-1,91
Sloveenia	-0,62	-0,58	-0,58	-0,52	-0,48	-0,39
Slovakkia	-1,15	-1,11	-0,91	-1,07	-1,14	-1,20
Soome	-0,49	-0,45	-0,38	-0,29	-0,20	-0,10
Rootsi	0,56	0,68	0,77	0,84	0,81	0,81
Suurbritannia	0,68	0,85	1,09	1,25	1,37	1,35

Allikas: arvutused on tehtud tuginedes Eurostat andmebaasis toodud lisandväärtuse andmetele kuue agregeeritud majandusharu lõikes.

Märkus: majandusstruktuuri üldnäitajate taset iseloomustavad väärtused (faktorikaalud) on leitud faktoranalüüsi abil. Faktoranalüüs võimaldab algmuutujates esinevat varieeruvust selgitada väiksema arvu üldnäitajate (faktorite) abil. Faktorikaalud on standardiseeritud, väärtus „null“ annab tunnistust sellest, et faktori väärtus on selle vaatluse (riigi) korral valimi keskmine. Positiivne faktorikaal viitab, et näitaja väärtus on selle vaatluse (riigi) korral üle valimi keskmise. Faktorikaalu negatiivse väärtuse korral on aga näitaja väärtus alla valimi keskmise taseme.

Lisa 7. Tehnoloogilise innovatsiooni keskkonda iseloomustava üldnäitaja (F2) väärtused

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgia	0,92	0,80	0,76	0,60	0,56	0,52
Bulgaaria	0,77	0,57	0,57	0,66	0,52	0,32
Tšehhi Vabariik	0,25	0,29	0,12	0,01	0,48	0,34
Taani	0,63	0,68	0,71	0,57	0,55	0,56
Saksamaa	1,43	1,55	1,64	1,70	1,79	1,90
Eesti	-0,47	-0,40	-0,45	-0,55	-0,69	-0,98
Iirimaa	1,33	1,26	1,28	0,77	0,50	0,18
Kreeka	-1,59	-1,94	-1,96	-2,20	-2,35	-2,15
Hispaania	-1,10	-1,31	-1,52	-1,66	-1,88	-2,13
Prantsusmaa	0,84	0,71	0,64	0,55	0,52	0,43
Itaalia	0,51	0,36	0,32	0,26	0,23	0,14
Küpros	-1,96	-2,04	-1,91	-1,68	-1,81	-1,84
Läti	-1,44	-1,56	-1,61	-1,68	-1,86	-2,00
Leedu	-0,85	-0,88	-1,27	-1,41	-1,33	-1,34
Luksemburg	0,09	-0,18	-0,40	-0,27	-0,28	-0,09
Ungari	1,17	0,96	0,88	1,12	1,11	1,18
Malta	0,01	-0,15	-0,23	0,08	-0,17	-0,33
Holland	0,22	0,21	0,11	0,25	0,32	0,47
Austria	-0,45	-0,37	-0,42	-0,54	-0,45	-0,35
Poola	-0,85	-0,79	-0,64	-0,30	-0,11	-0,25
Portugal	-0,48	-0,62	-0,57	-0,39	-0,46	-0,31
Rumeenia	0,23	0,26	0,33	0,10	-0,07	-0,35
Sloveenia	1,10	1,18	1,17	1,13	1,11	0,87
Slovakkia	0,01	0,05	-0,14	0,26	0,22	-0,02
Soome	1,03	0,90	0,91	0,83	0,75	0,62
Rootsi	1,57	1,41	1,36	1,36	1,33	1,27
Suurbritannia	0,54	0,36	0,29	0,16	0,10	0,26

Allikas: arvutused on tehtud tuginedes Eurostat andmebaasis toodud lisandväärtuse andmetele kuue agregeeritud majandusharu lõikes.

Märkus: majandusstruktuuri üldnäitajate taset iseloomustavad väärtused (faktorikaalud) on leitud faktoranalüüsi abil. Faktoranalüüs võimaldab algmuutujates esinevat varieeruvust selgitada väiksema arvu üldnäitajate (faktorite) abil. Faktorikaalud on standardiseeritud, väärtus „null“ annab tunnistust sellest, et faktori väärtus on selle vaatluse (riigi) korral valimi keskmine. Positiivne faktorikaal viitab, et näitaja väärtus on selle vaatluse (riigi) korral üle valimi keskmise. Faktorikaalu negatiivse väärtuse korral on aga näitaja väärtus alla valimi keskmise taseme.

Lisa 8. Migratsiooni sihtriikide ja Eesti aastapalkade keskmine suhe majandusharuti

Tegevusala	Keskmine palgaerinevus kordades 2000	Keskmine palgaerinevus kordades 2004	Keskmine palgaerinevus kordades 2006	Erinevuse vähenemine 2000-2006 (%)
Teadus- ja arendustegevus	13,0	5,2	5,6	61,8
Masinate rentimine operaatorita ja kodumasinate väljaüürimine	8,4	4,1	3,8	61,8
Kinnisvaraala tegevus	9,6	5,8	4,6	57,7
Muude masinate ja seadmete tootmine	9,0	6,3	4,4	57,7
Kemikaalide ja keemiatoodete tootmine	10,6	7,0	5,3	55,7
Hotellid ja restoranid	6,2	4,2	3,2	57,2
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja kodumasinate remont	6,9	4,9	3,7	54,3
Postside ja telekommunikatsioon	6,7	4,8	3,8	51,5
Muu äritegevus	6,8	4,9	3,9	50,4
Puidutöötlemine ja puittoodete tootmine	8,5	6,0	4,6	52,1
Ehitusmaterjalitööstus	6,4	4,7	3,6	52,1
Transpordivahendite tootmine	8,1	6,1	4,7	47,5
Arvutid ja nendega seotud tegevus	6,8	4,9	3,9	49,3
Ehitus	7,8	5,5	4,8	44,4
Kummi- ja plasttoodete tootmine	8,0	5,6	4,8	46,1
Metalli ja metalltoodete tootmine	8,4	6,2	5,0	46,0
Mujal liigitamata tootmine, sh mööbli tootmine	8,1	5,6	4,9	45,0
Transport	6,5	5,1	4,1	43,2
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	7,7	5,7	4,9	41,3
Toiduainete ja jookide tootmine	7,2	5,9	4,8	38,4
Elektri- ja optikaseadmete tootmine	9,1	6,7	5,9	40,1
Paberimassi, paberi ja pabertoodete tootmine; kirjastamine	6,3	5,0	4,3	36,4
Koksi, puhastatud naftatoodete ja tuumkütuse tootmine	12,9	10,6	8,7	35,3
Mäetööstus	8,9	7,6	6,2	33,4
Tekstiili ja tekstiiltoodete tootmine	7,9	6,8	6,0	27,4
Nahatöötlemine ja nahktoodete tootmine	6,8	6,1	5,1	28,1

Allikas: Eurostat, ESA, autorite arvutused

Migratsiooni sihtriikidena olid käsitletud: Soome, Suurbritannia, Iirimaa, Saksamaa, Norra, Taani, Rootsi. Erinevuse vähenemine = (erinevus kordades uus - erinevus kordades vana) / erinevus kordades vana.

Keskmine palk Eesti kohta on arvatud ettevõtete palgakulude ja aastakeskmise töötajate arvu suhtena. Euroopa riikide kohta on palgakulud leitud *Eurostati* andmete põhjal. Keskmine palk on arvatud ettevõtete palgakulude ja aastakeskmise töötajate arvu suhtena. Kuna *Eurostatis* on kõige hilisemad andmed 2004. a kohta, siis on 2006. a keskmised palgad leitud prognoosidena eeldusel, et keskmise palga kasv tegevusalade kaupa oli perioodidel 2002-2004 ja 2004-2006 võrdne.

Lisa 9. Eesti migratsiooni sihtriikide keskmiste aastapalkade suhe Eesti palkadesse 2006. a (kordades)

Tegevusala	Taani	Saksamaa	Iirimaa	Soome	Rootsi	Suurbritannia	Norra
Mäetööstus	7,8	4,3	5,6	3,8	4,0	6,9	11,3
Toiduainete ja jookide tootmine	5,4	3,5	5,5	4,9		4,8	
Tekstiili ja tekstiiltoodete tootmine	8,6	5,9	5,4	5,6	5,6	4,9	6,2
Nahatöötlemine ja nahktoodete tootmine		5,1	4,8	4,6	5,4	4,6	6,3
Puidutöötlemine ja puittoodete tootmine	5,8	3,7	4,5	4,6	3,9	4,3	5,3
Paberimassi, paberi ja pabertoodete tootmine; kirjastamine	4,4	3,9	4,7	4,8	3,5	3,9	5,2
Koksi, puhastatud naftatoodete ja tuumkütuse tootmine		11,3		9,3	6,5	10,6	5,8
Kemikaalide ja keemiatoodete tootmine	6,1	5,8	5,1	4,9	4,1	5,3	5,6
Kummi- ja plasttoodete tootmine	6,1	4,7	4,5	4,5	3,6	4,3	5,7
Ehitusmaterjalide tootmine	4,6	3,4	3,4	3,3	2,6	3,3	4,6
Metalli ja metalltoodete tootmine	5,9	4,8	4,6	4,8	3,6	4,2	6,9
Muude masinate ja seadmete tootmine	5,4	4,8	3,8	4,3	3,1	4,0	5,4
Elektri- ja optikaseadmete tootmine	6,6	5,9	5,2	6,2	5,1	4,6	7,5
Transpordivahendite tootmine	5,3	5,8	4,0	3,4	3,6	4,7	6,3
Mujal liigitamata tootmine, sh mööblitootmine	6,4	4,7		4,4	3,7	4,3	5,8
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	3,6	5,9		4,1	4,3	6,7	
Ehitus	5,3	3,4	7,1	4,2	3,6	4,6	5,5
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja kodumasinate remont	4,7	3,1	3,5	3,9	3,4	2,9	4,2
Hotellid ja restoranid	3,1	1,9	3,4	4,4	3,3	2,4	4,1
Transport	5,2	3,3	4,8	3,9	3,0	4,3	4,5
Postside ja telekommunikatsioon	4,4	3,2	4,1	3,1	3,5	4,3	3,9
Kinnisvaraalane tegevus	4,1	3,6	4,1	5,6	5,6	4,0	5,5
Masinate rentimine operaatorita ja kodumasinate väljaüürimine	4,1	3,3	3,0	4,2	3,9	3,6	4,7
Arvutid ja nendega seotud tegevus	4,7	3,9	3,3	4,1	3,7	3,7	4,2
Teadus- ja arendustegevus	6,9	4,3	5,3	6,5	4,1	6,4	5,6
Muu äritegevus	4,2	2,6	4,3	4,1	3,8	3,6	4,3

Allikas: Eurostat, autorite arvutused

Migratsiooni sihtriikidena olid käsitletud: Soome, Suurbritannia, Iirimaa, Saksamaa, Norra, Taani, Rootsi.

Keskmine palk Eesti kohta on arvatud ettevõtete palgakulude ja aastakeskmise töötajate arvu suhtena. Euroopa riikide kohta on palgakulud leitud *Eurostati* andmete põhjal. Keskmine palk on arvatud ettevõtete palgakulude ja aastakeskmise töötajate arvu suhtena. Kuna *Eurostatis* on kõige hilisemad andmed 2004. a kohta, siis on 2006. a keskmised palgad leitud prognoosidena eeldusel, et keskmise palga kasv tegevusalade kaupa oli perioodidel 2002-2004 ja 2004-2006 võrdne.

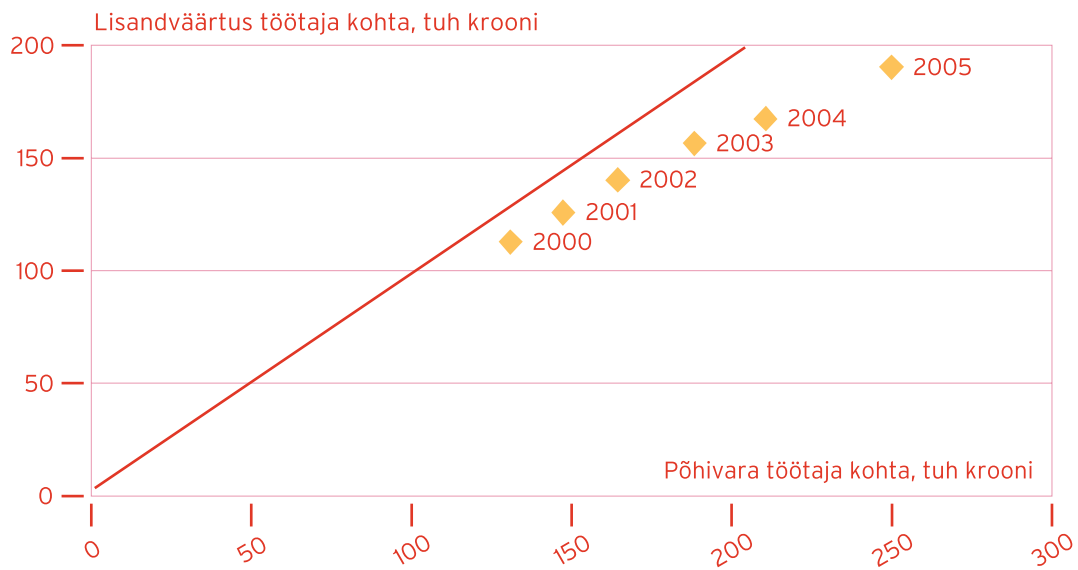
Lisa 10. Jääktulu ühe töötaja kohta Eesti majandusharudes 1996-2005
(tuh, krooni aastas)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Tegevusalad kokku	8	15	14	12	29	29	39	51	57	70
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus	1	5	8	-5	21	39	32	26	52	59
põllumajandus, jahindus ja neid teenindavad tegevusalad	0	3	7	-11	14	36	22	16	49	48
metsamajandus, metsavarumine ja neid teenindavad tegevusalad	4	15	14	25	52	49	72	64	62	96
Kalapüük	0	10	-9	-17	-22	35	6	30	5	47
Mäetööstus	3	5	1	11	1	-45	7	26	32	41
Töötlev tööstus	6	15	11	12	24	28	32	36	36	44
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	30	16	1	-16	-17	-218	-97	119	140	226
elektrienergia-, gaasi-, auru- ja kuumaveevarustus					-27	-287	-148	121	138	241
veekogumine, -puhastus ja -jaotus					40	93	122	110	150	166
Ehitus	8	12	11	6	16	26	37	41	44	63
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja kodumasinate remont	9	17	12	6	31	34	45	52	69	78
mootorsõidukite müük, hooldus, remont; mootorikütuse jaemüük	6	23	13	-1	16	34	47	56	56	71
hulgi- ja vahenduskaubandus	15	27	22	16	61	69	93	100	128	141
jaekaubandus, kodumasinate parandus	5	7	3	-1	12	8	8	11	20	25
Hotellid ja restoranid	4	8	2	2	11	13	15	16	20	26
Veondus, laondus ja side	13	32	46	52	77	89	97	112	93	107
raudteeveondus			12	22	8	26	48	107		63
muu maismaaveondus	2	2	4	3	17	29	28	28		23
veetransport	-45	15	-12	-70	-88	-25	-62	-2	-431	-312
õhustransport			-110	-94		52	132	139	-3	90
reisibüroode tegevus	44	87	117	147	220	234	198	179	194	198
postside ja telekommunikatsioon	46	62	95	101	114	97	169	234	250	269
posti- ja kulleriteenistus						7		9	12	20
telekommunikatsioon						229		642	660	672
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	5	6	7	9	32	43	52	62	89	108
kinnisvaraalane tegevus	0	-4	8	7	54	90	131	182	229	317
masinate rentimine					73	85	113	132	181	101
arvutid ja nendega seotud tegevus	5	22	35	27	46	32	6	31	54	56
teadus- ja arendustegevus					13	0	-234	-61	-39	20
muu äritegevus	9	9	1	9	17	22	27	22	44	51
Haridus	2	8	9	-2	19	18	8	22	19	24
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	7	6	8	9	10	10	6	15	13	17
Muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus	-14	-1	3	2	15	17	26	41	45	67
reovee ja prügi kõrvaldamine					20	26	36	39	53	42
vaba aja, kultuuri- ja sporditegevus					18	22	31	56	59	106
muu teenindus					8	3	11	18	19	26

Jääktulu on see osa ettevõtte poolt teenitud tulust, mis jääb järgi pärast tööjõu ja kapitali asendamise seotud kulude katmist. Jääktulu = lisandväärtus - tööjõukulud - kulum.

Allikas: Eesti Statistikaamet, autorite arvutused

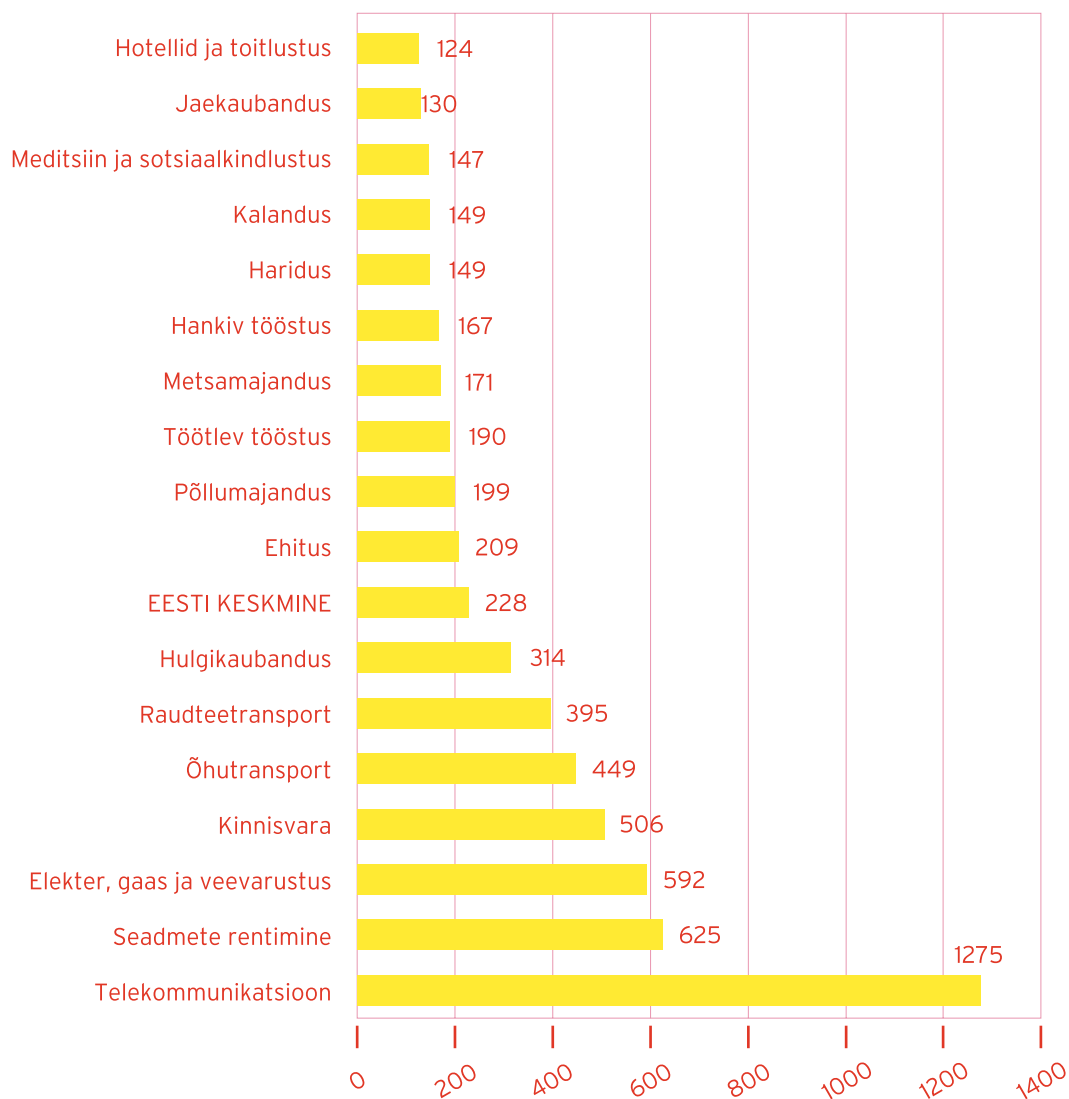
Lisa 11. Tootlikkuse ja põhivaraga varustatuse areng Eesti töötlevas tööstuses 2000–2005 (tuh, krooni töötaja kohta aastas)

Joonisel tõmmatud sirge näitab olukorda, kus töötaja põhivaraga varustatuse kasv ühe ühiku võrra annaks sama suure tootlikkuse kasvu.

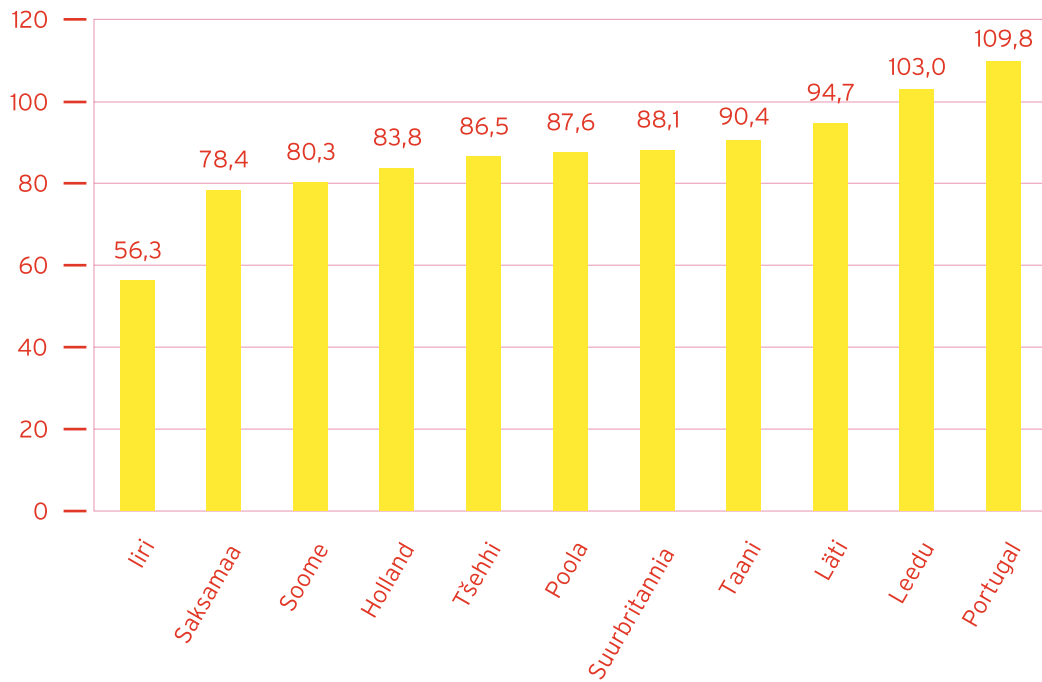
Allikas: Eesti Statistikaamet, autorite arvutused

Lisa 12. Eesti majandussektorite järjestus tööjõu tootlikkuse (lisandväärtus töötaja kohta) alusel 2005. a, tuh krooni

Allikas: Eesti Statistikaamet, autori arvutused

Lisa 13. Eesti tootlikkuse tase (lisandväärtus töötaja kohta) võrdlusaluste riikide tootlikkuse taseme ja Eesti tööstuse hõive struktuuri korral protsentuaalselt nende riikide tasemest

Selgitus: kui kõik Eesti töötlevas tööstuses hõivatud töötaksid Iirimaa tootlikkusega, kuid jätkuvalt samades tööstusharudes nagu varemgi, siis oleks Eesti tootlikkus 56,3% Iirimaa tasemest. Seega 43,7% tootlikkuse erinevusest tuleneb erinevusest hõive struktuuris.

Allikas: Eesti Statistikaamet, autorite arvutused

Viidatud allikad

- Austria Pank. Statistics by Countries.
http://www.oenb.at/en/geldp_volksw/zentral_osteuropa/laenderinformationen/statistische_basisdaten_nach_laendern/laenderinformationen.jsp
- Economist Intelligence Unit. The 2007 e-Readiness Rankings.
http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/2007Ereadiness_Ranking_WP.pdf
- Eesti Pank. Statistika.
<http://www.eestipank.info/pub/et/dokumendid/statistika/>
- Eesti Statistika. Statistika andmebaas.
<http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- Eurostat. Tables and data.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL
- Gwartney, J., Lawson, R. Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report. Vancouver, BC: The Fraser Institute 2007.
http://www.fraserinstitute.org/Commerce.Web/product_files/1EFW2007ch1.pdf
- Heritage Foundation. Index of Economic Freedom 2007.
<http://www.heritage.org/Index/countries.cfm>
- ILO. LABORSTA internet: yearly statistics.
<http://laborsta.ilo.org/>
- IMF. Data and Statistics.
<http://www.imf.org/external/data.htm#data>
- International Management Development. World Competitiveness Scoreboard 2007.
<http://www.imd.ch/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf>
- International Management Development. World Competitiveness Online.
<http://www.imd.ch/research/information/databases/>
- ÜRO. Human Development Index 2007/2008 report.
<http://hdrstats.undp.org/indicators/1.html>
- Maaailmapank. Doing Business 2007.
<http://www.doingbusiness.org/economyrankings/>
- Pro Inno Europe. European Innovation Scoreboard 2006.
http://www.proinno-europe.eu/doc/EIS2006_final.pdf
- Riigikantselei. Eesti majanduskasvu ja tööhõive tegevuskava 2005-2007 Lissaboni strateegia rakendamiseks.
http://www.riigikantselei.ee/failid/2005_10_13_MTTK_L_pp.pdf
- Sõstra, Ü.; Vadi, M. Positive and negative service situations from point of view of Estonian retail customers: a critical incident analysis. Recent Advances in Retailing and Services Science; Budapest, Hungary, Budapest: 2006.
- World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2007-2008.
<http://www.gcr.weforum.org/>
- World Economic Forum. The Lisbon Review 2006.
<http://www.weforum.org/pdf/gcr/lisbonreview/report2006.pdf>

Kõik viited allikatele internetist kehtisid seisuga 10.01.2008.

Eesti Arengufond
Tornimäe 5, 10145 Tallinn
Tel: 616 1100
www.arengufond.ee